BOLŞEVİKLERİN DEVRİME İHANETİNİN ÖYKÜSÜ

EMMA GOLDMAN

TÜRKÇESİ: ALİ TOPRAK

IŞRAK KARŞI YAYINLARI

emma goldman

BOLŞEVİKLERİN DEVRİME İHANETİNİN ÖYKÜSÜ

IŞRAKKARŞI
YAYINLARI

KARŞI YAYINLARI 01

Siyasi Tarih/Anı

Bolşeviklerin Devrime İhanetinin Öyküsü
Orijinal Adı: My Two Years in Russia
Emma Goldman
Türkçesi: Ali Toprak
Genel Yayın Yönetmeni: Özcan Erdoğan
Editör: Halim Şafak
Düzelti: Ezgi Okay
Kapak Tasarımı: Murat Akkan
Mizanpaj: Rukiye Selçuk
Copyright © Karşı Yayınları

ISBN 978-605-5717-04-9
Baskı: Ekim 2009

KARŞI YAYINLARI
Silahtarağa Cad. Kurtuluş Apt. No.215 Kat: 2/2
Eyüp/İstanbul

(KARŞI, İkaros Yayınları'nın tescilli markasıdır.)

Tel.: 0212 427 27 68 pbx, 0532 520 37 68
E-Posta
karsiyayinlari@gmail.com
Web:
www.karsiyayinlari.com

Baskı: Engin Matbaacılık, Topkapı/İstanbul
Tel./Faks: 0212 612 05 53

Bolşeviklerin Devrime İhanetinin Öyküsü

emma Goldman

Türkçesi: Ali Toprak

Emma Goldman, 27 Haziran 1869'da, Litvanya'nın Kaunas kentinde doğdu. 13 yaşındayken ailesiyle St. Petersburg'a taşındı. Bu kentte yaşadıkları maddi güçlükler nedeniyle okulu bırakan Goldman çalışmak zorunda kaldı. Bir fabrikada çalışmaya başlayan Emma devrimci düşüncelerle ilk kez burada karşılaştı. Fabrikada eline geçirdiği Nikolay Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?* adlı eseri onu derinden etkiledi. Bu eser ileride oluşacak anarşist fikirlerinin temellerini oluşturdu. Bu kitap aynı zamanda onun hayatını özgürce yaşaması konusundaki fikirlerini de güçlendirdi. 17 yaşında ABD'ye göç etti. Burada bir tekstil fabrikasında birkaç yıl çalıştı. 1886'daki Haymarket Olayı sonucunda dört anarşistin asılması Emma'nın anarşizmle ilgilenmesine yol açtı. 1887'de yine bir fabrika işçisi olan Jacob Kersner ile evlendi. Fakat anarşist harekete girişi ile bu evliliği kısa sürdü.

New York'ta Alexander Berkman ile tanıştı ve beraber yaşamaya başladı. Berkman o dönemlerde ABD'deki anarşist hareketin önde gelen isimlerinden biriydi. 1892'de Berkman ile Henry Clay Finch'e suikast planları yaptılar, fakat bu planları başarısızlıkla sonuçlandı. Henry Clay Finch suikast girişiminden yaralı kurtuldu. Berkman 22 yıllık hapis cezasına mahkûm edildi. 14 yıl hapiste kaldıktan sonra 1906 yılında salıverildi. Başarısız suikast girişiminden sonra Goldman, Berkman'ı savunmak için elinden geleni yaptı, fakat bu girişimleri devletin, resmi otoritelerin ona karşı cephe almasına yol açtı. Bu sıralarda Hippolyte Havel ile dostluk kurdu. 1893'te işsizleri güç kullanarak otoritelere karşı gelmeye (*zor kullanarak ekmek almaya*) kışkırttığı için tutuklandı. Tutuklanmasına neden olan *"İş isteyin. Eğer iş vermezlerse, ekmek isteyin. Eğer ekmek vermezlerse, ekmeğinizi alın."* sözü zamanla ünlü bir slogana dönüştü. Blackwell's Island cezaevinde bir yıl tutuklu kaldı.

8 Eylül 1901'de, Chicago'da, dokuz kişiyle birlikte tekrar tutuklandı. Tutuklanma nedenleri Başkan McKinley'e yapılan suikastti. Leon Czolgosz isimli münzevi bir anarşizm sempatizanı McKinley'i birkaç gün önce vurmuştu. Aslında olaylarla ilgisi olmayan Goldman ve diğer dokuz kişinin tutuklanmasının nedeni anarşist hareketin halk nezdindeki itibarını sarsmaktı. Goldman delil yetersizliğinden 24 Eylül'de serbest bırakılırken, olayın faili Leon Czolgosz suçlu bulundu ve idam edildi. 1910 yılında *Anarşizm ve Diğer Makaleler* isimli kitabı yayımlandı.

Emma Goldman 11 Şubat 1916'da tekrar tutuklandı. Bu sefer tutuklanma sebebi dağıttığı doğum kontrolü hakkında bilgilendirici dokümanlardı. Fakat hayatında bir dönüm noktası olan asıl tutuklanması 1917'de gerçekleşti. Berkman ve Goldman'ın kurdukları *Zorunlu Askerliğe Hayır* isimli birlik ve Birinci Dünya Savaşına karşı düzenledikleri gösteriler nedeniyle tutuklandılar. İki yıl hapsedildikten sonra Amerikan vatandaşlığından çıkarılarak Rusya'ya sürüldüler.

1. Enternasyonaldeki anarşist ve komünist ayrılığına rağmen, Goldman Rusya'ya vardığında Bolşeviklerin tarafında yer aldı. Fakat 1919'da Berkman ile ülkeyi gezerken tanık olduğu politik baskı, bürokrasi ve zorunlu çalışma gibi meselelerden dolayı Bolşeviklere olan sempatisi yok oldu. Yaşadığı bu hayal kırıklığı ile Aralık 1921'de Rusya'yı da terk etti. Dönemin Rusya'sı ve Bolşevikler hakkındaki görüşlerini *Rusya'daki Hayal Kırıklığım (Bolşeviklerin Devrime İhanetinin Öyküsü)* isimli eserinde belirtmiştir. Ayrıca, Rusya'da tanık olduğu yoğun şiddet ve güç kullanımı onun şiddete ve güç kullanımına olan fikirlerinin farklı bir boyut kazanmasına neden oldu. Şiddetin toplumsal (sosyal) dönüşüm sürecinin (istenilmese de) zorunlu bir parçası olduğunu kabul etmekle beraber, şiddetin toplumsal mücadelenin yegane ve en önemli aracı olarak kullanmasına karşı çıktı. Ona göre şiddet "çarpışma sırasında bir savunma aracı olarak başvurulabilecek" bir şeydi. Ayrıca bu düşüncesi ilk zamanlarda savunduğu "amaç aracı haklı çıkarır" fikrinden ayrıldığının göstergesiydi.

1931'de *Hayatımı Yaşarken* isimli otobiyografisini yayımladı. 1936'da İspanyol Devriminin başlamasından kısa bir süre önce Berkman intihar etti. Emma Goldman ise aynı yıl, 67 yaşında, İspanyol Devrimine katılmak için İspanya'ya gitti. CNT-FAI'li anarşistlerin 1937'de koalisyon hükümetine katılmalarını ve giderek güçlenen komünistlere savaş faaliyetinin daha iyi yürütülebilmesi için taviz vermelerini onaylamadı. Faşizmin Avrupa'daki yükselişi karşısında büyük bir üzüntü duysa da düşüncelerinden taviz vermeyi reddetti.

Emma Goldman 14 Mayıs 1940'ta, Kanada'nın Toronto kentinde öldü. Chicago'da, Haymarket İsyanı sonucu asılan anarşistlerin gömüldüğü yerin yakınına gömüldü.

Emma Goldman

BİRİNCİ CİLDE ÖNSÖZ

(A.B.D. Basımı)

Rusya'daki deneyim, gözlem ve tepkilerimi kayıt altına alma kararını bu ülkeden ayrılmazdan çok önceleri vermiştim. Gerçek şu ki; bu trajik kahraman ülkeyi terk etmemdeki en büyük etken de buydu.

En güçlümüz dahi böylesine tatlı bir rüyadan uyanmak istemiyordu. Rusya'ya, kendilerini tamamen devrimin inşasına adamış insanlarıyla, yeni kurulmuş bir ülke bulma ümidiyle gelmiştim. Dahası, bu büyüleyici çalışmada aktif rol almaya can atıyordum.

Ne var ki Rusya'da tuhaf, beni bu büyük vaatler karasına taşıyan coşkun hedeflerin tam tersi bir gerçeklikle karşılaştım. Bu duruma alışabilmem için tam on beş ay geçmesi gerekti. Her gün, her hafta, her ay iyimserliğimi yok eden ölümcül zincire yeni bir hâlka ekleniyordu. İçine düştüğüm büyük hayal kırıklığıyla çaresizce boğuşuyordum. Uzun süre, beni bu güç gerçekle yüzleşmeye iten sesle çatıştım durdum. Pes etmedim; edemezdim.

Derken, Kronştad olayı patlak verdi. İşte bu, son darbeydi. Rus Devrimi'nin korkunç gerçek yüzü ortaya çıkmıştı.

Bolşevik Devleti'nden önce kendimi alabildiğine güçlü, tüm devrimci çabalara tutkun ve önüne çıkan her engeli ezip geçebilecek biri olarak görürdüm. Bu bozuk çarkın bir dişlisi olmaya ne hevesli ne de yetenekliyken ve Rusya'yla ve Rus hâlkıyla pratik bir bütünlük içerisinde yer alamayacağımın ayırdındayken ülkeden ayrılmaya karar verdim. Dışarıda Rusya'da geçen iki yılımın hikâyesini çok daha dürüst ve nesnel bir biçimde aktarabilecektim.

1921 yılının Aralık ayında ülkeden ayrıldım. Artık insanı dehşete düşüren deneyimlerimi yazmaya koyulabilirdim. Ne var kibir makaleler dizisine başlamak için dört ay bekledim. İkinci bölüm için ise bir dört ayın daha geçmesi gerekti.

Bir tarihçi gibi davranmak niyetinde değildim. Çünkü bir tarihçi, aktardığı olaylarda yalnızca elli ya da bir yüz yıl boyunca nesnel görünmeyi başarabilir. Ancak, gerçek tarih eski bilgilerden oluşan bir tür derleme değildir. Tarihçinin aktardığı dönemin çağdaşlarından almak zorunda olduğu insani elementler olmaksızın tarihin hiçbir değeri yoktur. Tarihe hayat veren, onu taze ve canlı kılan şey katılımcı ve gözlemcilerin bireysel müdahâleleridir. Bu nedenle, Fransız Devrimi'ni aktaran sayısız tarihçi olmasına karşın, günümüzde çok az sayıda doğru ve güvenilir yayın bulunmaktadır ki bunlar da dönem çağdaşlarından kalan dökümanlar sayesinde olguyu *hisseden* tarihçilerin ürünleridir.

Benim gibi -biliyorum ki- pek çok tarihbilimci de Büyük Fransız Devrimi'ni sözde nesnel tarihçilerden değil, *Mme. Roland*, *Mirabeau* ve diğer canlı tanıklara ait günlük ve mektuplardan öğrenmişlerdir. Tuhaf bir rastlantı sonucu, Fransız Devrimi esnasında yazılan ve Alman anarşist gazeteci *Gustav Landauer*'in bir bütün hâline getirdiği bir mektuplar dizisi elime geçti. Tam da Bolşevik topçu birlikleri Kronştad isyancılarını bombardımana tutuyorken ben bu mektupları okuyordum. Bu mektuplar bana Fransız Devrimi'ne ilişkin çok canlı bir bakış açısı kazandırdı. Ayrıca Rusya'da hüküm süren Bolşevik rejimin yüzyılı aşkın bir süre önce Fransa'da cereyan eden olayların bir tür kopyası olduğu gerçeğine de bu mektuplar sayesinde ulaştım.

Thomas Carlyle ve *Peter Kropotkin* gibi Fransız Devrimi'nin büyük yorumcuları, bakış açılarını ve esin kaynaklarını dönemin insani kayıtlarından almışlardır. Benzer şekilde, ileride Büyük Rus Devrimi'nin tarihçileri de -tabiii eğer gerçek tarihi aktarmayı seçerlerse- Rus Devrimi'ni yaşayan, insanların acı ve zahmetini çeken, gerçekten bu dönemin günlük gelişmelerindeki panorama-

nın içinde yer alan ya da buna tanıklık eden kişilerin etki ve tepkimelerini ölçüt alacaklardır.

Rusya'dayken, Rus Devrimi üzerine ne kadar yazı yayımlandığı hakkında en ufak bir bilgim yoktu. Ancak, edinebildiğim az sayıdaki kitap bende hiç de olumlu izlenimler bırakmamıştı. Bunlar olayı birinci elden anlatan yazılardan çok -ne üzücüdür ki!- yapmacık ürünlerdi. Yazarların büyük bir çoğunluğu Rusya'da iki hafta ile iki ay arasında değişen kısa zaman dilimleri süresince kalmış, ülkenin dilini bilmeyen ve resmi rehber ve yorumcular tarafından ağırlanan kişilerdi. Burada Rusya içinde veya dışında Bolşevik rejimin savunuculuğuna soyunan yazarları kastetmiyorum. Onlar ayrı bir vaka. Onlarla *"Devrim Tüccarları"* adlı bölümde ilgileneceğim. Burada sözünü ettiğim, Rus Devrimi'nin samimi yandaşlarıdır. Bu yazarların eserleri sayısız yanıltıcı ve muzır tavırla doludur. Bunlar *"Bolşevikler eşittir Devrim"* mitinin oluşmasına ister istemez yardımcı olmuşlardır. Ancak, gerçeği değiştirmeye hiçbir şeyin gücü yetmez.

Büyük Rus Devrimi, 1917 yazında gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında köylüler toprakları, işçiler fabrikaları ele geçirmiş; böylelikle sosyal devrimin gerçek anlamını ortaya koymuşlardır. Ekim değişikliği, altı ay önce başlayan işi bitiren dokunuş olmuştur. Bolşeviklerin durdurulamaz yükselişi, kitlelerin sesi olarak algılanmıştır. Sosyalist devrimcilerin tarım politikaları, anarşistlerin sanayi taktikleri kullanılmıştır. Ancak, bu devrimci coşku, gücü onların eline geçirdiğinde, Bolşevikler yanlış kartları elden çıkartmış, ardı sıra da Bolşevikler ile Rus Devrimi arasındaki tinsel ayrılık başlamıştır. Her başarılı -görünen- adımda oyuk biraz daha genişlemiş ve odaklar daha çelişkili bir hâl almaya başlamıştır. Bugün hiç abartısız şu söylenebilir: Bolşevikler, Rus Devrimi'nin baş düşmanlarıdır.

Hurafeleri yok etmek güçtür. Söz konusu modern bir hurafe olduğunda, süreç, şüphesiz ki, daha da ağır işleyecektir. Çünkü türlü etkenler yapay *soluklanmalara* imkân tanıyacaktır. Uluslа-

rarası müdahâleler, blokajlar ve Komünist Parti'nin tüm dünya üzerindeki etkin propagandası Bolşevik mitini canlı tutmayı başarmıştır. Korkunç kıtlık olayı dahi bu şekilde bertaraf edilmiştir.

Hurafenin nasıl güçlü bir etkiye sahip olduğunu bizzat kendi deneyimlerimden biliyorum. Bolşevikleri hep Marksist olarak bilirdim. Otuz yıl boyunca, Marksist teoremi soğuk, mekanik ve insanı esirleştiren bir formül olduğu için eleştirdim. Kitaplarımda, katıldığım konferanslarda, tartışmalarda hep bunu savundum. Bu nedenle, Bolşeviklerden neler beklenebileceğini fark edemedim. Ancak, onlara yönelik düşman saldırıları onları Rus Devrimi'nin sembolü hâline getirirken beni de onların savunucusu konumuna sokmuştu.

Kasım, 1917'den 1918'in Şubat ayında savaş karşıtı tutumlarımdan ötürü tutuklanana değin, tüm Amerika'yı gezerek Bolşeviklerin savunmasını yaptım. Bolşevikleri haklı kılan ve Rus Devrimi'ni açıklayan bir broşür dahi yayımlamıştım. Onları, teorik Marksizmlerine tamamen karşı olmama rağmen, devrimin ruhunu *pratikte* uygularcasına savunuyordum. O dönem Bolşeviklere bakış açım, *"The Truth About the Bolsheviki"*de *(Mother Earth Publishing Association, New York, February, 1917.)* [Bolşevik Gerçeği] açıkça görülmektedir.

Rus Devrimi bir tür mucizedir. Bütün olağanüstü paradoksların da ötesinde; tüm yaşamları boyunca *"Alman metafiziği"* diyerek reddettikleri Marksist uslamlamanın içine düşen Kropotkin, Çerkessov, Çaykovskiy gibi anarşistlerin bir kenara bıraktığı anarşist devrimci taktikleri Marksist sosyal demokrat Lenin ve Troçki benimsemişti.

1903 Bolşevikleri, serde devrimcilik olsa da, Marksist doktrine bağlı kalıyor, Rus kitleyi ardından sürüklemezden önce Rus sanayileşmesini ve burjuvazinin tarihi misyonunu evrim süreci açısından gerekli görüyordu. 1917 Bolşevikleri ise artık burjuvazinin önemine inanmıyordu. Bakuninist düşünceye, yani elinde

bulundurduğu gücün bir kez ayırdına vardığında, yuvarlak bir masada imzalanan ve yaşamın kendisi tarafından onanmayan gizli anlaşmaları andıran ölü bir geçmişe ait süreç ve geleneklere ihtiyaç duymaksızın, kitlenin kendi tarihini kendi elleriyle yazacağı düşüncesine sürüklenmişlerdi.

1918'de Madam Breşkovskaya, Birleşik Devletler'e gelip Bolşevik karşıtı kampanyasına başladı. O sırada ben Missouri Cezaevi'ndeydim. *"Rus Devrimi'nin Babuşkasının"* yürüttüğü çalışmaların yarattığı şaşkınlık ve kederle, ona bir kez daha düşünmesini ve kendisine hayat veren olguya ihanet etmemesini yazdım. O koşullarda vurgulamak istediğim, teoride hiçbirimiz Bolşeviklerle aynı görüşte olmasak da, hepimizin en az onlar kadar istekli ve gayretli bir şekilde devrimi savunmak zorunda olduğumuzdu.

New York Eyalet Mahkemesi hileli yöntemleri onayarak beni Amerikan vatandaşlığından çıkarıp otuz iki yıllık Amerikan vatandaşlığım da beni reddettiğinde, Rusya'ya gidip bu büyük uğraşa katkıda bulunma vaktimin geldiğini anladım. Bolşeviklerin devrimi ilerlettiklerine ve kendilerini insanlara adamış olduklarına hararetle inanıyordum. Rusya'ya gelişimden itibaren geçen bir yılı aşkın süre boyunca da bu inancıma sıkı sıkıya sarıldım.

Gözlem ve çalışmalar, ülkenin çeşitli bölgelerine yapılan uzun yolculuklar, Bolşevik yanlısı veya karşıtı her tür politik görüş ve kişiyle tanışma... Bütün bunlar beni tüm dünyaya yutturulan korkunç hile konusunda ikna etmeye yetti.

Bütün bu yaşananları kalbim ile beynimin zorlu ve sancılı bir süreçte yer değiştirmesi şeklinde betimlemeyi uygun görüyorum. Neticede Bolşevikler ile Rus Devrimi arasındaki farklılığı tüm dünyanın görebilmesi için yapabileceğim tek bir şey kalmıştı: Konuşmak.

Geleneksel şükran kavramı insana kendisine iyi davrananları eleştirmemeyi öğütler. Bu görüş sayesinde aileler çocuklarını acımasız cezalara başvurmaya gerek duymaksızın, etkili bir biçimde esirleştirirler; aynı şekilde, arkadaşlar da bu sayede birbirleri üze-

rinde tiranlık kurarlar. Aslında günümüzde bütün insan ilişkileri bu ahlak dışı düşünce tarafından şekillendirilmektedir.

Kimileri beni Bolşevik karşıtı tutumlarımdan ötürü azarlamakta, *"Rusya'da gördüğü onca konukseverlikten sonra ne cüretle Komünist Devlete saldırabiliyor"* diyerek hiddetle gürlemektedir. Rusya'daki edinimlerimi inkâr ediyor değilim. Mevcut güce hizmet etme arzusunda olsaydım, çok daha fazlasını da elde edebilirdim üstelik. İşte gün be gün gördüğüm bu kötücüllüğü anlatmayı benim için bir tür işkenceye dönüştüren şey, tam da budur. Ne var ki susmak, onaylamak anlamına gelecekti. Rus Devrimi'nin uğradığı ihanete sessiz kalmam, beni de bu ihanetin bir parçası yapacaktı. Dolayısıyla, Rusya'da görüştüğüm komünistlerin adalet anlayışıma karşı takındıkları bireysel tavırlar, devrim ve Rusya'daki ya da dünyanın herhangi bir yerindeki kitlenin refahından daha baskın gelemez, beni Rusya'da yaşadığım iki yıllık deneyimimi dünyayla paylaşmaktan geri durduramazdı.

Eleştirilerin belli bir bölümü, şüphesiz ki, alıntılarını yaptığım kişilerin adlarını saklı tutmamdan kaynaklanacak. Hatta bu alıntılardan bazıları güvenilirliğimi dahi sorgulanmaya açık hâle getirecek. Yine de insanları *Çeka*'nın merhametine bırakmaktansa, benimle özgür iradeleriyle konuşan -Komünist olan, olmayan- hiç kimseyi deşifre etmeyip bu durumla yüzleşmeyi tercih ediyorum. Rusya'daki mevcut koşullara aşina olanlar, Bolşevik hipnozundan kurtulabilenler ve Komünist işçiler çizdiğim bu gerçek tabloyu teyit edeceklerdir. Dünyanın geri kalanı ise zamanı geldiğinde her şeyi öğrenecek.

Düşüncelerine değer verdiğim arkadaşlarımın Bolşeviklere yönelik eleştirilerimin Bolşevik rejimin başarısızlığından öte, benim sosyal felsefemi içermesinin gerekliliği üzerindeki önerileri benim için önemliydi. Bir anarşist olarak, doğam gereği, bireyin ve bireysel özgürlüklerin öneminde ısrarcı olmalıydım; ancak, devrim sürecinde kitlenin iyiliği için her iki olgu da bastırılmalıydı. Diğer birtakım arkadaşlarım ise yıkım, şiddet ve terörün dev-

rimin kaçınılmaz etkenleri olduğuna vurgu yapıyor ve bir devrimci olarak, Bolşeviklerin başvurduğu şiddeti kesinlikle eleştiremeyeceğimi belirtiyorlardı.

Eğer Rusya'ya gerçekleştirilmiş bir anarşizm bulma ümidiyle gelmiş ya da Devrimin barışçıl bir yolla yapılabileceğini savunmuş olsaydım, her iki eleştiri de haklı görülebilirdi. Ancak, anarşizm bana hiçbir zaman politik koltuk değişimleriyle ya da gücün toplumun bir katmanından diğerine aktarımıyla insanlara empoze edilebilecek bir sosyal ilişkiler mekaniği gibi gelmemiştir. Bana göre Anarşizm, yıkımın değil yapımın çocuğudur; bilincindeki büyüme ve gelişme neticesinde tazelenmiş insanların yaratıcı sosyal çabalarının doğuracağı bir çocuk. Bu nedenle, anarşizmden ne despotizm ve itaatkarlık çağlarının bıraktığı ayak izlerini takip etmesini bekleyebilirdim; ne de Marksist teorem içerisinde şekillenmesini elbette.

Yine de Rusya'da devrimin, gerçekleştirmek için savaştığı sosyal değişikliklerin hiç değilse filizlendiğini göreceğimi umuyordum. Bir devrimci olarak, benim için temel mesele bireyin kaderi değildi. Eğer Bolşevik rejimi Rus işçi ve köylülere gerekli sosyal iyileştirmeleri sağlayabilmiş olsaydı, bu beni tatmin etmeye yeterdi.

İki yıllık içten çalışma ve gözlemlerim beni Bolşevizmin Rus vatandaşlara sağladığı yararların sadece Avrupa ve Amerika'daki kitleye yönelik etkin Bolşevik propagandası olarak sunulan parlak renkli kâğıtlarda kaldığı konusunda ikna etti. Pazarlama anlamında Bolşevikler daha önce benzeri görülmemiş, mucizevi bir iş başarmışlardı. Gel gör ki Rusların Bolşevik deneyiminden gerçekte hiçbir kazanımı olmamıştı.

Köylüler elbette toprağa sahipti; ancak bu, Bolşevikler sayesinde değil, Ekim değişikliğinin çok öncesinde, köylülerin doğrudan kendi mücadeleleri sonucunda elde ettikleri bir kazanımdı. Köylüler, Slav direnciyle, topraklara el koyabilmişlerdi; hâlkın büyük bölümünü onlar oluşturuyordu ve toprağa derinden bağlıydılar. Dolayısıyla, salt üretim anlamında, onları toprak işçileri gibi görerek topraklarından koparmak hiç de kolay olmayacaktı.

Köylüler gibi, Rus işçiler de doğrudan eyleme geçmişlerdi. Fabri-

kalara el koymuş, kendi komitelerini kurmuş ve Rusya ekonomisinin denetimini ele geçirmişlerdi. Ne var kiçok geçmeden güç ve konumlarını Bolşevik Devleti'nin boyunduruğuna bırakacaklardı. Rus proletaryası büyük oranda bir tür meta olarak kullanılmış, sonradan kendilerine rahatlık, ışık ve ısınma gibi kazanımlar sağlayacağı söylenen bir şeyler tarafından bastırılmış ve yok edilmişti. Düşünün! Bolşevik rejimin getirdiği kazanımları ne işçilerde ne de köylülerde görebiliyordum.

Öte yandan, insanlar devrime olan inançlarını yitirmiş, birlik ruhunu kaybetmiş, dostluk ve dayanışmadan yoksun bırakılmışlardı. Rusya'da yaşamak ve insani ilişkiler kurmak zorunda olanlar, yaşadıkları büyük hayal kırıklığıyla her gün yüzleşmek durumunda kalanlar ve Bolşevik ilke ve yöntemlerin parçalara ayırdığı insanlar... İşte Rus Devrimi'nin zafer ve gurur tablosu bunlardan ibaretti.

Yıkım ve terörün devrimin bir parçası olduğuna sözüm yok. Geçmişte de tüm büyük politik/sosyal değişiklikler şiddeti gerekli kılmıştır. Cesur koloniler İngiliz tiranlığına karşı direnişe geçmemiş olsaydı, Amerika bugün hâla İngiliz hükümranlığı altında olabilirdi. Aynı şekilde, John Brown gibiler silahlı mücadeleye girişmeselerdi, zenci köleliği hâlâ meşru görülüyor olabilirdi. Dolayısıyla, şiddetin kaçınılmazlığını reddediyor değilim. Ancak, savaşta başvurulan şiddet sadece ve sadece savunma anlamında olmalıdır. Terörü kurumsallaştırarak sosyal mücadelenin en can alıcı bölümü yapmak ise bambaşka bir şeydir. Bu türden bir terörizm, şüphesiz ki, karşı-devrimi doğuracak, hatta karşı-devrimin ta kendisi olacaktır.

Ne Rus Devrimi gibi büyük bir devrimin çok az kan dökülerek gerçekleştirilmiş olması ne de kızıl terörün devrime bağlı kalan insanların ve kültürel güçlerin izinden gitmesi sık görülen olaylardır. Bu, Ekim Devrimi'nin ilk ayları süresince Rusya'nın bütününde gösterilen birlik ve dayanışmanın eseridir. Ancak, devletin çok küçük bir azınlığın tekeline bırakılması kaçınılmaz bir biçim-

de baskı ve terörü de beraberinde getirmiştir.

Komünistlere yönelik bir diğer eleştirim ise şu: Rusya savaş hâlindeyken, "*Patronuna karşı direnişe geçen işçilere karşı durmak, devrimci etiğe sığmaz*" diyorlardı. Oysa daha sonradan bunun Bolşeviklerin eleştirileri bastırmak için başvurduğu bir demagoji olduğu ortaya çıkmıştır.

Rus hâlkının saldırıya geçtiği doğru değildir. Bilakis, Rus hâlkı, devrimin dışına itilmiş, Bolşevik Devleti -ve hatta burjuva patronlar- onları bu olgudan uzak tutabiilmek için kılıç ve silahlarını kuşanmışlardır. Bolşevikler, bu tiranlığı tüm dünyayı heyecana boğan bir sloganla örtmeyi bilmiştir. Tam da bu sayede kitlelerin gözlerini bağlamayı başarmışlardır. Ben sadece bir devrimci olduğum için, üst tabakaya -ki Rusya'da bu üst tabaka Komünist Parti'dir- karşıyımdır.

Son günlerime değin hep reddedilen, baskı altında tutulan bir konumda olacaktım. Bu tiranlık kurallarının Kremlin'den ya da başka bir koltuktan dayatılıyor olmasının hiçbir önemi yok. Rusya'da kaldığım sürece acıdan başka bir şey yaşamayacaktım. Belki şimdi Rusya deneyimimden çıkardığım derslerle bir şeyler başarabilirim. Bu kitaptaki yazılar yalnız Rus hâlkını değil, tüm dünya hâlklarını ilgilendirmektedir.

Emma Goldman.
Temmuz, 1922, Berlin.

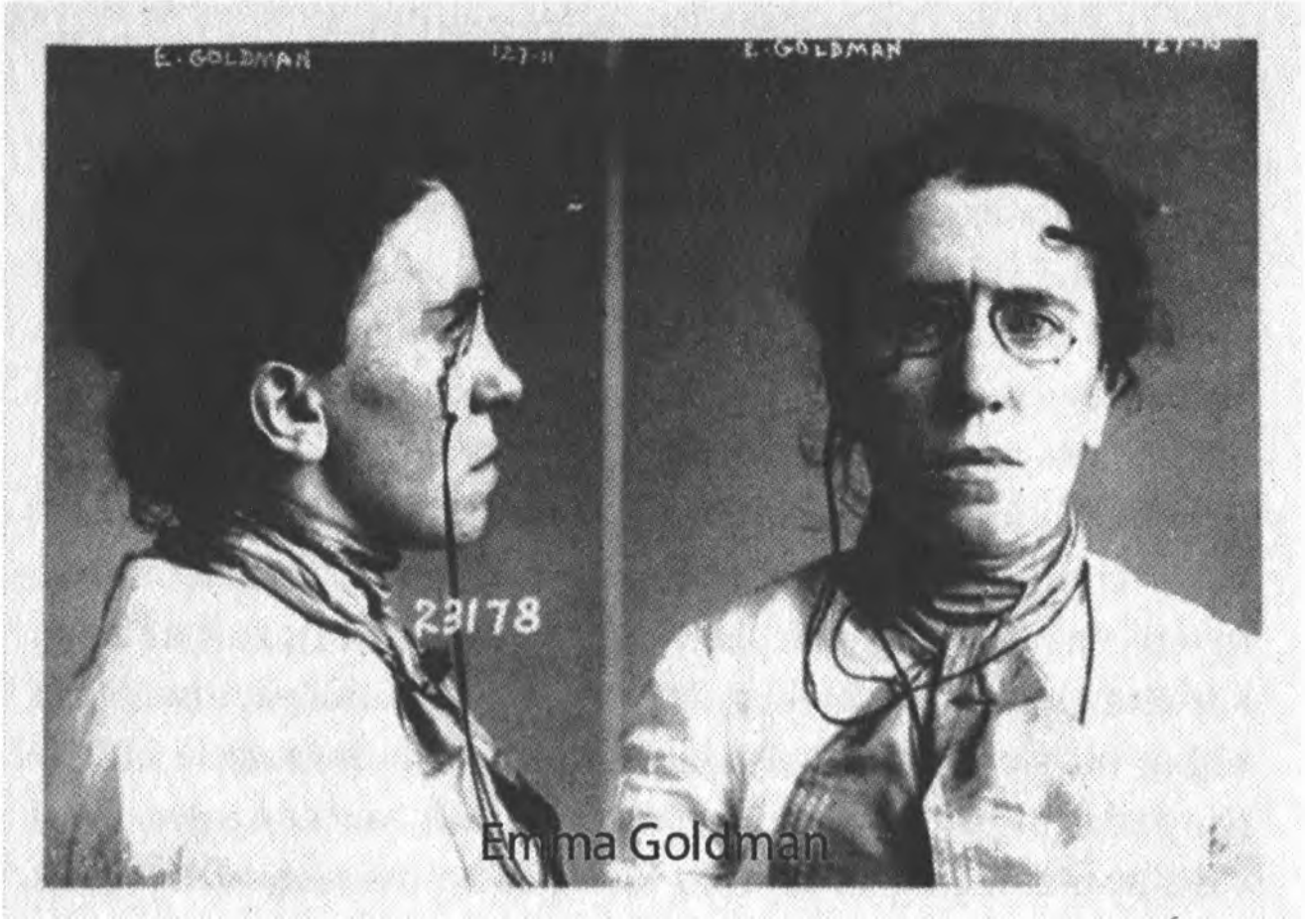

Emma Goldman

Haymarket İsyanı

I.

RUSYA'YA SÜRGÜN

1919 yılının 21 Aralık gecesi 248 diğer politik tutukluyla birlikte Amerika'dan sınır dışı edildim. Sınır dışı edileceğimiz hemen herkes tarafından bilinmesine karşın, Birleşik Devletler'in politik mültecilere -ki bunların büyük çoğunluğu otuz yılı aşkın süre boyunca bu ülkede yaşamış, çalışmıştı- sığınaklık ettiği geçmiş yılları bütünüyle inkâr edeceğine çok küçük bir azınlık dışında kimse ihtimal vermiyordu.

Kişisel durumuma gelecek olursak; benim ötelenmeme yönelik ilk girişim 1909 yılında gerçekleşmiş, Federal mercilerin beni vatandaşlık özlük haklarımdan mahrum bırakma çabaları başarıyla sonuçlanmıştı. Ne var kiWashington, başladığı işi sonlandırabilmek için gerekli psikolojik anın geleceği 1917 yılına kadar beklemek zorunda kalacaktı. Belki de tam da o anda duruma itiraz etmeliydim. O zaman mahkemeler ihtimalen vatandaşlık hakkımı elimden alan hileli yöntemleri onayamayacaktı. Ancak, o dönem, Amerika'nın *Çarvari* sürgün yöntemlerini uygulayacak denli alçalabileceğine inanmıyordum.

Savaş karşıtı ajitasyonlarımız 1917'nin savaş isterisini daha da körükledi ve böylelikle Federal mercilere 1909'da, Rochester, New York'ta yarım bıraktıkları işi bitirme fırsatı doğmuş oldu.

5 Aralık 1919'da, Şikago'daki konferanslarımı sürdürürken, sınır dışı edilme kararımın onandığını bildiren bir telgraf aldım. Temyize gittim; ancak, tabiii ki reddedildi. Olayı bir üst mahkemeye taşımayı düşünüyordum ki nihayetinde işi daha fazla uzatmanın bir yararı olmayacağının farkına vardım: Sovyet Rusya

beni çağırıyordu.

Yetkililer sınır dışı edilme operasyonumuzu gülünç bir gizlilikle yürütmüştü. Son ana kadar bizi göz ardı ediyorlarmış gibi görünmeye çabalamışlardı. Derken, beklenmedik bir şekilde, 21 Aralık sabahının ilk ışıklarında gizlice gönderildik. Gösterinin sahnelenme anı oldukça heyecan vericiydi. Büyük bir askeri kıta eşliğinde *"Buford"*a[1] aktarıldığımızda saatim tam altıyı gösteriyordu. Tarih 21 Aralık 1919, günlerden pazardı.

28 gün süresince birer tutukluyduk. Kapılarımızda gece gündüz nöbet tutan askerler, günlük havalandırma süremiz boyunca da güvertede yanımızdan ayrılmıyorlardı. Erkek yoldaşlarımız geminin ambar bölümündeki karanlık ve rutubetli odalara tıkıştırılmışlardı ve hepimiz kayıtsız tutumlara maruz kalıyorduk. Ne var kiruhlarımız bedenlerimizden çok önce Rusya'ya, özgür ve yeni Rusya'ya ulaşmıştı bile.

Rusya'nın cesur özgürlük mücadelesi tüm hayatım boyunca yoluma ışık tutmuştur. Ne kalelerin ne de *"katorga"*nın[2] bastırabildiği o devrimci ruhla dövüşüp ölen Rus kadın ve erkekleri en zor anlarımdaki esin kaynaklarım olmuşlardır. Şubat Devrimi haberleri tüm dünyayı kasıp kavurduğunda, bir mucizeyi gerçekleştirip insanlarını yaşlı Çarlık boyunduruğundan kurtaran ülkeye bir an önce gitmek istemiştim. Ancak, beni bağlayan Amerika olmuştu. Otuz yıl boyunca mücadelesini verdiğim ideallerimi ve bu yolda beraber yürüdüğüm arkadaşlarımı düşününce, bu imkânsızdı. Rusya'ya daha sonra gitmeliydim.

Derken Amerika'nın savaşa girişi ve kendi arzularının tufanına kapılmış Amerikan vatandaşların *"doğal hakları olarak gördükleri"* ihtiyaçlar silsilesi cereyan etti. Her şeye rağmen, Amerika için en iyiyi getirecek olan kendi büyüme ve gelişmeme, onun özgürlük savaşçılarına ve gerçekleştirilecek olan devrimin oğul ve kızlarına

---

1 Buford: Amerikan vatandaşlığından çıkarılan mültecilerin Rusya'ya gönderilmek üzere bindirildikleri gemi. Ç.N.

2 Katorga: Müebbet hapis cezası. Ç.N.

karşı sorumluluklarım vardı ve bunları yerine getirmeliydim. Ne var kigözü dönmüş askerler bütün bu çabalarıma son noktayı koymuştu.

Artık Rusya'ya gidiyordum ve bunun dışındaki hiçbir şeyin önemi yoktu. Politik ve ekonomik tüm efendilerinden kurtulmuş ülkeyi, *"Matuşka Rossiya"*yı nihayet kendi gözlerime görebilecektim; ve topraktan doğrulan *"dubinuşkaları"*, köylülere böyle denir; ve de güçlü kollarıyla yıkık bir medeniyeti yeniden inşa eden *Modern Samsonları,* yani, Rus İşçileri! 28 günlük deniz tutukluluğum bir tür trans hâlinde geçiyordu. Dışımdakilerin ayırdına güçlükle varabiliyordum.

Deniz yolculuğumuzun nihayet sonuna gelmiş, kalan yol süresince trende kilit altında tutulacağımız Finlandiya'ya varmıştık. Rusya sınırında, Zorin önderliğinde bir Sovyet Hükümeti komitesi tarafından karşılandık. Düşüncelerinden ötürü Amerika'dan sürülen ilk politik mültecileri karşılamak onlara kısmet olmuştu.

Beyaz bir örtüyle kaplı, soğuk bir gündü; gel gör ki bahar bizim kalbimizdeydi. Kısa süre sonra, devrim Rusyası ile karşı karşıyaydık. O kutsal toprağa ayak basarken yalnız olmayı tercih ederdim: O kadar heyecanlıydım ki duygularıma hakim olamayacağımdan çok korkmuştum. Belo-Ostrov'a vardığımızda, biz mültecilere yönelik bu ilk coşku seli sona ermişti; ancak, toprak hâla aynı duygu yoğunluğuyla yüklüydü. Suçlular gibi aşağılanarak Birleşik Devletler'den sürülen bizler, Sovyet topraklarında, onu özgürlüğüne kavuşturan oğul ve kızlarının öz kardeşleri, yoldaşları olarak karşılanıyorduk.

Belo-Ostrov'dan bir başka kabul töreninin yapılacağı köye geçtik: Boğucu, karanlık bir salon, mumlarla aydınlatılan bir platform ve siyah rahibe kıyafetleri giymiş kadınların bulunduğu bölümde açılan devasa bir kızıl bayrak. Rüyadaymışçasına, sessizce bekliyordum. Aniden, Rus hâlkının çektiği büyük acılardan ve devrim düşmanlarından dem vuran metalsi bir ses kulaklarımda uğuldadı. Yanımdakiler seyircilerle ilgilenirken ben sarı ışıkta yüzleri ölü gibi soluk görünen siyahlar içindeki kadınlara bakakalmıştım. Bunlar

gerçekten rahibe miydi? Devrim hurafe duvarlarını dahi aşmayı başarabilmiş miydi? Tan kızılı bu dindarların dar görüşlü yaşamlarına da mı sızabilmişti? Bütün bunlar bana çok tuhaf ve büyüleyici geliyordu.

Neden sonra bir anda kendimi kürsüde buldum. Sadece, diğer yoldaşlarım gibi benim de Rusya'ya bir şeyler öğretmeye gelmediğimi söyleyebildim: Buraya öğrenmeye, devrimi yaşatmaya ve kendimi tamamen buna adamaya gelmiştim.

Törenin ardından Petrograd trenini beklerken, bütün bu kalabalık da bize eşlik ediyordu. Siyah başlıklı kadınlar *"Enternasyonal"*i söylüyor, kalabalık da onlara katılıyordu. Ben, Amerika'da yaşamış ve akıcı bir İngilizcesi olan ev sahibim Zorin'le birlikte arabadaydım. Ev sahibim, Sovyet Devleti ve onun büyük başarılarını coşkulu bir tonda anlatıyordu. Konuşması oldukça aydınlatıcıydı; ancak bir cümlesi kafama takılmıştı: *"Tammany Hâll*[3] *ve tabii Murphy Usta bizim elimize su dökemez. Ona bir iki şey dışında bir şey veremedik."* Şaka yaptığını düşünmüştüm. Tammany Hâll, Boss Murphy ve Sovyet Devleti arasında ne tür bir ilişki olabilirdi ki?

Devrimin gerçekleştiği haberleri duyulur duyulmaz Amerika'dan buraya gelen yoldaşlarımızı sorduğumda Zorin, pek çoğunun en ön safta dövüşerek öldüğünü, diğerlerinin ise hâlen Sovyet Hükümeti ile iş birliği içinde olduğunu belirtti. Ya Shatov? Zeki bir konuşmacı, yetenekli bir örgütçü olan ve çalışmalarımızda sürekli ortak hareket ettiğimiz William Shatov'a ne olmuştu? Finlandiya'dayken ona telgraf çekmiş; ancak yanıt alamamıştık. Neden bizi karşılamaya gelmemişti? *"Shatov, Demiryolları Komiseri olarak atandığı Sibirya'ya gitmek zorunda kaldı"* diye yanıtladı Zorin.

Petrograd'da da büyük bir coşkuyla karşılandık. Daha sonra, mülteciler geceyi geçirecekleri ünlü Tauride Sarayı'na alındı. Zorin, Alexander Berkman ile beni kendisinin ağırlamak istediğini belirterek bizi bekleyen arabayı gösterdi. Tüm kente karanlık ve sessizlik hakimdi; âdeta yaprak kımıldamıyordu. Henüz fazla yol

3 Tammany Hâll: 19. yy.da Amerikan Demokrat Parti içine girmiş mafyatik grup. Ç.N.

almamıştık ki aniden önümüze çıkan askerler tarafından durdurulduk. Elfenerlerini yüzümüze doğru tutmuş, parolayı soruyorlardı. Petrograd, Yudeniç tehdidinden henüz kurtulmuştu ve kent hâla sıkıyönetim altındaydı. Yol boyunca aynı işlem defalarca tekrarlandı. Yolumuzda ilerliyorduk; iyice aydınlatılmış bir binanın önünden geçerken, *"Burası bizim cezaevimiz"* diye açıklamada bulundu Zorin, *"gerçi pek tutuklumuz da yok. Kapitalist düzene ait cezalar kaldırıldı ve kısa süre önce genel af ilan edildi."* Az ileride durduk. *"Petro-Sovyet Birinci Sınıf Konukevi"* dedi Zorin, *"en etkin Parti üyelerimizin kaldığı yer"* diye de ekledi. Zorin ve eşi, sıradan ancak rahat edebileceğimiz odalarımızı hazırladı. Çay ve yiyecek servisinin ardından ev sahiplerimiz bize Yudeniç saldırısına karşı Petrograd işçilerinin gösterdiği örgütlü mücadeleden söz ettiler. Kadınlar, erkekler ve hatta çocuklar Kızıl Kenti nasıl da can siperane bir şekilde savunmuşlardı! Proletarya ne mükemmel bir disiplin ve dayanışma örneği göstermişti. Gece bu anlatılar eşliğinde geçti. Odama doğru ilerlerken, koridorda bir kadın yanıma geldi ve kendisini *"Bill"* Shatov'un yengesi olarak tanıttı. Bizi çok sıcak karşıladı ve üst katta kalan kardeşini görmemiz için odasına davet etti. Odaya girer girmez kendimi eski yoldaşımız Bill'in kollarında buldum. *"Nasıl olur? Zorin senin Sibirya'ya gittiğini söylemişti"* diye haykırıvermiştim şaşkınlıkla. Shatov, Sovyet Rusya'ya ilişkin ilk izlenimlerimizde ön yargı yaratmaması için karşılamaya katılmama emrini aldığını belirtti. Hükümetle anlaşmazlık yaşamıştı ve Sibirya'ya sürgün ediliyordu. Ne var kiyolculuk ertelenmiş, bu sayede, biz de onu görebilmiştik.

Shatov Petrograd'dan ayrılana değin bolca vakit geçirme şansımız oldu. Ondan eğrisiyle doğrusuyla devrimin tüm hikâyesini ve Bolşeviklerin yükseliş sürecini dinledim. Shatov, tüm devrimcilerin Bolşeviklerle ortak hareket etmesinin gerekliliğinde ısrar ediyordu. Elbette komünistler pek çok hata yapmıştı; ancak karşı-devrimci saldırılar onları buna mecbur kılmıştı.

Birkaç hafta sonra Zorin, Smolni'ye gideceğini ve bizim de ona

eşlik etmemizi istediğini belirtti. Smolni, eskiden aristokrat kızlarının eğitim gördüğü bir okuldu. Şimdi ise devrimci gelişmelerin merkezi konumundaydı. Hemen her taş yerine oturuyor gibiydi. Bu bina artık Petrograd Hükümeti'nin karargâhıydı. Binayı sıkı koruna n, memurlar ve hükümet çalışanlarıyla dolu bir arı kovanına benzetmiştim. Üçüncü Enternasyonal Binası daha da ilgi çekiciydi. Burası Zinovyev'in kaldığı yerdi ve ihtişamı beni oldukça etkilemişti.

Daha sonra Zorin bizi yemek odasına davet etti. Çorba, et, patates, ekmek ve çaydan oluşan güzel bir yemekti. Kıtlık çeken Rusya için fazlasıyla güzel diye düşünmüştüm.

Bizim mülteci grubu da Smolni'de kalıyordu. Yolculuk boyunca *Buford*'da aynı kabini paylaştığım iki kız için çok kaygılanıyor, onları da yanıma almak istiyordum. Zorin, kızları çağırması için birini görevlendirmişti bile. Koşarak yanıma geldiler ve tüm mültecilerin askeri gözetim altında tutulduğunu anlattılar. Kanım donmuştu. Politik düşüncelerinden ötürü Amerika'dan sürülen bu insanlar şimdi Sovyet Rusyası'nda yine tutukluydular. Neler oluyordu böyle?

Zorin'e döndüğümüzde mahcubiyeti yüzünden okunuyordu. *"Bir yanlış anlaşılma olmalı"* dedi ve hemen olayı soruşturmaya girişti. Birleşik Devletler Hükümeti'nin sınır dışı ettiği politik mülteciler arasında dört sıradan tutuklu bulunmuş; dolayısıyla da tüm grup gözetim altına alınmıştı. Ancak bu bana hiç de adil bir davranış gibi gelmemişti. Bolşevik yöntemlerine ilişkin ilk dersimi almıştım.

II.

PETROGRAD

Ailemle birlikte St. Petersburg'a taşındığımızda henüz on üç yaşındaydım. Königsberg'deki bir Alman okulunun disiplini altında ve Prusyalıların Ruslara yönelik garip tutumları içerisinde bu ülkeye karşı büyük bir nefret duyarak büyümüştüm. Çok iyi ve sevecen -o zaman öyle düşünüyordum- biri olan Çar II. Aleksandr'ı öldüren nihilistlere ise özel bir kin duyuyordum. St. Petersburg, benim için bir tür canavardı. Ancak, kentin neşeli, canlı, cıvıl cıvıl hâli kısa sürede bu çocukça düşüncelerimi dağıtacak ve kenti gözümde tatlı bir düşe dönüştürecekti. Ardından da herkesi etkileyen ve kimsenin açıkça konuşmaktan çekinmediği devrimin gizemine merak salacaktım. Dört yıl sonra kız kardeşimle birlikte Amerika'nın yolunu tutarken, Rusya'yı bir canavar hâline getiren *Alman Katılığından* da kurtulmuş olacaktım. Tüm ruhum, yaşamımı adayacağım bitkinin tohumuna dönüşecekti. Özellikle St. Petersburg, anılarımda hep yaşam ve sırlarla dolu, canlı bir resim olarak kalacaktı.

1920'nin Petrograd'ı ise bütünüyle bambaşka bir yerdi. Sanki büyük bir tufan kopmuştu da kenti harabeye çevirmişti. Evler, ter kedilmiş ve tamamen unutulmuş eski mezarlıkları andırıyordu. Sokaklar kirli ve ıssızdı; koca kent ölmüştü sanki. Petrograd'ın savaştan önceki nüfusu yaklaşık iki milyonken 1920'de bu rakam, beş yüz bine düşmüştü. İnsanlar yaşayan ölüleri andırıyor, yiyecek ve yakıt kıtlığı kenti ağır ağır kemiriyordu. Vahşi ölüm, kentin tam kalbinde kuluçkaya yatmıştı. Sıska ve soğuktan âdeta çürümüş kadınlar, erkekler ve hatta çocuklar bir dilim ekmek ya da bir par-

ça odun için kamçılanıyorlardı. Bu, benim için gündüzleri yürek parçalayıcı bir sahne, geceleri ise ağır bir yük anlamına geliyordu. Özellikle Petrograd'daki ilk ayım kabus gibi geçmişti.

Koca kentin sessizliği beni deli ediyordu. Bu durumdan bıkmıştım. Bu berbat, baskıcı sessizliği bozan tek şey, ara ara duyulan silah sesleriydi. Bütün bunların altında yatan gerçeği ne yapıp edip öğrenmeliydim. Zorin genel af ilan edildiğini söylememiş miydi? Bu silah sesleri de neyin nesiydi peki? Kuşkular beynimi kemiriyordu. Ancak, bunları başımdan atmaya çalışıyordum. Buraya öğrenmeye gelmiştim.

Ekim Devrimi ve sonrasında gelişen olaylara ilişkin ilk bilgi ve izlenimlerimi Zorin çiftinden almıştım. Daha önce de belirttiğim gibi, ikisi de Amerika'da yaşamış, İngilizce konuşabilen ve devrim süreci konusunda beni aydınlatmaya oldukça istekli kişilerdi. Kendilerini devrime adamışlar, çok çalışmışlardı. Özellikle de *Tavarişç*[1] Zorin, Petrograd Sovyeti Komünist Parti Sekreterliği görevinin yanı sıra günlük *"Krasnaya Gazetta"*nın da editörlüğünü yapıyor ve diğer pek çok çalışmada aktif rol üstleniyordu.

Efsanevi kahraman *"Mahno"*nun adını da ilk defa Zorin'den duydum; daha sonraları ise, Mahno'nun bir anarşist olduğunu ve Çar tarafından *katorga*ya çarptırıldığı öğrenecektim. Şubat Devrimi ile özgürlüğüne kavuşan Mahno, Ukrayna'da bir köylü ordusunun önderliğini yapmış ve devrimin savunulmasında korkusuzca giriştiği muhteşem işlerle kendini kanıtlamıştı. Mahno belli bir süre Bolşeviklerle beraber karşı-devrimcilerle mücadele etmişti. Neden sonra muhâlif olmuştu ve şimdi eşkıyalardan oluşan ordusuyla Bolşeviklere karşı savaşıyordu. Zorin, Mahno'yla uzlaşmak için bir komite gönderildiğini belirtmişti. Ancak, Mahno buna yanaşmamıştı. Sovyet karşıtı savaşını sürdürmüş ve tehlikeli bir karşı-devrimciye dönüşmüştü.

---

1 Tavarişç: Yoldaş. Ç.N.

Zorinlere güvensizlik besleyip olayın doğruluğunu sorgulayacak konumda değildim. İkisi de çok içten ve kendilerini tamamen davaya adamış görünüyorlardı; basit yaşantılarıysa beni ziyadesiyle etkilemişti. Önemli bir pozisyonda olan Zorin hatırı sayılır bir özel payı hak ediyordu. Ne var ki sefalet içinde yaşıyorlardı. Akşam yemekleri genellikle ringa, siyah ekmek ve çaydan ibaretti. Liza Zorin'in hamile olduğu bir dönemde bu daha da büyük bir fedakarlık örneği anlamına geliyordu.

Rusya'ya varışımdan iki hafta sonra, Kışlık Saray'da düzenlenen Aleksandr Herzen anmasına davet edildim. Anmanın yapıldığı beyaz mermerden salon dondurucu soğuğu daha da katlanılmaz kılıyordu. Ancak, insanlar soğuğa aldırış etmeksizin salonu hıncahınç doldurmuştu. Ben de sadece konuya odaklanmıştım:

Döneminin en nefret edilen devrimcilerinden biri olan Alexander Herzen, burada, Kışlık Saray'da anılıyordu. Önceleri Herzen'in ruhu sık sık Romanovların evine konuk oluyordu. Herzen ve Turgenyev'in dehasıyla ışıldayan *"Kolokol"*un yayımlandığı ve gizemli bir şekilde kendini Çar'ın masasında bulduğu yıllardı. Artık Çarlık yıkılmıştı; Herzen'in ruhu yeniden yükselmiş, Rusya'nın o yüce insanlarından birinin yaşamı boyunca düşünü kurduğu şeyin gerçekleştiğine tanıklık ediyordu.

Bir akşam, Zinovyev'in Moskova'dan döndüğü ve benimle görüşeceği bilgisini aldım. Geldiğinde neredeyse gece yarısı olmuştu. Çok bitkin görünüyordu ve ısrarlı mesajlar konuşmamızı sürekli bölüyordu. Konuşmamız, genel olarak, Rusya'daki ağır koşullar üzerineydi; yiyecek ve yakıt kıtlığı vb. derken Amerika'daki işçilerin durumundan söz açıldı. *"Birleşik Devletler'de Devrimin ne zaman gerçekleşebileceğini"* sordu hararetle. Üzerimde belirgin bir etki bırakmamıştı. Ancak, o an tanımlayamadığım bir şeylerin derinliğini sezmiştim bu adamda.

İlk haftalarımda görüştüğüm bir diğer Komünist de John

Reed'di. Amerika'dan tanıdığım bu adam Estonya'da yaşıyor, çok çalışıyor ve bir yandan da Birleşik Devletler'e dönüş hazırlığı yapıyordu. Yolculuğunun Litvanya bölümünde gelmekte olanı sezmiş, ekim günlerinde Rusya'da bulunmuştu. Bu, Rusya'ya ikinci gelişiydi. Tıpkı Shatov gibi, o da Bolşeviklerin karanlık yüzünün kaçınılmazlığını savunuyordu. Sovyet Devleti'nin, Partinin o dar çizgileri sayesinde oluşturulabildiğine ve bunun da komünist düzene giden tek yol olduğuna canı gönülden inanıyordu. Birlikte çok zaman geçirmiş, durumu derinlemesine irdeleme fırsatı bulmuştuk.

Henüz hiçbir anarşistle görüşmemiştim; onların bana ulaşamamış olmaları ise, daha da şaşırtıcıydı. Bir gün, Amerika'dan tanıdığım bir arkadaş, anarşist bir örgütün üyeleriyle tanışmak isteyip istemediğimi sordu. Buna dünden razıydım. Onların anlattığı Rus Devrimi'yle Bolşeviklerinki birbirinden tamamen farklıydı. Anlattıkları, o kadar tüyler ürpertici, dehşet verici şeylerdi ki kulaklarıma inanamamıştım. Onların bakış açılarını görebilmem için beni bir toplantılarına davet ettiler.

Akabindeki pazar günü, bu toplantıya katıldım. Liteni Sokağı yakınındaki Nevski Prospekt'te yürürken, soğuktan korunmak için birbirlerine sarılmış bir grup kadınla karşılaştım. Etrafları konuşan, el kol hareketleri yapan askerlerle çevriliydi. Bu kadınların kendilerini bir dilim ekmek, bir parça sabun ya da çikolata karşılığı pazarlayan fahişeler olduğunu daha sonra öğrenecektim. Yüksek ücretleri sayesinde onları satın alabilecek tek tabaka askerlerdi. Devrim Rusyasında fahişeler! Şaşkına dönmüştüm. Komünist Devlet bu talihsizlere yardım eli uzatmıyor muydu? Sovyet işçileri, köylüleri uyuyor muydu? Yanımdakiler hüzünle gülümsedi. Sovyet Hükümeti, genelevleri kapatmış; bu fahişeleri de sokağa atmıştı. Ancak, açlık ve soğuk çok sürmeden onları ait oldukları yere geri gönderecekti. Ayrıca, askerlerin de biraz olsun eğlenmeye hakkı vardı sonuçta, değil mi? Korkunç, inanılmaz ama gerçekti. Bu so-

ğuktan titreyen ucubeler satılıktı ve tek alıcıları da devrimin Kızıl Ordusuydu. *"Allah'ın belası müdahâleciler ve onların lanet sabotajları; hepsi onların suçu"* dedi yanımdakiler. Ama neden? Evet, hepsi karşı-devrimcilerin ve sabotajcıların suçuydu. Kendimi telkin ettim. Gördüklerimi kafamdan atmaya çalışıyordum. Ne var ki ur gibi yapışmışlardı usuma.

Nihayet anarşist toplantı yerine gelmiştik. Pis ve döküntü bir evin kadınlı erkekli tıklım tıklım dolu küçük bir odasına girdik. Bu bana baskı gören, nereye gitse izlenen Amerikalı anarşistlerin otuz yıl önce New York, Orchard Sokak'taki kirli bir salonda yaptıkları gizli toplantıları anımsattı. Ama orası kapitalist Amerika'ydı. Burası ise gerçekleşmesine anarşistlerin de yardım ettiği Devrim Rusyasıydı. Neden böyle bir yerde toplanmak zorunda kalıyorlardı ki?

O akşam ve akabindeki günler boyunca, Bolşeviklerin Devrime ihanetinin öyküsünü dinledim. Baltık fabrikalarında çalışan işçiler, köleleştirildiklerinden dem vuruyor; Kronştad denizcileri, zamanında omuz omuza dövüştükleri kişilerin şimdi kendilerine efendilik tasladıklarını öfkeyle haykırıyorlardı. Konuşmacılardan biri, anarşist düşüncelerinden ötürü Bolşevik Hükümeti tarafından idam cezasına çarptırılmış; ancak, bir yolunu bulup kaçmayı başarmıştı. Şimdi ise yeraltında gizli bir yaşam sürüyordu. Bu kişi, Sovyetlerin özgürlüklerinin nasıl da ellerinden alındığından, her nefes alışverişlerinin sansürlendiğinden söz etti. Diğerleri, 1919 Eylülünde, Komünist Parti Moskova Bürosu'na atılan bir bombayla sonuçlanan Kızıl Terörü ve Moskova'daki baskı ortamını aktardılar. Dolup taşan cezaevlerinden, köylü ve işçilere uygulanan şiddet ve terörden söz ettiler. Konuşmaların bitmesini sabırsızlıkla bekledim. Tüm benliğim bu suçlamaları reddediyordu. Bu imkânsızdı; bütün bunlar yapılmış olamazdı. Birileri yanılıyor olmalıydı ve büyük olasılıkla bunlar yoldaşlarımdı. Beklenen sonucun gelmesi için mantıkdışı bir sabırsızlık gösteriyorlardı. Devrim sürecinde şiddet

kaçınılmaz değil miydi; dahası, Bolşevikleri buna mecbur bırakan müdahâleciler olmamış mıydı? Yoldaşlarım çok ısrarcıydı!

> *"Kendini gizle ki Bolşevikler seni tanıyamasın. Ya da eline bir Kropotkin kitapçığı alıp bir Sovyet mitingine katıl. O zaman görürsün anlattıklarımız gerçek mi yalan mı? Hepsi bir yana, Sovyet Birinci Sınıf Konukevi'nden ayrılıp insanların arasına karış. Onlar sana aradığın tüm yanıtları sunacaktır."*

Rusya'da yaşananlar dünyaya ne kadar da yüzeysel yansıyordu! Hayır, bu hikâyelere güvenemezdim. Beklemeli ve araştırmalıydım. Oysa aklım allak bullak olmuştu; bu uzun geceler daha önce hiç olmadığı kadar sıkıntılı geçmişti.

Sonraları bir Petro-Sovyet toplantısına daha katılma şansına sahip oldum. Bu, Karl Radek'in Rusya'ya dönüşünün yanı sıra Joffe'nin Estonya'da imzalanan barışı tebliği şerefine düzenlenen bir çifte kutlamaydı. Her zamanki gibi, geceye Zorin çiftiyle beraber gittim. Toplantı, eski Rus Milli Meclisi olan Tauride Sarayı'ndaydı. Salon girişi ve platform çevresi eli silahlı asker kaynıyordu. Salon, ağzına kadar doluydu. Platformdan, aşağıdaki yüzlere bakıyordum. Kızıl Petrograd'ın tüm bu kahraman oğul ve kızları aç ve bitkin görünüyordu. Oysa devrimin gerçekleşmesi için ne acılara göğüs germişlerdi! Onlar karşısında kendimi çok aciz hissediyordum.

Ve Zinovyev takdim edildi. Tüm seyircilerin ayakta eşlik ettiği *"Enternasyonal"*in ardından Zinovyev oturumu açtı. Uzun bir konuşmaydı. Yüksek tonda konuşuyor, sesi vurucu bir kesinlik taşıyordu. İşte o an, ilk görüşmemizde kaçırdığım şeyin ayırdına vardım: Derin ve güçlü bir karakter.

Zinovyev'in ardından kürsüye çıkan Radek oldu. Kurnaz, zeki ve alaycıydı; karşı-devrimcilere ve beyaz askerlere teşekkürlerini sunarak konuşmasını sonlandırdı. Her hâliyle ilginç bir adam, ilginç bir konuşmaydı.

Joffe, diplomatlara döndü. Sağlıklı ve şıktı; buradan olmadığı

her hâlinden belliydi. Seyircinin çoşkulu bir alkışla karşılık verdiği Estonya'daki barışı anlattı. Şurası açıktı ki insanlar barış istiyordu. Acaba bir gün Rusya'ya da gelir miydi?

Son konuşmacı Zorin'di. Gecenin en yetenekli, en ikna edici konuşmasını o yapmıştı. Daha sonra, oturum tartışmaya açıldı. Bir Menşevik söz aldı ve ortalık aniden karışıverdi. Dört bir yandan, hatta platformdan bile *"Hain!", "Kolçak!", "Karşı-devrimci!"* haykırışları yükseldi. Bu bana devrimci bir toplantıya hiç de yakışmayan bir davranış gibi gelmişti.

Yolda, Zorin'e bu olanı sordum. Gülerek, *"İfade özgürlüğü, burjuva hurafesidir"* dedi, *"devrim sürecinde, buna izin verilemez!"* Bu genel ifade beni şüpheye düşürmeye yetmişti. Ancak, eleştirmeye hakkım olmadığını düşünüyordum. Burada yeniydim ve Tauride Sarayı'ndaki kendini devrime adamış, onca acı çekmiş insan susarken benim buna hakkım olamazdı!

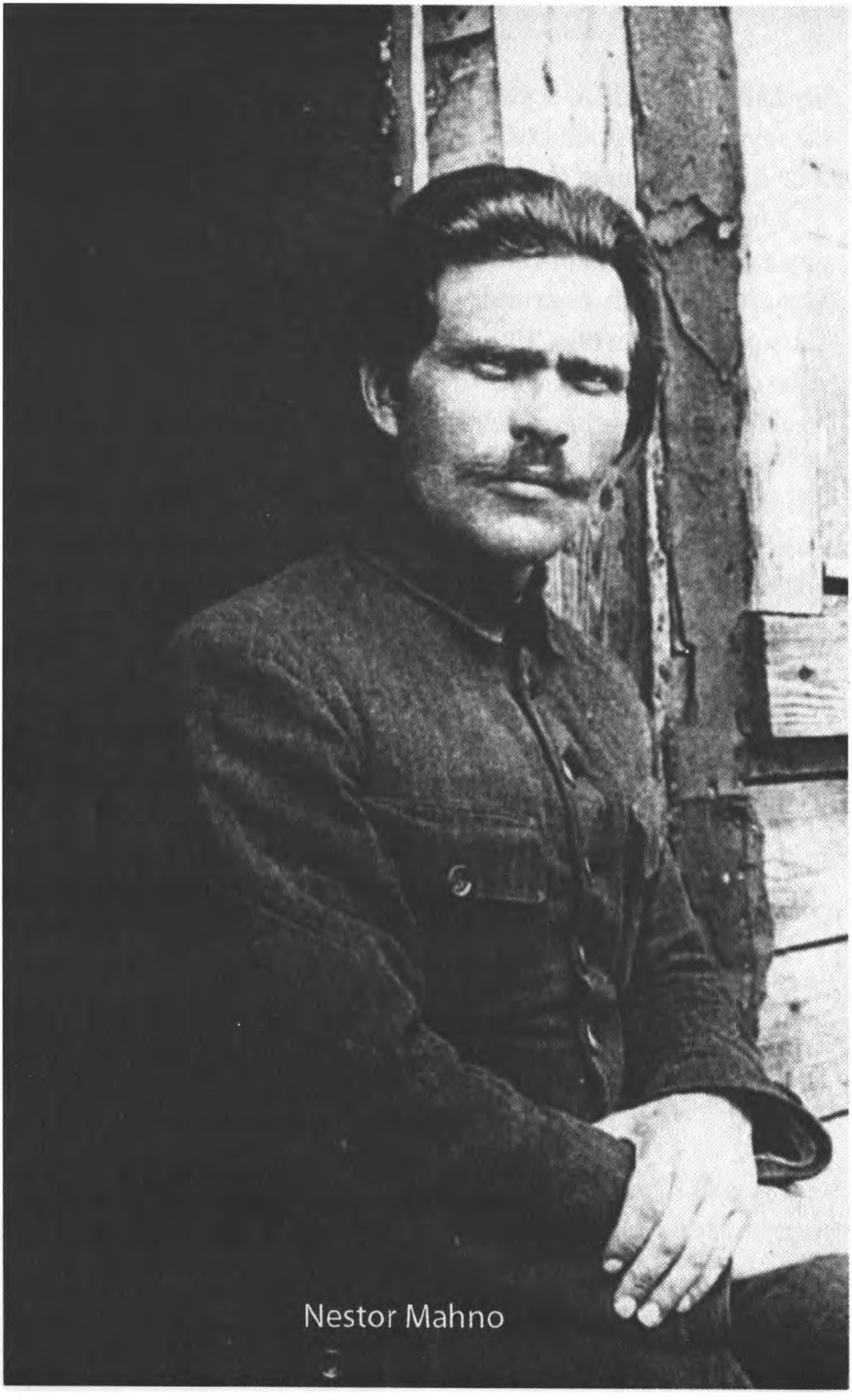

Nestor Mahno

III.

KAYGI VERİCİ DÜŞÜNCELER

Yaşam devam ediyor, her gün duygu ve düşüncelerime yeni çelişkiler ekleniyordu. Beni en çok etkileyen ise çevremde tanık olduğum açık eşitsizlikti. Petro-Sovyet Birinci Sınıf Konukevi (*Astoria*) ahâlisine ayrılan pay fabrikalarda çalışan işçilerinkine oranla çok fazlaydı. Emin olun, bu işçiler yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak oranda bile pay alamıyorlardı. Astoria'da ise durum çok farklıydı. Astoria'da öbeklenen ve Smolni'de çalışmalarını yürüten Komünist Parti üyeleri, Petrograd'ın en iyi imkânlarına sahiplerdi. Kaldı ki ticaret henüz tam anlamıyla ele geçirilememişti. Pazarlar kâr ediyor ancak kimse bu alım gücünün kaynağını açıklamaya yetenekli ya da istekli görünmüyordu. İşçiler 2000 *ruble* verip katı yağ satın alıyor olamazdı. Ne de 3000 *ruble*ye şeker, 1000 *ruble*ye et! Bu eşitsizlik, Astoria mutfağında iyice su yüzüne çıkıyordu. Sık sık mutfağa uğruyor ve her seferinde yemek hazırlığının bir tür hengameye dönüştüğüne tanık oluyordum: Fırının önünde küçücük bir yer kapabilmek için itişip kakışan, ortalarında duran tencereden biraz daha fazla yemek alabilmek için birbirlerine aç gözlerle bakan vahşi kadınların içlerinden birisi yanındakinin önünden bir parçacık et arakladığında kopan kızılca kıyametler! Yine de bu acınası tablonun iyi bir yanı vardı. Bu, Astoria'da çalışan kadınların içerlemeleriydi. *Yoldaş* diyerek seslenilmelerine karşın, onlar hizmetçiydiler ve söz konusu eşitsizliği olanca şiddetiyle yaşıyorlardı: Devrim, onlar için yıllar sonra gerçekleşecek bir teori değildi. Devrim yaşanıyordu. Bunu bir gün ben de anlayacaktım.

Paylar komiserlikte dağıtılıyordu; ancak elbette bu görevi yerine getirmekle yükümlü birileri de vardı. Bir gün, uzun kuyrukta sıramın gelmesini beklerken, bir köylü kızı geldi ve sirke istedi. Birkaç kadın, *"Sirke mi? Kim bu beyzade"* diye hiddetle gürleyiverdi. Bu gelen kız, Zinovyev'in hizmetçisiydi ve çok çalıştığını, dolayısıyla, fazladan bir şeyleri hak ettiğini düşündüğü Zinovyev'den *"Efendim"* diye söz ediyordu ki ortalık bir anda savaş alanına döndü.

> *"Efendi ha! Biz devrimi bunun için mi yaptık; yoksa Devrimi yapan efendiler miydi? Zinovyev artık bizden biri değil ve bir daha da asla olmayacak."*

Bu işçi kadınlar, acımasız hatta yaban olmalarına karşın, adalet konusunda çok hassaslardı. Devrim, yaşamlarının başat öğesiydi ve her yeni adımda bu kötücül eşitsizliğe maruz kalıyorlardı. Bu durum beni çok rahatsız etmişti. Kendimi Zinovyev ve diğer komünist önderlerin ellerindeki gücü kendi çıkarlarına kullanamayacaklarına şartlamıştım âdeta. Kıtlığın yanı sıra etkin örgütlenmeden yoksun bir dönemden geçiliyordu ve herkesin böyle yemeklere sahip olması elbette imkânsızdı; şüphesiz ki bunun sorumlusu Bolşevikler değil, sabotajcılardı. Rusya'nın ümüğünü sıkan düşman müdahâlecilerindi tüm suç.

Görüştüğüm tüm komünistler, hatta kimi Anarşistler dahi, bu görüşün ateşli savunucularıydı. Sovyet Hükümeti karşıtı küçük gruplar pek de inandırıcı gelmiyordu. Peki ya her geçen gün yeni bir tanesini dinlediğim düzenli terörizm, amansız zulüm ve diğer pek çok devrimci şiddet öyküsüne ne demeliydi?

Beni şaşkına çeviren bir diğer olay ise pazarların et, balık, sabun ve hatta ayakkabıdan geçilmiyor oluşuydu. Bütün bunlar pazarlara nasıl sokuluyordu? Daha da önemlisi, nasıl oluyordu da bunlar alıcı buluyordu. Herkes kendine bu soruyu soruyor ancak kimse bir yanıt bulamıyordu. Bir gün, bir saatçi dükkanındayken, içeri bir asker girdi. Yidiş aksanıyla, Sibirya'dan henüz geldiğini ve elinde bir miktar çay olduğunu belirtti. Saatçi 50 *pound*a çayı derhâl satın

alabilirdi. Alışveriş oracıkta gerçekleşiverdi -ayrıcalıklı küçük bir azınlık dışında kimse bu lükse sahip değildi. Asker çıkar çıkmaz dükkân sahibine dönüp, *böyle yasadışı bir işi ulu orta yapmak biraz riskli değil mi,* diye sordum. *Onu şikâyet edebileceğimden korkmuyor muydu? "Önemi yok"* diye yanıtladı adam ilgisizce, *"Çeka'nın her şeyden haberi var. Benden de askerden de payını alıyor!"*

Canavarın sadece dışarıda değil, Rusya'nın içinde de kol gezdiği konusunda şüphelerim artmıştı. Neden sonra her yerde rüşvet alan askerler ve dedektifler görmeye başladım. Bu evrensel bir hastalıktı ve üç yıl boyunca kıtlığın hüküm sürdüğü Rusya'da insanların rüşvet almaya hatta hırsızlığa başvurmaları kaçınılmazdı. Bolşevikler bu sorunu *demir yumrukla* çözmeye çabalıyordu. Ama bu insanları kim, nasıl suçlayabilirdi ki? Daha fazla sessiz kalamazdım! Beni tüm bu kaygı verici düşüncelerimden çekip çıkaracak bir ele ihtiyacım vardı. Maksim Gorki'ye mektup yazmaya karar verdim. O, bana yardım edebilirdi. Mektubumda, daha çok Amerika seyahatinde yaşadığı hayal kırıklıklarına dikkat çektim. Amerika'ya demokrasi ve özgürlük bulma ümidiyle gelmiş, tutucu ve hiç de konuksever sayılamayacak tutumlarla karşılaşmıştı. Benzer deneyimlerimiz sayesinde, Gorki'nin içine düştüğüm girdabı anlayacağından emindim. Ama bakalım, benimle görüşmek isteyecek miydi? İki gün sonra, beni görüşmeye çağıran kısa notunu aldım.

Yıllardır hayrandım Gorki'ye. Tam da benim inandığım tarzda bir yaşam sürüyordu: Yaratıcı bir sanatçı asla bastırılamazdı. Gorki! Tüm insanlığın oğlu; alt tabakadan gelen, kalemi ve derin insani duyarlılığıyla sosyal itilmişliğimizi dahiyane bir şekilde çizen o yaşlı kurt! Yıllarca Amerika'yı turlamış, Amerikan halkına Gorki'yi anlatmış, kendisinin ve eserlerinin büyüklüğünü, güzelliğini ve hepsinden öte, insaniliğini açıklamaya çabalamıştım. Şimdi onunla görüşecek ve bu sayede Rusya'daki karmaşıklık hakkında bilgi edinebilecektim.

Evin ana kapısı sürgülüydü ve içeri girmenin yolu yoktu. Oradan geçen bir kadın paslı merdiveni gösterdiğinde ise geri dönmek üze-

reydim. Merdivenleri çıkıp gördüğüm ilk kapıyı çaldım. Kapının açılmasıyla mutfaktan yükselen aşırı sıcak bir ışık ve buhar tufanının yüzümü yalaması bir oldu. Geniş bir yemek odasına alındım. Duvarlardaki geniş Hollanda çinilerinden yayılan huzur dahi odanın kasvetli havasını solumamı engelleyememişti. Mutfakta gördüğüm üç kadından biri de benimle birlikte masaya oturmuştu. Kitap okuyor gibi görünerek sürekli beni izliyordu. Yarım saat böyle geçti.

Daha sonra Gorki geldi. İnce, uzun bedeni ve bitmek bilmeyen öksürük nöbetleri ne kadar hasta ve bitkin olduğunu ele veriyordu. Beni yarı karanlık, bunaltıcı bir etkiye sahip çalışma odasına götürdü. Koltuklarımıza henüz oturmuştuk ki kapı açıldı ve daha önce görmediğim bir kadın, elinde bir bardak su ve ilaçla içeri girdi. Bunu bir telefon görüşmesi izledi ve birkaç dakika sonra da Gorki odadan çağrıldı. Konuşma fırsatı bulamayacağımızı fark etmiştim. Döndüğünde, hayal kırıklığımı yüzümden okumuş olmalı ki sohbetimizi daha az rahatsız edileceği bir başka zamana erteleme kararı aldık. Beni kapıya kadar geçirdi ve çıkarken *"Baltflot"u [Baltık Filosu] ziyaret etmelisiniz. Kronştad denizcileri, anarşist içgüdüye sahiptir. Onlara katılmalısınız"* dedi. Gülümseyerek, *"İçgüdüsel anarşistler mi"* dedim; *"önyargılı düşünceler ve hilelerle bozulmamış kişiler mi yani? Kastettiğiniz şey bu mu?"*

"Tam üstüne bastınız" dedi.

Bu görüşme beni daha da sarsmıştı. İlk Moskova yolculuğum sırasında yaptığımız ikinci görüşme de beni tatmin etmeye yetmeyecekti. Radek, ünlü Bolşevik şair Demyan Bedni ve daha sonra Petrograd Sendikalar Konfederasyonu başkanlığına getirilecek olan Zipperoviç ile aynı kompartımanda bulmuştuk kendimizi. Diğer bir konforlu kompartıman ise Bolşevik memurlarına ve Devletin ileri gelenlerine tahsis edilmişti. Öte yandan, *"sıradan"* insanlar, komünist olmayanlar aşırı kalabalık bölümlerde yolculuk etmek zorundaydı.

Yolculuk süresince, güçlü bir ikna kabiliyetine sahip ve olduk-

ça nazik bir beyefendi olan Zipperoviç ve ruhsuz gözlerle bakan Demyan Bedni ile devrim koşulları üzerine konuştuk. Radek ise Almanya ve Alman mahkumlarla ilgili deneyimlerini içeren uzun bir nutuk çekmişti.

Gorki'nin de trende olduğunu ve benimle görüşmek istediğini öğrendiğimde, yeniden sohbet imkânı bulmuş olmamız beni ziyadesiyle memnun etmişti. O dönem aklımı kurcalayan en önemli konu, Petrograd'dan hareket etmemizden birkaç gün önce *"Pravda"*da yayımlanan bir makaleydi. Yazar, ahlâki çürüme içinde olan çocukların kodese tıkılmasını savunuyordu. Rusya'da geçen altı haftam boyunca duyduğum ya da gördüğüm hiçbir şey beni bu çocuklar için öngörülen barbarlık kadar derinden etkilememişti. Gorki'nin meseleye nasıl baktığını öğrenmeye can atıyordum. Elbette ahlâki çürüme sebebiyle tutuklanmalarına karşıydı; ıslah edilmelerinin daha yerinde bir karar olacağını belirtti. *"Ahlâki çürümeden tam olarak neyi kastediyorsunuz"* diye sordum. *"Gençlerimiz, Rus-Japon Savaşı sırasında alkol ve frengi batağına sürükleniverdiler. Bundan daha büyük bir ahlâki çürüme olabilir mi"* diyerek durumu açıkladı. Ne var ki ahlâkın mevcut durum ve koşullarla eş güdümlü değiştiğini, kaldı ki özgür iradeye inanmayan birisinin ahlâkı çapraşık bir olgu olarak değerlendiremeyeceğini öne sürdüm. Çocuklara gelecek olursak; onların sorumluluk duyguları henüz oldukça ilkeldi ve sosyal bütünlük ruhundan yoksundular. Ancak, Gorki, çocuklar üzerinde büyük bir ahlâki çürüme tehdidi olduğunda ve bunun derhal yok edilmesinin gerekliliğinde ısrar ediyordu.

Daha sonra, en can alıcı bölüme geldim. Tüm bu zorba ve terör -korkunç- kaçınılmaz mıydı yoksa Bolşevizm'in bunda hataları olmuş muydu? *Bolşevikler elbette hata yapıyorlar; ancak ellerinden gelenin en iyisi bu,* dedi ince bir alayla. Daha fazlasının beklenemeyeceğini düşünüyordu.

Missouri Cezaevi'ndeyken okuduğum *"Yeni Yaşam"*da yayımlanan bir makalesi gelmişti aklıma. Makale, baştan sona Bolşeviklere yönelik suçlamalarla doluydu. Gorki'nin bakış açısını bütünüyle

değiştiren şey her ne ise çok güçlü bir dayanağı olmalıydı. Belki de Gorki haklıydı. Beklemeli ve araştırmalıydım. Hepsinden öte; Bolşevikler iş başındayken, bunu kendi gözlerimle görmeliydim.

Sohbetimiz dramaya doğru kayıvermişti. İlk ziyaretimde, Gorki'ye Amerika'da verdiğim drama derslerinin bir kopyasını bırakmıştım. Bunlardan birinde, John Galsworthy'den bir oyun yazarı olarak söz etmiştim. Gorki'nin Galsworthy'yi bir sanatçı olarak gördüğümü belirtmesi beni oldukça şaşırttı. Ona göre Galsworthy, Bernard Shaw ile mukayese dahi edilemezdi. Oysa ben Shaw'u küçümsüyor değildim elbet ama Galsworthy'yi daha başarılı buluyordum. Bitkin görünüyordu. Konuşmayı sonlandırdık. Kısa süre sonra da yanımdan ayrıldı. Bu konuşma bana can sıkıntısından başka bir şey vermemişti, ne yazık ki.

Moskova'daydık. Perona çıktığımda, yol arkadaşım Demyan Bedni'nin gitmiş olduğunu fark ettim. Tam çantalarımla birlikte istasyonda bir başıma kaldığım hissine kapılmıştım ki Radek imdadıma yetişti. Çantalarımı taşıması için bir görevliye seslendi. Bizi bekleyen arabaya bindiğimizde, beni Kremlin'deki dairesinde ağırlamak istediğini belirtti. Eşi tarafından sıcakkanlılıkla karşılandım ve yemeğe katılma davetini hizmetçilerinden aldım. Daha sonra Radek, Sovyet Moskova'nın Birinci Sınıf Konukevi olarak bilinen National Otel'de oda tutmanın zorluklarından söz etti. Ne var ki uzun gayretleri saatler sonra sonuç verdi ve adıma bir oda ayrıldı.

Radek'in lüks dairesi, erkek hizmetçisi ve zengin sofrasını Rusya'nın içinde bulunduğu zor koşulları düşündüğümde, oldukça garipsemiştim. Ancak, Radek'in gerçekten *yoldaşça* ilgisinden ve eşinin konukseverliğinden dolayı onlara minnettardım. Zorinleri ve Shatovları saymazsak, onlar gibisiyle karşılaşmamıştım. Rusya'da hâlâ nezaket, iyi niyet ve dayanışmanın var olduğunu hissetmiştim.

IV.

MOSKOVA: İLK İZLENİMLER

Issız bir çölü andıran Petrograd'ın aksine Moskova'da kendimi büyük bir koşuşturmanın ortasında buldum. Moskova ana istasyonun açıldığı meydana vardığımda karşılaştığım manzara beni âdeta şaşkına çevirmişti. Her yer tıklım tıklımdı. İnsanlar, ellerindeki bavullarla oradan oraya koşuşturuyordu. Kremlin'e varana değin manzara hiç değişmeyecekti. Sokaklar insan kaynıyordu. Petrograd'ın beni deli eden sessizliğinin aksine burada hareket vardı; hayat vardı!

Çok sayıda askerin yanı sıra sert yüzlü, deri ceketli ve belleri silahlı adamlar da gözümden kaçmamıştı. *"Çekacılar; üst rütbeli askerlerimiz"* diye açıkladı Radek. Çekacıları ilk kez duymuyordum. Petrograd'da korku ve nefretle anılıyorlardı. Gel gör ki daha önce ne bu kadar askeri ne de Çekacıyı bir arada görmüştüm. Burada, Moskova'da sanki her yerde onlar vardı. Bu bana John Reed'in bir sözünü anımsattı: *"Moskova, askeri bir karargahtır"* demişti, *"ajanlar her yerdedir ve bürokrasi en büyük diktadır."* Moskova'dan her ayrılışımda kendimi rahatlamış hissetmemin sebebi belki de budur. Öte yandan, Petrograd hâlen bir işçi kentiydi ve devrim ruhunu koruyordu. Moskova'da ise daima bir hiyerarşi mevcuttu. Yine de burada yaşam tüm çeşitliliğiyle alabildiğine yoğun ve ilgi çekiciydi. Adım başı gördüğüm askerler dışında, beni rahatsız eden bir diğer şey de insanların zihinlerindeki meşguliyetti. Aralarında hiçbir bağ yokmuşçasına herkes kendi işiyle ilgileniyor, kimse kimseyi görmüyordu bile. Sık sık bu hengamede düşüp ezilen çocuklar, kadınlar görüyordum. Arkadaşlarıma bu tuhaf durumdan söz ettiğimde, Çeka tarafından oluşturulan güvensizlik ve şüphe atmosferinin yanı

sıra herkesin kendi ekmeğinin peşinde koşmaktan başkalarını düşünecek mecallerinin kalmadığı yanıtını alacaktım. Oysaki burada insanlar Petrograd halkına nazaran daha çok yiyeceğe sahiptiler; daha iyi ısınıyor, daha şık giyiniyorlardı.

Sokaklarda ve pazaryerlerinde çokça zaman geçirme fırsatım oldu. Ünlü *Soukharevka* daima tıklım tıklımdı. Askerlerin buraları ara ara yağmalamalarına karşın, değişmez bir kural vardı ki o da pazarcıların tüm bu yağmalanmalara rağmen çalışmaya zorlanıyor olmalarıydı. Kentsel yaşamın en can alıcı ve ilgi çekici yerleri buralardı. Proleterinden aristokratına, komünistinden burjuvasına, kara cahilinden entelijansına kadar toplumun her katmanından insan burada buluşuyor; herkes bir şeyler alıp satıyordu. Burada insan, en nadide işlemeli ikonlardan paslı çivilere, göz kamaştıran mücevherlerden çirkin, sahte süs eşyalarına, ipek İran şallarından solmuş, pamuk yorganlara kadar her şeyi bulabilirdi. Eski ihtişamın ve zenginliğin bu son kalıntıları arasında itişip kakışan insanlar Devrim Rusyasının gerçekten çok ilgi çekici bir tablosunu oluşturuyordu.

Peki bunları kimler satın alabiliyordu ve bu değirmenin suyu nereden geliyordu? İnsanı hayrete düşürecek kadar çok sayıda alıcı vardı; Petrograd'la kıyaslandığında Moskova sınırsız bir kaynağa sahipti. Sokaklar âdeta bu kaynakla donatılmıştı.

Savaş biteli dört, devrim sonrası yaşama geçileli üç yıl olmasına karşın, Rus halkı hâlâ eğitimsizdi. Yabancılara kuşkuyla bakıyor, asla konuşmaya yanaşmıyorlardı. Ne var ki birisinin Amerika'dan geldiğini ve hükümet adına çalışmadığını öğrendiklerinde dilleri çözülüveriyordu. Bu sayede işçiler, köylüler ve pazaryeri çalışanlarıyla rahatlıkla konuşup Rusya'ya geldim geleli aklımı kurcalayan pek çok sorunun yanıtına ulaşabildim.

Rus Devrimi'ni gerçekleştiren şey bu halk için *"terra incognito"*, bilinmeyen bir olguydu; öte yandan, devrim onların kanına işlemişti. Teoride hiçbir şey bilmiyorlardı. Gel gör ki *"barin"*den [efendi] daha çok nefret ettikleri tek bir şey dahi yoktu ve şimdi yine efen-

dileri vardı. *"Barin, her şeye sahip"* diyorlardı, *"beyàz ekmek, elbise hatta çikolataya bile. Oysa bizim ellerimiz yine bomboş. Komünizm eşittir özgürlük. Ne koca bir yalanmış meğer."*

Otele döndüğümde dayak yemiş gibiydim; hayal kırıklığım nüksetmiş, tüm inandıklarım kumdan kaleler gibi tepeme yıkılmıştı. Ancak kendimi koyveremezdim. Nihayetinde bu eğitimsiz insanların Sovyet Devleti'nin ümüğünü sıkan güçlerin ayırdında olamayacağını düşünüyordum: Rusya'ya karşı birleşen emperyalist güçler, onu ve halkını üretici çalışmalardan uzaklaştıran sonu gelmez saldırılar ve tabii ki körpe ve zayıf Rusya'yı kılıçtan geçirmeye çabalayan sabotajlar. Halk bütün bunları elbette anlayamazdı. Sabretmeliydim. Kötücüllüğün kaynağına inmeliydim.

"National" da, Petrograd'daki Astoria gibi, eski ama kullanılabilir hâlde bir oteldi. Burada iki günde bir verilen iki yüz elli gramlık ekmek payından eser yoktu. Çorba, biraz et, bazen balık ya da gözleme ve çaydan oluşan yemeklerimizi geniş bir yemek odasında yiyorduk. Akşamlarıysa çoğu zaman *"kasha"* ve çay servisi yapılıyordu. Çok zengin olmayan soframız karnımızı doyurmamıza yetiyordu!

Bu adaletsizliği haklı kılan tek bir gerekçe göremiyordum. Mutfak ziyaretlerimde hizmetçilerin sayısız memur, yoldaş ve müfettiş tarafından denetlendiğine tanık oluyordum. Mutfak çalışanları çok az ücret alıyor, dahası, bize servis yaptıkları yemeklerden de yiyemiyorlardı. Bu durum genel yiyecek kıtlığıyla birleşince, rüşvet, israf ve suçları beraberinde getiriyordu. Otel sakinlerinin çok küçük bir kesimi yemek odasında yemek yeme şansına sahipti. Hizmetçilerin yemeklerinin hazırlandığı ayrı, küçük bir mutfak daha mevcuttu ve burada Astoria mutfağındaki hengameyi aratmayan yemek kavgaları yaşanıyordu. Komünizm, böyle bir şey miydi?

Petrograd'dan ayrılmazdan önce, John Reed bana Moskova'ya gittiğimde Angelica Balabanov'u bulmamı söylemişti. Beni çok cana yakın karşılayacağından, kalacak bir yer ayarlayacağından emindi.

Balabanov'u ve çalışmalarını önceden biliyordum. Doğal olarak, onunla tanışmaya can atıyordum.

Moskova'ya gelişimden birkaç gün sonra arayıp kendisiyle görüşmek istediğimi belirttim. Hasta olmasına karşın beni kırmadı. Evine vardığımda Balabanov'u sevimli, küçük bir odada kanepesinde uzanır hâlde buldum. Etkileyici bir görünümü yoktu ancak, iri ve kederli gözlerinden tüm sevecenliği okunabiliyordu. Beni eski bir dost gibi karşıladı ve semaveri hazırlamamı rica etti. Çaylarımızı içerken Amerika, oradaki işçi hareketi, sürgün edilişimiz ve tabii ki Rusya üzerine koyu bir sohbete dalmıştık. Onu, her adımımda karşıma çıkan tezatlıklar ve komünist duyarsızlıklarla ilgili soru bombardımanına tuttum. İçine düştüğüm hayal kırıklığına basmakalıp sözlerin dışında bir açıklama getiren ilk kişi o olmuştu. Yiyecek ve yakıt kıtlığına gönderme yaparak bunların insanları rüşvete ve ahlâki çürümeye sevk ettiğini belirtiyor, öte yandan, bütün bunların biricik sorumlusunun hayatın ta kendisi olduğunu düşünüyordu. *"En büyük ideallerin üstüne kazındığı taş çatlıyor. Yaşam, iyi niyetlere engel olur, güzel düşüncelerin gerçekleşmesine izin vermez"* dedi sıra dışı bir bakış açısına sahip bir Marksist, bir komünist ve savaş meydanındaki kahramanlardan biri olan arkadaşım. Şu anda da Üçüncü Enternasyonal'in Sekreterlik görevini yürütüyordu. Karşımda salt bir gölge değil, Rusya'daki durumu derinden hisseden biri duruyordu. Kederli gözlerinin bıraktığı büyük etkiyle yanından ayrıldım.

Daha sonraları Balabanov'un *-ya da Balabanoff, kendisine böyle seslenilmesini tercih ediyordu-* herkese yardım etmek için çabalayan biri olduğunu öğrenecektim. Bozuk sağlığına ve pek çok işle birden meşgul olmasına karşın çevresindekilerin her sorunuyla yakından ilgilenmeyi asla ihmal etmiyordu. Sorumlusu olduğu bölgeleri sık sık geziyor, hastalara ilaç ya da kimi küçük hediyeler dağıtıyordu. En çok ilgi gösterdikleri ise Petrograd ve Moskova'daki yoksul İtalyanlardı. Balabanov neredeyse bir İtalyan kadar uzun süre İtalya'da

yaşamıştı. Bu nedenle ülkelerinden çok uzakta olan bu insanları kendine yakın görüyordu. Bu vahşi yaşamda onlara dostluk, danışmanlık ediyor; her konuda elinden geldiğince destek oluyordu. Sadece İtalyanlar değil, hemen herkes bu küçük hanımın yardım eline sarılıyordu: Angelica'nın kalbine girmek için komünist üye kartına gerek yoktu. Şüphesiz ki kimi yoldaşları onu *"değerli zamanını insanseverlik gibi boş bir işe harcayan bir sentimentalist"* olmakla suçluyordu. Savaşlar, pek çok komünisti geçmişteki Rus idealistlere özgü katı ve hissiz bir karaktere dönüştürmüştü.

Balabanov'a yapılan eleştirilerin bir benzerinin diğer bir komünist lider Lunaçarski'ye yöneltildiğini duymuştum. Henüz Petrograd'dayken *"Lunaçarski'nin milyonlarca aptal riske giren kafası dağınık bir insan"* olduğu anlatılmıştı. Ne var ki ben Rusya için hayati öneme sahip bir kurumun başında olan bu kişiyle tanışmaya can atıyordum. Ve kısa süre sonra bu fırsat kendi ayaklarıyla geldi.

Eski Çarlık döneminin merkezi olan Kremlin çok sıkı korunuyordu ve *"sıradan"* birinin içeri girmesi neredeyse imkânsızdı. Oysa ben giriş kartı olan biri tarafından davet edilmiştim ve bu sayede hiçbir sorun yaşamadan içeri alındım. Kısa süre sonra Lunaçarski'nin dairesine geldim. Bekleme odası resmi görüşme için bekleyen onca insanla dolu olmasına karşın, Lunaçarski görüşme talebimden haberdar olur olmaz beni odasına davet etti.

Sıcak bir karşılamadan sonra, ilk yönelttiği sorulardan biri *"Niyetimin özgür bir şekilde çalışmak mı"* olduğuydu. Eğer istersem onunla birlikte çalışabileceğimi belirtti. Şaşkına dönmüştüm. İnsan neden özgürlüğünden vazgeçecekti ki! Hele de eğitim alanında çalışmak için. Özgür irade bu işin olmazsa olmazı değil miydi? Ne var ki buraya Lunaçarski'den Amerika'dayken sıkça duyduğumuz Rusya'daki devrimci eğitim yöntemleri hakkında bilgi almaya gelmiştim. Özellikle de çocukların durumuyla yakından ilgileniyordum. Moskova'daki Pravda da ahlâki çöküş konusunda Petrograd basınıyla aynı görüşteydi. Sovyet Rusya'da böylesi tutumlarla kar-

şılaşmaktan duyduğum şaşkınlığı ifade ettiğimde, *"Elbette bu çok barbarca"* diye yanıtladı Lunaçarski, *"ve tüm gücümle bu konuyla ilgileniyorum. Bu çocuklara cezaevini gösteren yargıçlar hâlâ Çarlık yöntemlerini uyguluyorlar. Doktor, pedagog ve psikiyatrlardan oluşan bir komisyonu bu iş için görevlendirdim bile. Elbette bu çocuklar cezalandırılmamalı."* Üstümden büyük bir yük kalkmıştı. Sonunda karşıma eski ceza yöntemlerinin acımasızlığının farkında olan biri çıkabilmişti. Ona kapitalist Amerika'da Yargıç Lindsay'in başardığı fevkalade işlerden ve algılama güçlüğü çeken çocuklara yönelik deneysel okullardan söz ettim. Heyecanla *"Biz de tam bunu istiyoruz, Amerikan eğitim sistemini"* deyiverdi. *"Amerikan eğitim sistemini kastettiğinizden emin misiniz"* diye sordum, *"bildiğiniz gibi Profesör Dewey başta olmak üzere pek çok pedagog bu sistemi yetersiz bulup şiddetle reddediyor."* Lunaçarski'nin bütün bunlardan haberi yoktu. Rusya, batı dünyasından uzun zamandır kopuk hâldeydi ve dolayısıyla, çağdaş eğitim teknikleri üzerine yazılan pek çok kitaptan bihaberdi. Lunaçarski ise bütün bu yeni düşünce ve yöntemleri öğrenmeye oldukça istekliydi. Böylesi güç koşullar altında eğitim alanında sorumluluk alan bu adamda Devrime karşı büyük bir inanç ve kendini adamışlık söz konusuydu.

Bana eğitim konusuna ilişkin Amerika'daki tüm yeni eğilimlerle ilgili kendisini ve öğretmenlerini bilgilendirebileceğim bir konferans düzenlemeyi önerdi. Okullar ve onun denetimindeki diğer kurumlar daha sonra da ziyaret edilebilirdi. Onu yeni ümitleriyle baş başa bırakarak yanından ayrılırken çalışmalarında ona yardımcı olabileceğimi düşünüyordum. Rus halkına karşı bundan daha yüce bir hizmet olabilir miydi?

Moskova'da kaldığım süre boyunca Lunaçarski'yle sıkça görüştüm. Her zamanki nazik, sevecen adamdı. Ne var ki kısa süre sonra, bu içten çalışmalarının kendi partisi tarafından engellendiğini fark ettim: Tüm o iyi niyetli uğraşları beyhude bir çabaydı. Lunaçarski de aynı demir yumruğun gazabına uğruyordu. Peki, bu çark neyin

nesiydi ve daha da önemlisi, ip hangi puştun elindeydi?

National'daki konuklar sıkı bir denetim altında tutuluyor, *"propusk"* [izin belgesi] olmaksızın içeri giriş çıkış yapılamıyordu. Yine de anarşistler, Sol Sosyalist Devrimciler, kooperatifçiler, Amerika'dan tanıdığım ve Devrim sürecinde Rusya'da önemli görevler üstlenmiş kişilerden oluşan kadınlı erkekli her tür politik düşünce mensubu konuğum bir şekilde bana ulaşmayı başarıyordu. Hepsi de inançlarını yitirmişlerdi. Büyük bir hayal kırıklığı içerisindeydiler. Politik düşüncelerindeki keskin farklılıklara karşın anlattıkları benzer şeylerdi: Devrimin hızla yükselişi, kitleleri peşinden sürüklemesi, Bolşeviklerin devrimci sloganlarının etkin rolü ve gücü ele geçiren Bolşeviklerin devrime ihanetinin öyküsü. Hepsi de Brest-Litovski Antlaşması'nı sonun başlangıcı olarak görüyordu. Özellikle de Çarlık döneminde büyük acılar yaşamış olan bilgili ve kültürlü Sol Sosyalist Devrimciler, devrime olan tüm inançlarını yitirmişlerdi. Savlarının kanıtı olarak da köylerde kendilerinin gerçekleştirdiği zulümlerle kırsal ile kent arasındaki bağın koparıldığını, köylüler ile işçiler arasına nifak tohumları ekildiğini itiraf etmekten çekinmiyorlardı. Onlar, yoldaşlarından aldıkları emirleri uygulamış, onca masum insanı katlederek yıkıma davetiye çıkarmışlardı.

Peki, o hâlde nasıl oluyordu da Bolşevikler hâlâ gücü elinde tutmayı başarabiliyordu? Sonuçta şişirilmiş bir rakamla bile topu topu beş yüz bin kadar küçük bir azınlığı oluşturuyorlardı. Bu arada Rus halkı kıtlık ve terörizmle boğuşuyordu. Dahası, hiçbir parti ya da düşünceye güven duymuyordu. Elbette ülkenin belli bölgelerinde zaman zaman köylü isyanları baş gösteriyordu ancak, bunlar da demir yumrukla bastırılıyordu. Moskova, Petrograd ve kimi diğer sanayi kentlerinde de grevler yapılıyor olmasına karşın, bunlar geniş kitleleri harekete geçiremeyecek, cılız girişimler olarak kalıyorlardı.

Bu insanlar *"dış müdahâlecilerin bile Bolşeviklerin bir oyunu ol-*

duğunu" düşünüyorlardı. Rusya saldırılara maruz kaldığı sürece, halk onları eleştiremeyecek ve bu sayede de rejim tehlikesi kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktı. *"Tüm müdahâle ve sabotajlarda Bolşeviklerin parmağı olduğunu nasıl düşünürsünüz"* diye karşı çıktığımda, *"kısmen de olsa var, ne yazık ki"* yanıtını aldım. *"Başvurdukları yöntemler, Rus halkının gereksinim ve karakterlerini yanlış algılamış olmalarından kaynaklanıyor; o saçma diktatörlük takıntıları bile proletarya diktatörlüğü değil, proletarya üzerindeki küçük bir azınlığın diktatörlüğü anlamına geliyor."*

Sovyetler ve seçim konusunu açtığımda, konuklarımın hüzünlü gülümsemesi gözümden kaçmamıştı. *"Seçimler mi? Rusya'da böyle bir şeyden eser yok; tabii kastettiğin tehdit ve terörizm arasında yapılacak bir seçim değilse. Bolşevikler gücü tekeline aldı. Tek tük Menşevik, sosyalist devrimci ve anarşist bunların arasına sızabilse de onların da kitlelere seslerini duyurma olanakları yok."*

Önümde kederli ve karanlık bir tablo duruyordu. Yine de inancıma sıkı sıkıya bağlıydım.

V.

GÖRÜŞMELER

Anarşistlerin Rus Devrimi'nde üstlendikleri etkin görevlerden ilk kez, mart ayında, Moskova anarşistlerince düzenlenen bir konferansa katıldığımda haberdar oldum. 1917 yükselişinde, Kronştad denizcilerinin komutasını anarşist Yarçuk üstlenmiş, meclis Zhelezniokov tarafından dağıtılmıştı. Anarşistler hep en ön cephede savaşmışlardı. Ülkenin yeniden inşası sürecinde de en aktif destek onlardan gelmişti. Devrimin gerçekleşme süreci boyunca açık tutulan Moskova yakınlarındaki büyük bir fabrikanın idaresinden de bir Anarşist sorumluydu. Anarşistler, Yabancılar Bürosu'nda ve diğer tüm kurumlarda çok önemli işler başarmışlardı. Dahası, Bolşeviklerin iktidara gelmesinde yadsınamaz katkıları olmuştu. Bütün bu yaşananlardan beş ay gibi kısa bir süre sonra, 1918 Nisanında ise matbu çalışmaların da yürütüldüğü Moskova Anarşist Bürosu makineli tüfeklerle taranacaktı. Bu olay, Mirbach'ın Moskova'ya gelişinin hemen öncesinde gerçekleşmişti. *"Düzeni tehdit edici unsurlar"* yok edilmiş ve o andan itibaren de anarşistlerin çektikleri acılar hiç dinmemişti.

Moskova anarşist Konferansı yalnız rejime değil, kendi yoldaşlarına yönelik eleştirileri de içeriyordu. Devrim süreci boyunca, hareketteki yanlışların, birlik ve dayanışmadan yoksunluğun öz eleştirisi dürüst bir şekilde verildi. Anarşist hareket içerisindeki anlaşmazlıkları daha sonra tüm detaylarıyla araştırmalıydım. Konferansa tutuklu Anarşistlerin salıverilmesini ve anarşist propagandaların yasallaştırılmasını içeren bir öneriyi Sovyet Hükümeti'ne sunma kararı alınarak son verildi. Alexander Berkman ve benden de bu taleplerin altına imzamızı atmamız istenmişti. Anarşistlerin

propaganda yapmak için devletten izin istemelerini oldukça yadırgamış olmakla beraber, Sovyet Hükümeti'ni ne de olsa devrimin yasal ifadesi olarak gördüğüm için belgeyi imzaladım. Dahası, Bikaç gün içinde Lenin'le görüşecektim. Meseleyi kendisine birinci ağızdan ileteceğime dair yoldaşlarıma söz verdim.

Lenin'le görüşmemi Balabanov sağladı. *"İliç'i mutlaka görmeli, kafandaki tüm kaygıları ona anlatmalısın. Ayrıca ne tür bir çalışmada yer almak istediğini de bilmek isteyecektir"* demişti. Kısa süre sonra, kendisiyle görüştüm. Balabanov, Lenin'in benimle görüşmek istediği haberini verdikten hemen sonra Lenin beni ve A. Berkman'ı almak üzere bir araba gönderdi ve yolda bir kez olsun durdurulmaksızın Kremlin'e vardık. İnsanların harıl harıl çalıştığı bir dizi ofisten geçtikten sonra nihayet Lenin'in odasına geldik.

İçeri girdiğimizde, Lenin'in elinde *"Alexander Berkman ve Emma Goldman'ın New York Federal Mahkemesi'nde Verdikleri İfadeler, Haziran-Temmuz, 1917, Mother Earth Publishing Co. N.Y."* broşürü vardı. Bendeki tek kopyayı Balabanov'a vermiştim; şüphesiz ki o da Lenin'e ulaştırmıştı. Lenin'in ilk sorusu *"Amerika'da sosyal devrimin ne zaman gerçekleşebileceği"* oldu. Onlarca kez bu soruyla karşılaşmıştım. Ne var ki Lenin'den duymak beni oldukça şaşırtmıştı. Bu kadar bilgili bir insanın Amerika'daki gelişmelere bu denli uzak kalmış olması inanılmaz bir şeydi.

Rusçayı kör topal konuşabiliyor, bu yüzden de pek tercih etmiyordum. Ancak, uzun yıllar Avrupa'da yaşamış olan Lenin'in yabancı dil bilmemesi bana seçenek bırakmıyordu. Konuşmasına, mahkeme ifadelerimizi överek başladı. *"Ne mükemmel bir propaganda"* dedi. *"Mahkemeyi böylesi bir ifade aracı olarak kullanabildikten sonra, cezaevine girmeye değer doğrusu."* Soğuk, keskin gözlerini üzerime dikmişti. Daha sonra, ne yapmak istediğimi sordu. Ona, Rusya'ya değil de Amerika'ya yönelik propagandalar yürütmek istediğimi belirttim. Nasıl ki geçmişte Amerikan özgürlükçüler *Rus Özgürlüğünün Amerikan Dostları Derneği*'ni kurmuşlarsa, şimdi ben de aynı dayanışmayı Ruslardan bekliyordum. Düşüncem, *Amerikan*

Özgürlüğünün Rus Dostları Derneği'ni kurmaktı. Heyecanla *"Şahane bir fikir"* dedi, *"ne gerekiyorsa yapalım; tabi Üçüncü Enternasyonal çatısı altında. Taslağınızı hazırlayıp hemen bana getirin."*

Sözü Rusya'daki anarşistlere getirdim. Ona sürgün edilmezden hemen önce elime geçen -Sovyetlerin Amerika'daki sözcüleri sayılabilecek- *"Martenler"*in mektubunu uzattım. Martenler, Rusya'daki anarşistler için ifade ve basın özgürlüğü talep ediyorlardı. Geldiğimden beri, pek çok anarşistin cezaevine konulduğuna, basının susturulduğuna tanık olmuştum. Lenin'e düşünce suçundan ötürü cezaevinde tutulan yoldaşlarım serbest bırakılmadığı sürece, Sovyet Hükümeti ile iş birliği yapmayacağımı belirttim. Dahası, Moskova Anarşist Konferansı'nda alınan kararları da kendisine ilettim. Beni büyük bir sabırla dinledikten sonra, bu konuyu parti gündemine alacağına söz verdi. Ancak,

> *"İfade özgürlüğüne gelecek olursak"* dedi, *"bu, burjuva hurafesidir. Devrim sürecinde, bundan söz edilemez. Köylüleri emeklerinin karşılığını veremediğimiz için karşımıza aldık. Onlara hak ettiklerini verebilip kendi saflarımıza çektiğimizde, her türden ifade özgürlüğü tanınacak. Ama şimdi değil. Kısa süre önce, yakıt sorununu gidermek amacıyla, ağaç kesme işiyle görevlendirilecek köylülere ihtiyaç duyduk. Karşılığında bizden tuz talep ettiler. Hiç tuzumuz olmadığını sanıyorduk ki ambarlardan birinde 1150 kg. tuzumuz bulunduğu haberini aldık. Bu sayede köylülerle anlaşabildik. Yoldaşlarının halkın tüm ihtiyaçları karşılanana değin beklemesi gerekiyor. Bu süre zarfında bize destek olmalılar. William Shatov'u alalım örneğin. Petrograd'ın Yudeniç saldırılarına göğüs gerebilmesinde bize büyük katkıları oldu. Bizimle iş birliği içinde ve biz de ona hizmetlerinin karşılığını veriyoruz."*

İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü... Çağımızın en önemli değerleri hakkında neler söylüyordu bu adam böyle! Lenin tam bir Püritendi; Rusya'nın tek kurtuluşunun kendi düşüncelerinden geçtiğine inanıyordu. Yanında olanlar haklıydı; karşı çıkanlar ise affedilemezdi. Onun devrimden anladığı bu muydu?

Amerikan Özgürlüğünün Rus Dostları Derneği'nin taslağını oluşturmuştum ve diğer tüm detaylar da kafamda şekillenmişti. Ancak,

bu işi Üçüncü Enternasyonal'in kanatları altında yürütmeyi şiddetle reddediyordum. Lenin'e Amerikan halkının siyasetçilere güvenlerinin kalmadığını ve böyle bir şeyi, kesinlikle Moskova'dan idare edilen, yönlendirilen bir girişim olarak algılayacaklarını anlatmaya çalıştım. Hayır. Bunu yapamazdım. Üçüncü Enternasyonal'e bağlı olarak hareket edemezdim.

Bir süre sonra, Çiçerin'le görüştüm. Sanırım, saat sabaha karşı dörde geliyordu. Ondan da Amerika'da devrimin ne zaman gerçekleşebileceği sorusunu aldığımda, net bir şekilde, yakın gelecekte böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını belirttim. Daha sonra, kendisine kasıtlı olarak yanlış aktarılmış olduğunu sezdiğim I.W.W.[1] üzerine konuştuk. Bir I.W.W. üyesi olmamakla beraber, ona Birleşik Devletler'deki tek bilinçli ve etkin devrimci proleter örgütün I.W.W. olduğunu ve gelecekte işçi sınıfı mücadelesinde önemli roller üstleneceğini belirttim.

Balabanov'dan sonra, Çiçerin de sıradan yaşantısıyla beni etkilemeyi başarmıştı. Ancak, bütün bu insanların Rusya dışındaki dünyaya bu denli uzak olmalarına bir türlü anlam veremiyordum. Bunun tek nedeni, uzun süredir Avrupa ve Amerika'dan kopmuş olmaları mıydı? Yoksa batı dünyasına duydukları gereksinim, teorik babalarının kendi isteklerini gerçekleştirmesine imkan mı tanıyordu? Nedeni ne olursa olsun, hiçbirinin batının devrime yaklaşımı konusunda en ufak bir fikri yoktu. Hiçbir devrimin tepeden inme bir şekilde yapılamayacağı ve kendi devriminin bilincinde olmayan bir rejimin yok olmaya mahkum olduğu ortadadır.

*"London Daily Herald"*ın editörünün birkaç muhabiriyle Kropotkin'i ziyaret edeceği haberini alır almaz onlarla birlikte gitmeye karar verdik. Alexander Berkman ve A. Şapiro ile beraber Lansbury'ye katıldık.

Kropotkin, arka sokaklardan birinde, küçük bir bahçesi olan izbe bir evde yaşıyordu. Eve giden yol küçük bir gaz lambasının belli belirsiz ışığıyla aydınlatılıyordu. Kropotkin, bizi o bildik sevecen

1 I.W.W. : Industrial Workers of the World [Uluslararası Endüstri İşçileri Örgütü] Ç.N.

ve güleç yüzüyle karşıladı. Öte yandan, çok yıpranmıştı. Onu en son Amsterdam'daki Anarşist Kongre'den sonra geçtiğim Paris'te görmüştüm. Uzun yıllar Fransa'ya girişi yasaklandıktan sonra, yasak kalkar kalkmaz bu ülkede almıştı soluğu. O zaman altmış beş yaşındaydı ama hâlâ yaşam dolu, gencecik bir delikanlı gibiydi. Oysa şimdi yaşlanmış, çökmüştü.

Aklımı kurcalayan pek çok soruya, özellikle de Bolşevikler ile Devrim arasındaki ilişkiye Kropotkin'in nasıl baktığını merak ediyordum. O ne düşünüyordu? Neden bu kadar uzun süredir sessizliğini korumuştu?

Not tutmadığım için Kropotkin'in düşüncelerinin bir özetini aktarabileceğim yalnızca. Ona göre devrim, insanların manen beklentilerini en üst düzeye çıkarmış ve bu da sosyal reformları gerekli kılmıştı. Eğer insanlar ellerindeki gücü özgürce kullanabilselerdi, bugün Rusya böylesi bir yıkımın eşiğinde olmazdı. Devrimci dalgayla gücü tekeline alan Bolşevikler, kulakların pasını silen devrimci sloganlarla işe başlamış ve bu sayede kitlelerin güvenini kazanmayı, devrimci militanların desteğini almayı başarmıştı.

Ekim sürecinin ilk günlerini anlatarak devam etti. Bolşevikler, tüm sosyal faaliyetleri kısıtlayan, hatta yok eden kendi diktatörlüklerini kurabilmek için devrimci idealleri feda etmişlerdi. Kooperatifler, köylüler ile işçiler arasındaki en büyük bağdı. Dolayısıyla, öncelikle onlar ortadan kaldırılmalıydı. İnsanlara yönelik baskı ve kıyımlardan, her tür karşıt düşünceye uygulanan sansürden ve zorbadan, yaşanılan sefalet ve buhran dolu günlerden büyük bir kederle söz etti. Bolşevikler, Rus halkının gözlerinin içine baka baka Sosyalizmi ve Komünizmi yok etmişti.

"Devrimin kanını emen bu canavara karşı neden sesini yükseltmedin" diye sordum. Bunun iki nedeni vardı. Öncelikle, emperyalist saldırılar sürüyor, Rus halkı bu blokajlardan ötürü ölümle pençeleşiyorken, *"Çarmıhı"* gösteren eski devrimciler korosuna o da katılamazdı. Dolayısıyla, sessiz kalmayı seçmişti. İkincisi, Rusya'da bütün bunların anlatılabileceği bir ortam mevcut değildi. Hükü-

meti eleştirmek boş bir çabaydı. Onlara ellerindeki gücü sağlayan da zaten buydu. Bu, insan hakları ya da insan yaşamı gibi "*boş sözlerle*" engellenemezdi. Sonra ekledi: "*Biz hep Marksizm'in pratikte yol açacağı sorunlara işaret etmedik mi? Neden şimdi bu kadar şaşıyoruz?*"

Ona, tepkime ve gözlemlerini kayıt altına alıp almadığını sordum. Şüphesiz ki bunların yoldaşlar ve işçiler hatta tüm dünya üzerinde oluşturacağı bilincin farkındaydı.

> "*Hayır*" dedi kesin bir dille, "*insanlar bu denli büyük acılar çekerken, her saniye yeni bir trajedi yaşanırken, tek cümle yazamam! Kaldı ki her an bir baskın olabilir. Çeka evlere dalıyor, her kağıt parçasını toplayıp gidiyor. Böyle bir baskı ortamında not tutmak imkansız. Şu sıralar yalnızca 'etika' üzerine bir kitap yazıyorum. Günde yalnızca bir ya da iki saat çalışabiliyor, o anlarda da her şeyi bir yana bırakıp işime odaklanıyorum.*"

Sevgi dolu kucaklaşmaların ardından, yanından ayrıldık. Yüreğim kabarmış, ruhum duyduklarımın yarattığı keder ve buhrana teslim olmuştu. Yoldaşımızın sağlığındaki gözle görülür bozulma da bütün bunlara tuz biber ekmişti. Bahara çıkamayacağını düşünüyordum. Peter Kropotkin'in öleceği ve dünyanın onun Rus Devrimi hakkındaki görüşlerini asla bilemeyecek oluşu dehşet vericiydi.

VI.

AMERİKAN MÜLTECİLERİ KARŞILAMA HAZIRLIKLARI

Moskova'da yaşam her gün yeni olaylara gebeydi. Bu kanlı canlı kentten ayrılmayı istemiyor olmama karşın, Petrograd'daki gelişmelerden gittikçe uzaklaşıyordum. Bu nedenle, bir süreliğine Petrograd'a gitmeye ve dönüşümde de çalışmalarında Lunaçarski'ye yardım etmeye karar verdim. Kentten ayrılmazdan birkaç gün önce, genç bir kadın ve bir anarşist konuğum oldu. Petrograd Devrim Müzesi çalışanıydı ve benzer bir müzenin Moskova'da da açılması için yardımımı istiyordu. Böyle bir müze fikri, ünlü eski devrimcilerden biri olan Vera Nikolayevna Figner'a aitti ve tamamen parti dışı bir çalışmaydı. Müze çalışanlarının büyük çoğunluğunun komünist olmadığını belirtti ve hemen ardından ekledi:

> *"Ama hepsi de yaşamlarını Devrime adamış kişiler ve böyle bir çalışmaya girmelerindeki tek gayeleri, gelecek nesillere gerçek Rus devrimi hakkında bilgi ve ilham verecek bir eser bırakmak."*

Konuklarıma Petrograd'a gitme hazırlığında olduğumu söyler söylemez büyük bir heyecanla bana müzeyi ve bütün o hummalı çalışmayı kendi gözlerimle görmemi önerdi.

Petrograd'a vardığımda sürpriz bir iş daha beni bekliyordu. Zorin, Çiçerin'den Amerika'dan binlerce Rus'un sınır dışı edildiği ve şu anda Rusya yolunda olduğu bilgisini almıştı. Derhal sınırda onları karşılayacak ve Petrograd'da barınmalarını sağlayacak bir komisyon kurulmalıydı. Zorin, Komisyonda benim de yer almamı istiyordu.

Amerikalı mültecilere yardım amaçlı bir komisyon kurma düşüncesi Zorin'e biz Rusya'ya vardıktan kısa süre sonra iletilmiş, o da bizi konuyu tartışmak üzere Çiçerin'e yönlendirmişti. Ne var ki aradan üç ay gibi uzun bir süre geçmiş olmasına karşın, henüz tek bir adım dahi atılmamıştı. Bu arada, *Buford*da beraber yolculuk ettiğimiz yoldaşlarımız da hâlâ oradan oraya koşuşturup kalacak bir yer, yapacak bir iş arıyorlardı. Rusya'ya büyük umutlarla gelmiş bütün bu insanlar devrimci çalışmada yer almaya can atıyorlardı. Pek çoğu kalifiye işçi ve teknisyendi ve Rusya böyle insanlara şiddetle gereksinim duyuyordu. Gel gör ki hantal Bolşevik çarkı ve genel yetersizlikler bu insanlara iş olanağı yaratmayı arap saçına döndürmüştü. Kimileri bağımsız olarak iş aramışlar ancak çoğunlukla başarısız olmuşlardı. Dahası, iş bulabilenler de Rus işçilerin Amerikalı kardeşlerinin istek ve çabalarına içerlediklerini görüyorlardı. *"Siz de bizim gibi açlıktan kıvranın hele bir"* diyorlardı, *"hele bir Komiserliğin hışmına uğrayın; o zaman görürüz ne kadar isteklisiniz!"* Türlü yollarla mültecilerin cesaretleri kırılıyor, Devrimci coşkuları hırpalanıyordu.

Bütün bu enerji ve zaman kaybına engel olmak amacıyla nihayet Petrograd'da daha sonra Kuzey Sınırı İçişleri Komiserliği'ne getirilecek olan Raviç, Raviç'in sekreteri Kaplan, Savaş Mahkumları Bürosu'ndan iki üye, Alexander Berkman ve benden oluşan bir komisyon kuruldu. Yeni mülteciler iki hafta içinde Rusya'da olacaklardı ve yapılacak çok iş vardı. İşlerinden başını alamayan Raviç'in aktif katılımından yoksun olmamız büyük talihsizlikti. Petrograd Dışişleri Müsteşarlığı vekili olarak görev yapmasının yanı sıra kent milisinin de şefiydi. Çalışma saatleri sabah sekizden gece ikiye kadar uzuyordu. Sekreteri Kaplan da bu birimin iç işleyişiyle meşgul olduğundan bize fazla zaman ayıramıyordu. İki hafta gibi kısa bir sürede bin kadar mültecinin açlıktan kırılmış, yıkık ülke Rusya'da barınmalarını, yaşamlarını kurmalarını sağlamak zorunda olan dört kişi kalıyordu geriye. Alexander Berkman'ın Karşılama Komitesinin önderliğini üstlenerek Litvanya sınırına gitmek zorunda

kalması işimizi daha da zorlaştırmıştı.

Şüphesiz ki çok zor bir görev üstlenmiştim; ancak *Buford*la gelen yoldaşlarımın karşılaştığı acı deneyim ve hayal kırıklıklarının bir benzerini yeni mültecilere yaşatmamak için tüm gücümle çalışacaktım. Ne var ki bunu başarabilmem için pek çok devlet dairesine hiçbir engellemeyle karşılaşmadan girebilmem gerekiyordu. En içten gayretlerin dahi kızıl bürokratik engellere takılabildiğini geçmiş deneyimlerimden biliyordum. Kaplan, bir sorunla karşılaştığımda, hiç çekinmeden onu arayabileceğimi söylüyordu. *"Dilediğin her yere girebilmen için propusk alabilirim. Eğer o da işe yaramazsa, Çeka'ya başvur."* Hayatımın hiçbir anında polisten yardım istemediğimi belirttim; Devrim Rusyasında neden böyle bir şey yapacaktım ki! *"Burjuva ülkelerde durum farklıdır"* diyerek açıkladı Kaplan, *"oysa Çeka, Devrimi koruyor ve sabotajcılara karşı savaşıyor."* Çeka'dan bağımsız olarak çalışmalarıma başladım. Mutlaka başka bir yolu olmalıydı.

Ve Petrograd'da av başladı. Edinebileceğimiz malzemelerin zaten sınırlı olmasına Bolşevik yöntemlerin etkisi de eklenince işimiz hâliyle güçleşmişti. Tek bir çivi alabilmek için bile on, on beş büroya girip çıkmak gerekiyor, tüm bu sıkıntılar içerisinde günlerimiz boşa geçiyordu. Ofisler, sigara içip günün bitmesini bekleyen memurlarla doluydu. Savaş Mahkumları Bürosu'ndan görevlendirilen arkadaşlarım dahi bütün bu can sıkıcı ve gereksiz iş uzatmalardan çılgına dönmüş ve bunun neticesinde Çeka tarafından sürgünle hatta *"raztrel"* ile, yani kurşuna dizilmekle tehdit edilmişlerdi. Ama insanlar zamanla böylesi tüyler ürpertici ifadelere bile alışıyorlardı.

Farklı yöntemler denemeye karar vermiştim. Bütün bu hükümet çalışanlarına Amerikan işçilerin Rus Devrimi'ne bakış açılarını anlatacaktım; Rus proletaryasına duydukları o büyük inancı. Bu, insanların ilgisini çekecekti. Ancak, asıl düğüm tuhaf olduğu kadar sefil sorularda saklıydı: *"Amerika'daki bu insanlar yeterli yiyeceğe sahip miydi? Orada devrim ne zaman gerçekleşebilecekti? Neden açlıktan kırılmak için Rusya'ya geliyorlardı?"* İnsanlar, tüm

batı dünyasından yönelen barbar blokajlar neticesinde fiziksel ve ruhsal anlamda uzak kaldıkları bu sorulara yanıt aramaktaydılar. Amerika'ya özgü şeyler bu insanlara oldukça ilgi çekici geliyor, biraz çikolata ya da kraker kalplerini kazanmaya yetiyordu.

İki hafta içinde, mülteciler için gerekli mobilya, keten giyecek ve tabak çanak gibi pek çok şeyi hazır etmeyi başarmıştım. Herkes mucizevi bir işe imza attığımı söylüyordu.

Öte yandan, mültecilerin barınabileceği mevcut evleri yenileme çalışmaları hiç de kolay olmamıştı. Geçmişte buraların birinci sınıf oteller olduğuna inanmak oldukça güçtü. Daha sonraları ise fahişelerin yaşadığı ucuz batakhanelere dönüşmüşlerdi ki nihayetinde de Bolşevikler tüm bu genelevleri kapatmıştı. Kötü kokudan içeri girilemeyen bu mikrop yuvalarını iki hafta içinde yaşanabilecek yerlere dönüştürmek zorundaydık. Tek kat boya dahi lüks sayılabilirdi. İçerideki tüm döküntü eşyaları ve kumaşları dışarı çıkarıp tamamen temizlemekten, dezenfekte etmekten başka çare yoktu.

Bir sabah, iki asker eşliğindeki biçare bir grup geçici ofisime geldi. Bunlar, yanımda çalıştırılmak için gönderilmişlerdi. Grup, yaşlı, çolak bir adam, veremli bir kadın, sekizer genç kız ve erkek ve açlıktan kırılan birkaç çocuktan oluşuyordu. *"Bu talihsizler nereden geliyordu?" "Bunlar vurguncular"* diye yanıtladı askerlerden biri, *"pazar yerlerinde hırsızlık yaparken yakalandılar."* Mahkumlar, *bizler hırsız değiliz,* diye şiddetle karşı çıktı. Açlıktan kırılıyorlardı ve iki günde bir verilen bir dilim ekmeğe talim etmek zorundaydılar. Pazar yerlerinde fitil satmaya zorlanmışlar, aksi takdirde, bu bir dilim ekmeklerinden de olmakla tehdit edilmişlerdi. Bu tüyler ürpertici sahnenin ortasında yaşlı adamın aniden fenalık geçirip bayılması, hiçbir sözle ifade edilemeyecek şekilde açıklamıştı durumu. Benzer *"vurguncuları"* daha önce de Moskova ve Petrograd sokaklarında silahlı askerler önlerine katıp götürürken görmüştüm.

Bu açlıktan kıvranan yaratıklarla bu işi halledebilmem mümkün değildi. Askerler hiçbir yere gidemeyeceklerini, burada çalışmak zorunda olduklarını söyleyince Kaplan'ı durumdan haberdar

ettim. Tek suçu aç kalmak olan mahkumların Amerikalı göçmenler için yürüttüğümüz çalışmada hiçbir yardımları olamazdı. Kaplan, mahkumların serbest bırakılmasını emretti ve ben de bu zavallılara işçilerin paylarından biraz ekmek verip gönderdim. Koskoca bir gün heba olmuştu.

Diğer sabah, kızlı erkekli bir grup Nevski Prospekt boyunca şarkılar söyleyerek yanıma geldi. Bunlar Tauride Sarayı'ndaki *kursantilerdi.* Sarayı ziyaret ettiğimde bu Bolşevik akademi öğrencilerinin kaldığı yerleri de görme şansım olmuştu. Çoğu, barınma, yemek ve eğitimleri devlet tarafından karşılanan köylü gençlerdi. Eğitimlerini tamamlamalarının ardından Sovyet rejimde önemli mevkilere getirileceklerdi. O dönem, bu kurumun çalışmaları beni oldukça derinden etkilemişti. Ne var ki henüz nisan ayında, bunların sadece yüzeysel uygulamalar olduğunu öğrenecektim. Genç bir komünist kadın bana şunları söyleyecekti: *"Bunlar, gelecek Rusya'nın elit tabakasının zeminini oluşturuyorlar. Tıpkı kiliselerin rahip yetiştirmesi gibi, bizim devletimiz de militer ve hükümete sadık rahipler yetiştiriyor."* Kendimi bu gerçeğe inandırmak için ihtiyaç duyduğum verileri edinmekte gecikmedim. Bir *kursanti* her tür özel hak ve imtiyaza sahipti. Önemlerinin farkındaydılar ve ona göre davranıyorlardı.

Yanıma geldiklerinde, benden istedikleri ilk şey, kendilerine daha önceden vaat edilmiş olan fazladan ekmek payı oldu. Bu istek makul görülebilirdi ancak iş hakkında en ufak bir bilgileri yoktu. *Kursanti*lerin sadece teorik anlamda yetiştirildikleri, pratikte hiçbir şey bilmedikleri ortadaydı. O dönem Rusya'da iş bilir pek az kişi bulunuyordu. Durum ümitsiz görünüyordu. Göçmenlerin gelmesine yalnızca on gün kalmıştı ve kalacakları *"otelleri"* barınılır hâle getirebilmek için henüz hiçbir şey yapılamamıştı. Diğer iş arkadaşlarım gibi, benim de Çeka'dan korkacak hâlim yoktu. Bu gençlere Amerika'dan gelmekte olan göçmenlerin Devrime olan o büyük inançlarından ve bu büyük çalışmaya katılmaktaki isteklerinden coşkuyla söz ettim. *Kursanti*ler devlet tarafından âdeta şımartılmışlardı; eski köylü tavırlarından eser kalmamıştı. Ancak, söyle-

vim onları etkilemişti. Büyük bir istekle işe dört elden sarıldılar ve onuncu günün sonunda bu üç ünlü oteli, içlerinde yaşanabilir hâle getirmeyi başardık. Başardığımız işle gurur duyarak göçmenlerin yolunu gözlüyorduk.

Sonunda geldiler. Ne var ki bu gelenlerin beklediğimiz göçmenler olmadığını anlamakta gecikmedik. Bunlar, Almanya'dan gelen Rus savaş esirleriydi. Savaş esirlerinin döndüğüne ilişkin telsiz mesajını yanlış anlayan Dışişleri Komiserliği, Amerikalı mültecilerin geldiğini sanmıştı. Onca zahmet çekip hazır hâle getirdiğimiz oteller mühürlendi. Çünkü buralar, savaş esirleri için değil, "*hâlen yolda olan Amerikalı göçmenler için*" tahsis edilmişti. Tüm o içten çalışmalarımız boşa gitmişti.

VII.

İŞÇİ DİNLENME EVLERİ

Moskova dönüşümde, Zorin'deki gözle görülür değişimi fark etmekte gecikmedim. Durgunlaşmış, eski cana yakınlığından eser kalmamıştı. Bunu çok yoğun bir tempoda çalışıyor olmasına yordum ve değerli zamanından çalmamak için ziyaretlerimi seyreltim.

Neden sonra bir gün bizi davet ederek yürüttüğü çalışmalarda A. Berkman ve benim de kendisine katılmamızı istedi. Bu iş ancak Amerikan eli çabukluğuyla zamanında tamamlanabilirdi. Hiç olmadığı kadar heyecanlı ve coşkuluydu. Tamamen *"İşçi Dinlenme Evleri"* projesine odaklanmıştı. Düşüncesi, Kammenni Ostrov'daki eskiden *Stolypinler*e, *Polovtsovlar*a ve diğer aristokrat ve burjuva ailelere ait malikaneleri işçilerin dinlenebileceği yerlere dönüştürmekti. *Yardım eder miydik?* Elbette, kabul ettik ve derhâl işe koyulduk. Ertesi sabah, adayı keşfe çıktık. Nadide tabloları, goblenleri ve döşemeleriyle tarihi müzeleri andıran bu görkemli malikanelerin bulunduğu ada, gerçekten de bu iş için en ideal yerdi. Binalardan sorumlu kişi bize buraların sanatsal değerlerinden, planımızı hayata geçirirsek uğrayacakları zararlardan ve hatta yok olma tehlikelerinden söz etti. Ancak, Zorin'in tavrı netti: *"Buraların işçilere tahsis edilmesi, sanattan çok daha önemlidir."*

Astoria'ya döner dönmez evleri 1 Mayıs'a yetiştirebilmek için işimize dört elle sarıldık. Yemek odalarından yatak odalarına, okuma salonlarından tiyatro ve gösteri salonlarına kadar tüm detayları düşünüyorduk. İlk ve en önemli adımımız, yoldaşları için yapılacak

dinlenme evlerinde çalışacak işçilerin yemek sorununu çözmek olmalıydı. Geçmiş deneyimlerimden bunun ne kadar önemli olduğunu biliyordum. Zorin, bir iki gün içerisinde işe başlayacağımızı garanti etmişti. Gel gör ki bir hafta geçmiş olmasına karşın, bu acil işte tek bir adım dahi atılamamıştı. Daha sonra Zorin, adada çalışacak bir işçi grubu istedi. Adaya vardığımızda, yarım düzine komiser ve bir sürü aylakla karşılaştık. Zorin, bize derhâl bu insanları örgütleyip işe koyulacağımız konusunda güvence verdi. Ancak, eski bürokratik engeller bu yeni işimizde bir kez daha karşımıza çıkmıştı.

Her komiser, kendi komutasındakileri ekmek ve çorba listesine kaydetmiş, dolayısıyla da, gerçekten çalışan işçilerden önce, bu seksen sözde *"teknisyen"* yemek ve ekmek kartına sahip olmuştu. İşçilerin payına neredeyse hiçbir şey düşmüyordu. Sonuç tam bir sabotajdı. Üstelik işçi dinlenme evlerinin yapımında çalıştırılmak üzere gönderilenlerin çoğunluğunu mahkumlar ve asker kaçakları oluşturuyordu. Sürekli mızmızlanıyor, kaytarmak için fırsat kolluyorlardı. *Neden biz*, diyorlardı, *çalışan da biziz; bize emirler yağdıran aylaklardan artakalan bulaşık suyu gibi çorbaları içmek zorunda olan da. Hem bu evlerde kimler dinlenecek ki? Biz ya da fabrikalardaki kardeşlerimiz değil, şüphesiz; partililer ve sırtını sağlama almışlar için tüm bu uğraş. Kaldı ki önümüz bahar; çiftliklerde eve ihtiyacımız olacak. Neden bizi buraya getirdiler ki?* Aslında bunların kendilerini hırpalayarak yaptıkları bir iş de yoktu. Bunlar, Rus toprağının güçlü oğullarıydı; ancak, onları teşvik etmenin yolu yoktu: Yaşamla bağları kopmuştu ve hiç kimse onlara devrimci Rusya'da çalışmanın ne anlama geldiğini açıklayamazdı. Savaş, devrim ve açlıkla kırılmışlardı ve hiçbir şey onları kendilerine getiremezdi.

Kammenni Ostrov'daki pek çok bina yatılı okullara ve engelli evlerine dönüştürüldü; kimileri ise yaşlı profesörlere, öğretmenlere ve diğer entelektüellere tahsis edildi. Devrim gerçekleştiğinden beridir, burada yaşayanlar hiç rahatsız edilmemişti; ancak, şimdi

buralara el konulmuş ve dinlenme evlerine dönüştürülmüştü. Malları ellerinden alınanlara başka bölgelerde yer tahsis etmek yerine, bu insanlar sokağa atılıyorlardı. Zinovyev, Gorki ya da kimi diğer etkin komünistlerle ahbaplığı olanlar, bu kişileri yaşadıkları sıkıntılardan haberdar etmişlerdi. Ancak, sırtını dayayacak birine sahip olmayanların sonu belliydi. Bütün çabalarım, bu sefil sahneye şahit olmak için miydi? Bütün bu gereksiz ve mantıksız zorbalıklar, devrime duyulan inancı baltalamaktan öteye geçmiyordu. Dahası, kargaşa ve düzensizlik kol geziyordu. Bürokratik merciler, ardı sıra karşı emirler yağdırarak birbirlerini tökezletmekten âdeta zevk alıyordu. Evlerin yenilenme süreci devam ediyor, her gün yeni işlere ve malzemelere ihtiyaç duyuluyordu. İşin yarıda kalması an meselesiydi. Değerli sanat eserleriyle dolu malikaneler, geçici meskenlere dönüştürülmüş; eski püskü karyolalar, antika eşyaların, yağlı boya tabloların üzerlerine kurulmuştu. Komiserler, çalışmaları sabote etmeyi sürdürürken, Zorin, sanatçıları ve mühendisleri başına topluyor, saatlerce tiyatro ve gösteri salonları, eğlence mekanları üzerine tartışıyordu. İki hafta boyunca yer aldığım bu acıklı ve gülünç tablo da hüsranla son buldu.

Mayıs ayının başında, işçi dinlenme evleri, müzik ve söylevlerin eşlik ettiği tantanalı bir törenle açıldı. Rusya'daki işçilerin rahatı için başarılan bu büyük iş gururla tanıtıldı. Gerçekte, burası, Petrograd civarına gelen üst düzey konukların gezdirileceği bir gösteriş alanından ibaretti. O günden sonra, Zorin'in bana karşı tavrı tamamen değişti; çok soğuk davranmaya başlamış, hatta düşman kesilmişti. Şüphesiz ki yaşadığım iç çatışmaları ve kopmak üzere olan fırtınayı sezmişti. Yine de Liza Zorin'i ziyaret etmeyi sürdürdüm. Rusya'daki ilk aylarım süresince gösterdikleri konukseverliğe ve içten dostluğa duyduğum vefayla, ona ve bebeğine elimden geldiğince yardım etmeye çalıştım. Zorin çiftinin dürüstlüklerine ve kendilerini adamışlıklarına hayrandım. Her ikisi de politik anlamda o ka-

dar çok şey başarmışlardı ki istedikleri her şeye sahip olabilirlerdi. Ne var ki Liza Zorin, bebeğinin en basit ihtiyaçlarını karşılamakta dahi sıkıntı çekiyordu. *Binlerce Rus kadını bundan fazlasına sahip değilken, ben, neden olayım,* diyordu. Bebeğini emziremeyecek kadar halsiz düştüğünde dahi özel bir pay talep etmemişti; bebek ve annenin hayatını kurtarmak için onlardan habersiz pazardan yumurta ve katı yağ satın almak zorunda kalmıştım. Bu insanlardaki güçlü karakter, iç çatışmalarımı daha da çekilmez kılıyordu. Bütün bunlar beni meseleyi sosyal gerçeklerde aramaya yöneltti. Bireysel ilişkiler kurduğum komünistler beni bu gözle görülür gerçekliği reddetmeye sevk ediyordu. Şüphesiz ki ne *Zorinlerde* ne de *Balabanovlarda* bir kusur vardı. Sorun, savundukları ideallerde yatıyordu. Kendi yarattığım hayalete sıkı sıkıya tutunuyordum.

VIII.

PETROGRAD'DA 1 MAYIS

1890 1 Mayıs'ı, katıldığım ilk Uluslararası İşçi Bayramı kutlamalarıydı. O gün, hatıralarım arasında hep büyük ve büyüleyici bir gün olarak kalacaktı. Özgür bir ülkedeki 1 Mayıs kutlamalarına tanıklık etmek ise benim için bir tür hayalden, belki de asla gerçekleşemeyecek bir arzudan ibaretti. Oysa şimdi, 1920'de, yıllardır hayalini kurduğum şey Devrim Rusyasında gerçekleşecekti. 1 Mayıs sabahını zor etmiştim. Işıl ışıl bir güneşin hayli çetin geçen kışın tüm izlerini bir çırpıda sildiği muhteşem bir gündü. Sabahın ilk ışıklarında, coşkuyla söylenen şarkılarla güne uyandım: İşçiler ve askerlerden oluşan topluluk hep bir ağızdan devrim şarkıları söyleyerek yol boyunca ilerliyordu. Kentin her yeri kızıla boyanmıştı: Kışlık Saray'a bakan Uritski Meydanı, kızıl bayraklarla süslenmiş, tüm sokaklar bu rengin her tonuyla donatılmıştı. Kalabalık kitleler, devrim kahramanlarının yattığı Mars Meydanı'na doğru yürüyordu.

Kutlama alanında kurulacak olan resmi platforma giriş kartım olmasına karşın, bu coşkulu kalabalığın arasında yer almayı tercih etmiştim. Gün, onların günüydü; onların yarattığı gündü. Ne var ki pek çoğu sakin ve rahatsız edici şekilde donuk görünüyordu. Şarkılarında haz, gülüşlerinde neşe yoktu. Robot gibi yürümüş, platformun önünden geçerken kendilerine yönelen alkışlara otomatik bir şekilde *"Yaşasın"* diyerek karşılık vermişlerdi.

Akşam ise temsili bir tören düzenlendi. Uritski Meydanı'nda bir ucu saraya, diğer ucu Neva'nın kıyılarına uzanan bir kalabalık, kazanılan zaferi sembolize eden bir açık hava gösterimine tanıklık etmek üzere toplanmıştı. Oyun, üç sahneden oluşuyordu; ilk bölüm-

de iç savaşa neden olan koşullar ve Alman Sosyalistlerin rolü konu edilmişti. İkinci bölüm, Şubat Devrimi'ni ve Kerenski'nin gücü ele geçirmesini, son bölüm ise Ekim Devrimi'ni anlatıyordu. İyi kurgulanmış, güçlü oyunculuğa sahip, canlı ve oldukça etkileyici bu teatral, eski Takas Bürosu'nun meydana bakan merdivenlerinde sahnelendi. Merdivenlerin en üst basamağında oturan krallara, kraliçelere ve saray eşrafına parlak renkli üniformalar giymiş askerler refakat ediyordu. Bu sahnede, bir saray kutlaması betimleniyordu. Dünya kapitalizmi onuruna bir anıt dikileceği anons edildi. Bu cümbüşe, peşi sıra söylenen neşeli şarkılar ve danslar eklenmişti. Daha sonra, aşağılardan esaret altındaki kitleler göründü. Zincirlerinin hüzünlü melodisi yukarıdaki neşeli şarkıları bastırmıştı. Efendilerinin emri üzerine, anıtı inşa edeceklerdi. Kiminin elinde örs ve çekiç, kimileri büyük taş ve tuğla kütlelerinin altında sendeleye sendeleye yürüyorlardı. İşçiler, karanlık sefalet dünyasında köle gibi çalıştırılıyor, sürekli kırbaçlanıyorken, yukarıda efendileri, aydınlık ve neşeli dünyada ziyafet çekiyordu. Anıtın tamamlanışı, yukarıdaki eğlence dünyasının orta yerinde yükseltilen büyük sarı disklerle imlendi.

Tam o anda, aşağıda küçük bir kızıl bayrak dalgalanmaya başladı ve kısa boylu bir karakter insanlara dönüp uzun bir söylev çekti. Yumruklar öfkeyle havaya kaldırıldı ve hemen ardından bayrak da oyuncu da gözden kayboldu. Tabi ki yeraltının farklı bölgelerinde yeniden ortaya çıkmak içindi, bu kayboluş. Bir orada bir burada kızıl bayraklar dalgalanmaya başlamıştı. İnsanlar yavaş yavaş özgüvenlerini kazanıp bir tehdit hâline geldiler. Gazap ve öfke gittikçe arttı –krallar, kraliçeler uyarılıp kalenin güvenli bir bölgesine alındılar ve ordu kapitalizmin kalesini savunmak için silahına sarıldı.

Bu, 1914 Ağustosunun tablosuydu. Kural koyucular, sefa sürüyor; işçiler, köle gibi çalıştırılıyordu. İkinci Enternasyonal üyeleri, haşmetleriyle görüşmeye gitmiş; ancak, işçilerin kendilerini savaşa sürüklememeleri yakarışları duymazdan gelinmişti. Daha sonra, *"Yaşasın Kral"* nidaları, İngiliz ordusunun gelişini imledi. Onları, topları, tüfekleriyle gelen Rus askerler izledi; hemşireler, ağır yaralı-

lar ve ölülerin geçişiyle sahne sonlandı.

İkinci sahnede Şubat Devrimi işleniyordu. Kızıl bayraklar her yerdeydi ve motosikletli askerler oradan oraya gidip geliyordu. İnsanlar Kışlık Saray'a hücum etti ve Çarlık armasını alaşağı etti. Kerenski Hükümeti, denetimi eline aldı ve insanlar tekrar savaşa gönderildi. Ve nihayet Ekim Devrimi; askerler ve denizciler atlarını dörtnala beyaz mermer binaya koşturuyordu. Hızlı adımlarla saraya girdiler ve kısa süreli bir mücadelenin ardından muzaffer ordu *(oyun içindeki Ç.N.)* halk tarafından coşkuyla karşılandı. Hep bir ağızdan *"Enternasyonal"* söylendi; ses gittikçe artmıştı. Rusya artık özgürdü; işçiler, denizciler ve askerler yeni dönemin, dünya komününün ilk adımını atıyorlardı coşkuyla!

Mükemmel bir oyundu. Ne var ki alana toplanmış büyük kalabalık sessizliğini koruyordu. Cılız bir alkış sesi duyulmuştu sadece. Aptala dönmüştüm. Bu nasıl açıklanabilirdi ki? Liza Zorin'le konuştuğumda, bana bu insanların Ekim Devrimi'ni gerçekte yaşadıklarını ve oyunun, onların gözünde 1917 gerçekliğinin sadece özeti olarak kaldığını belirtti. Öte yandan, genç komünist komşumun yorumu farklıydı. *"İnsanlar, 1917 Ekiminden bu yana o kadar büyük hayal kırıklıkları yaşadılar ki devrim onların gözünde anlamını yitirdi. Bu oyun, insanlara hayalkırıklıklarını anımsatmaktan başka bir şeye yaramadı."*

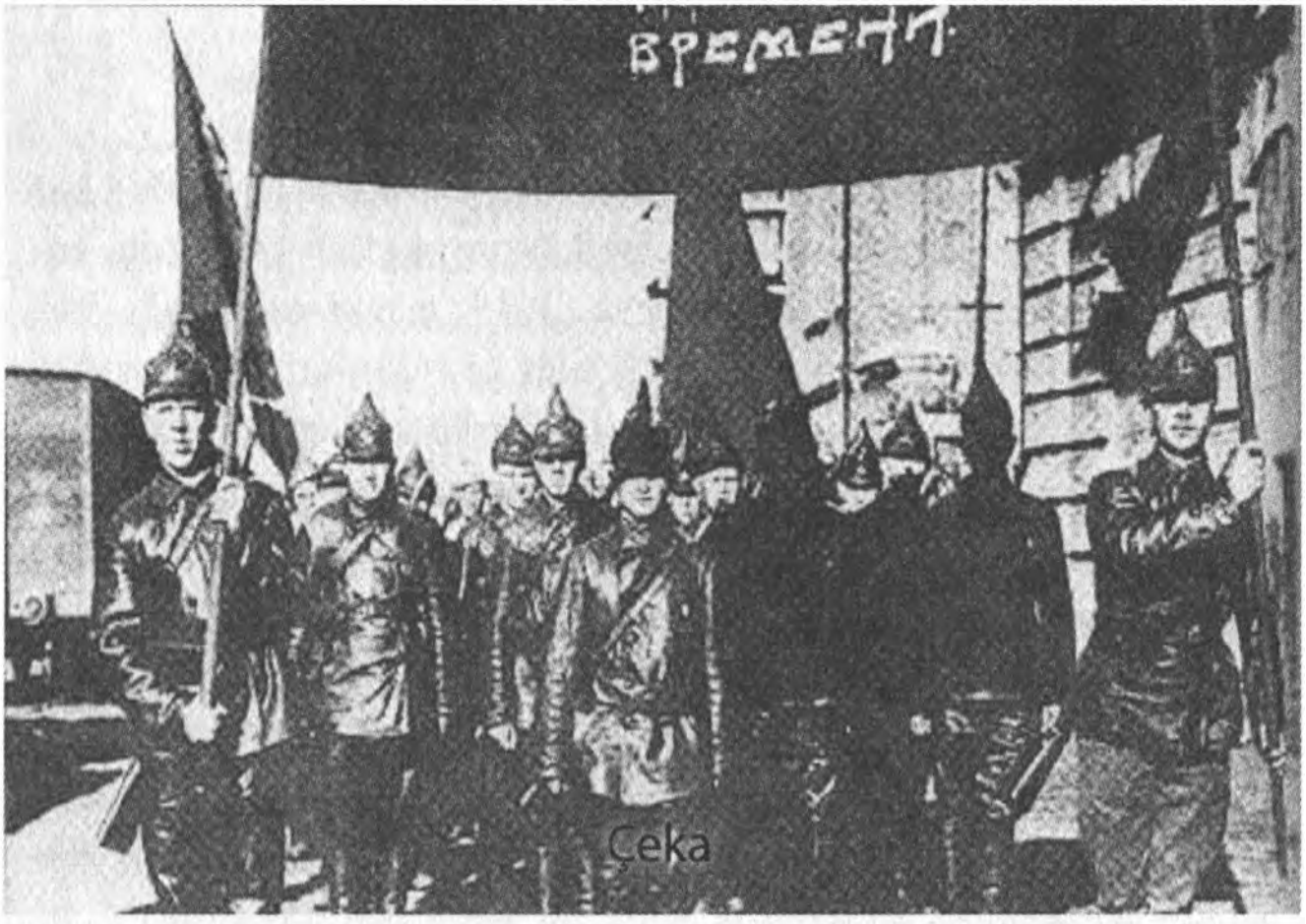

Çeka

Mahno meydan okuyan bir afişle (sağda)

IX.

ENDÜSTRİYEL ASKERİLEŞTİRME

Mart, 1920'de yapılan *Tüm Rusya Komünist Partisi 9. Kongresi'ne* belli başlı birkaç konu damgasını vurmuştu. Bunlardan en önemlileri, işçilerin askerileştirilmesi ve endüstrinin idaresinde *"tek adam"* sistemine geçişti. Zorunlu çalışma, uzun zamandır Sosyalist Cumhuriyet yasalarında yer alıyordu. Ancak, bu iş, Troçki'nin demesiyle, *"yalnızca küçük özel yöntemlerle başarılmıştı."* Artık yasalar daha etkin bir biçimde uygulanmalıydı. Artık Rusya ekonomik başıbozuklukla mücadele edebilmek için askerileştirilmiş endüstriyel bir orduya ihtiyaç duyuyordu. Kızıl Ordu dahi farklı çevrelerden kuşatılmıştı. Fabrikalardaki gönüllü çalışma sistemi artık yerini askerileştirilmiş endüstriyel idareye bırakmalıydı.

Bu karar, kongredeki kimi komünist azınlıklar tarafından şiddetle eleştirilmiş olsa da, parti disiplini galip geldi. Ancak, sular durulmak bilmedi: Konu üzerindeki hararetli tartışmalar uzun süre devam etti. Pek çok genç komünist, partinin aldığı kararı destekliyor, bunun başarılı bir adım olacağını düşünüyordu.

> *"Gönüllü çalışma sisteminin tam bir fiyaskoyla sonuçlandığı ortada"* diyorlardı, *"işçiler, gönüllü olarak çalışmayacak; dolayısıyla, gelecek yıl sağ kalabilmek istiyorsak, endüstrimizde yeni yöntemlere başvurmalıyız."*

Jack de bu görüşün savunucuları arasındaydı. Reed, Litvanya üzerinden Amerika'ya girme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından kısa süre önce Rusya'ya dönmüştü. Günlerce bu yeni politika üzerine tartıştık, durduk. Jack, Rusya saldırılara ve

müdahâlelere maruz kaldığı sürece, bunun kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. *"Dışarıdaki düşmanlarla savaşmak için ordumuzu seferber ediyorken, neden içerideki en büyük düşmanımız olan açlıkla savaşta aynı yolu izlemeyelim ki? Endüstrimizi ayakta tutabilmek için bunu yapmalıyız."* Askeri yöntemlerin yol açabileceği tehlikelere işaret ettim. Hem böylesi yoğun bir dayatma altında işçilerden verimli olmalarını beklemek ne derece mantıklı olurdu? Jack, inatçıydı: *"En azından, denemek zorundayız."*

O sıralar Petrograd grev söylentileriyle çalkalanıyordu. İşçiler, yeni politikayı açıklamak amacıyla fabrikaları gezen Zinovyev ve kurmaylarını durumdan haberdar etmişti. Olayı birinci elden öğrenmek için fabrikaları ziyaret etmeye karar verdim. Daha Rusya'daki ilk aylarımda, bu isteğimi Liza Zorin'e iletmiştim; o da bana kimi işçi mitinglerine katılmamı önermişti. O dönem, bunu yapmak istememiştim. Çünkü böyle bir şeyin devrimi gerçekleştiren bu insanlara bir şeyler öğretmek küstahlığı anlamına geleceğini düşünmüştüm. Kaldı ki henüz Rusçam yeterli düzeyde değildi. Ancak, daha sonra Zorin'den bazı fabrikaları gezmek için izin istediğimde, kaçamak bir yanıtla karşılaştım. Sonraları, Raviç'le tanıştım; konuyu ona açtığımda isteğimi memnuniyetle kabul etti.

Ziyaret edilecek ilk yer, en büyük ve en önemli makine ve vagon üretim fabrikası olan *Putilov*'du. Savaştan önce kırk bin işçinin çalıştığı bu yerde, edindiğim bilgilere göre, şu anda sadece yedi bin işçi çalışmaktaydı. *Putilovski* hakkında çok şey duymuştum. Hem devrim günlerinde, hem de Yudeniç saldırısı sırasında bu yer Petrograd'ın savunulmasında çok önemli görevler üstlenmişti.

Putilov'daki ofiste samimi bir şekilde kabul edilmemizin ardından, bir rehber eşliğinde fabrikayı gezmeye başladık. Yanımızda, dört de parti üyesi vardı ki bunların ikisi sadece Rusça biliyordu. Onlar, bir tezgahta çalışan bir grup işçiyle sohbet ediliyorken, ben biraz geride kalmıştım. Başlarda bana şüpheyle yaklaşan işçiler, kendilerine Amerikalı kardeşlerinden selam getirdiğimi duyar duymaz içten davranmaya başladılar. Ve yine aynı soru: *"Orada*

devrim ne zaman gerçekleşecek?" Avrupa'daki ya da Amerika'daki olası devrim düşüncesi, ulusal bir takıntı olmuştu âdeta. Rusya'da yaşayan herkes tüm ümitlerini bu düşünceye bağlamıştı. Bütün bu yanlış bilgilendirilmiş insanlara ümitlerinin boş olduğunu söylemek oldukça güçtü. *"Amerikan Devrimi için henüz şartlar olgunlaşmadı"* demekle yetindim. *"Öte yandan, Rus Devrimi, Amerikan proletaryası üzerinde bir yankı oluşturmayı başardı."* İşleri, hayatları ve yeni politikaya bakış açılarına ilişkin sorular yönelttim.

> *"Sanki yeterince baskıya maruz kalmıyormuşuz gibi"* dedi içlerinden biri, *"şimdi bir de askeri nagaika [kırbaç] ile çalıştırılacağız. Elbette, çalışmak zorundayız; aksi hâlde, endüstri kaçakları olarak cezalandırılacağız. Ama ne hakla bizden daha fazla çalışmamızı isterler? Zaten açlıktan ve soğuktan kırılıyoruz; daha fazlasını vermeye gücümüz yetmez."*

Onlara, hükümetin bu kararı, büyük bir olasılıkla, işçilerin durumlarının daha da kötüye gitmemesi için aldığını belirttim. Kaldı ki Putilov çalışanları, tercihen özel *payok*[1] alabiliyorlardı.

> *"Rusya'nın içine düştüğü talihsiz koşulları anlayabiliyoruz; ancak, kendimizi daha fazla heba edemeyiz. 800 gram ekmekle idare ediyoruz. Şu ekmeğe bak"* dedi biri elindeki siyah ekmek parçasını göstererek, *"bununla yaşamımızı sürdürebilir miyiz? Ya çocuklarımız? Ülkedeki kimi iyi insanlarımız olmasa, ya da pazarlardaki küçük çaplı alışverişler yapılmasa, topumuz birden gebeririz. Şimdi bir de bizi insanlarımızdan ayırıp Rusya'nın diğer ucuna gönderecekleri, oradaki kardeşlerimizi de topraklarından koparıp buraya sürecekleri yeni bir plandan söz ediliyor. Delilik bu. Asla işe yaramayacak."*

Ancak, kıtlıkla pençeleşirken, Hükümetin elinden ne gelir ki, diye sorduğumda;

> *"kıtlık mı"* karşı sorusu ile karşılaştım. *"Pazar yerlerini şöyle bir*

1 Payok: Pay. Ç.N.

dolaş, bakalım; oralarda kıtlık mıtlık görebilecek misin? Spekülasyon ve yeni burjuva; tüm mesele bundan ibaret. Tek adam idaresi, bizim yeni köleliğimize verilen ad. İlkin, burjuva bizi sabote etti ve şimdi yine gücü ele geçirdiler. Bırakın, bizi yönetsinler, bakalım. Görecekler. Bırakın, denesinler!"

İşçiler çok merhametsiz ve katıydı. Nihayet rehberimiz bana ne olduğunu öğrenmek için yanıma gelmişti; bin dereden su getirip işçilerin askerileştirilmesinin eyleme dönüştürüldüğü günden beri endüstrideki gözle görülür ilerlemeleri anlatıyordu. İşçiler, daha bir azimli çalışmaya başlamış; eski sisteme oranla, aynı sürede çok daha fazla vagon üretilmiş, makineler yenilenmişti. Yedi bin üretici işçinin bilfiil çalıştığı konusunda beni temin etti. Ne var ki gerçekte bu rakam beş binden de azdı ve bunların sadece iki bini gerçek işçiydi. Geri kalanlar ise Hükümet çalışanları ve müfettişlerden ibaretti.

Putilov'un ardından, bir sonraki durağımız, Rusya'nın büyük lastik fabrikası *Treugolnik* oldu. Fabrika oldukça temizdi ve makineler tam teçhizatlıydı. Ana çalışma odasına vardığımızda, yirmi beş yıldır bilfiil burada çalışan idari amirle tanıştık. Bize etrafı kendisinin gezdirmek istediğini belirtti. Fabrikayla sanki sahibiymiş gibi gurur duyuyordu. Çevredeki her şeyin bu denli iyi korunmuş olması oldukça şaşırtıcıydı. Rehberimiz, bunu eski personelin neredeyse tamamının korunmuş olması ile açıklıyordu. Her ne olursa olsun, buranın harabeye dönmesine engel olmuşlardı. Takdire şayan bir iş başarılmış diye düşünüyordum ki kısa süre sonra fikrimi değiştirecek bir olayla karşılaştım. Tezgahlardan birinde, kederli gözlerinin meleksi yüzünden hiçbir şey eksiltemediği yaşlı bir işçi lastik kesiyordu. Adam, Gorki'nin "*Gece Pansiyonları*"ndaki gezgin Lucca'yı andırıyordu. Rehberimiz çok uyanıktı; ancak, o, grubu başına toplamış, bazı makinelere ilişkin methiyeler düzüyorken, sıvışmanın yolunu bulmuştum.

"*Nasılsın bakalım, babuşka*" diyerek selamladım yaşlı işçiyi.

"*Kötü, matuşka*" diye yanıtladı; "*bunlar, biz yaşlılara çok zor geliyor.*" Her şeyin bu denli iyi hâlde olmasından ne kadar etkilendiğimi belirttim. "*Öyle*" dedi, "*gel gör ki bu, yöneticinin ve memurlarının her gün yeni değişiklikler beklemelerine neden oluyor ve sanırım, sırf bu yüzden Treugolnik eski sahiplerine iade edilecek. Onları iyi tanırım. Alman patronlar bu makineleri getirmezden çok önceleri başladım burada çalışmaya.*"

Fabrikanın çeşitli bölgelerini gezerken, korkulu gözlerle bize bakan kadınları fark ettim. Proletaryanın efendi olduğu bir ülke için oldukça tuhaf bir durumdu. Açık ki korunan tek şey makineler değildi; eski katı disiplin de hâlâ mevcuttu: İşçiler, Bolşevik müfettişler tarafından gözetleniyordu.

Sırada, kuşatma altındaki bir ülkeyi andıran Petrograd'ın büyük un fabrikası vardı. Her yer, tersaneler bile eli silahlı asker kaynıyordu. Bize söylenen, büyük oranda unun ortadan kaybolduğuydu. Askerler, kürek mahkumlarının başında bekler gibi işçilerin başında bekliyor, işçiler de bu aşağılanmalara göğüs germek zorunda kalıyorlardı. Hemen hiç konuşmuyorlardı. İçlerinden genç biri, maruz kaldıkları bu durumdan yakınarak,

> "*burada müebbet mahkumları gibiyiz*" dedi. "*İzinsiz adım dahi atamıyoruz. Sekiz saat boyunca, bu şekilde çalıştırılıyoruz ve sadece on dakikalık kipyatok [sıcak su] molamız var. Buradan kurtulmanın bir yolunu bulabilsek!*" *Tüm bu sıkıntılara neden olan, un hırsızı değil mi,* diye sordum. "*Pek öyle sayılmaz*" dedi. "*Komiserlik ve askerler unun nereye gittiğini bal gibi biliyorlar; kimi kime şikayet edeceksin ki? Böyle bir şeye kalkışan kişi provokatör ve karşı-devrimci sayılıp derhal tutuklanır.*" *Devrim size hiçbir şey vermedi mi,* diye sordum. "*Ah, Devrim ha! O iş, bitti*" dedi kederle.

Ertesi sabah, *Laferm* tütün fabrikasını ziyaret ettik. Fabrika, tam kapasiteyle çalışıyordu. Buraya getirilen ham tütün, işlenme ve paketlenme işleminin ardından satım ya da ihraç için gönderiliyordu. Tersanelere sert, insanın genzini yakan bir koku hakimdi. *Kadınlar buna alışkındır,* dedi rehberimiz, *aldırmazlar.* Çalışanlar

arasında, hamileler ve henüz on dördüne basmamış kız çocukları da vardı. Hemen hepsinin avurtları çökmüş, göz altlarında siyah halkalar oluşmuştu. Bazıları ara ara dehşetli öksürük nöbetlerine yakalanıyor, veremli gibi kıpkırmızı kesiliyorlardı. *"Birazcık temiz hava alabilecekleri, bir şeyler yiyip içebilecekleri bir yer yok muydu?"* Hayır, yoktu. Sekiz saat boyunca çalışıyorlardı ve çayları, siyah ekmekleri sıralarında duruyordu. Parça hesabıyla çalışıyorlar, ücret olarak ise satış ya da takasta kullanabilecekleri günde yirmi beş sigara alıyorlardı.

Kadınlardan bazılarıyla sohbet etme fırsatım oldu. Fabrikanın evlerine uzaklığı dışında bir şikâyetleri yoktu. Pek çoğunun işyerine gidip gelmesi iki saati buluyordu. *Laferm* yakınlarında bir yerlere yerleştirilme talebinde bulunmuşlar ve hatta bu konuda söz de almışlardı; ancak, hepsi bu kadardı.

Hayat insana ne tuhaf oyunlar oynuyor böyle. Amerika'da çok zor koşullar altında çalışan onlarca işçiye tanık olmuştum. Ancak, Sosyalist Rusya'daki bu boğucu tütün kokusunu içlerine çeke çeke çalışan ve hem kendilerini hem de doğmamış çocuklarını zehirleyen hamile kadınlar beni derinden sarsmıştı. Buna bir çözüm bulabilme ümidiyle, konuyu Liza Zorin'e açtım. Liza'nın cevabı netti: *"Parça işi"*, kadınları da çalışmaya katmanın tek yoluydu. Dinlenme odalarına gelecek olursak, kadınlar, bunun için epey mücadele etmişlerdi; ancak, fabrikada boş bir yer olmadığı için hiçbir şey yapılamamıştı. *O hâlde, küçücük iyileştirmeler dahi sağlayamadıktan sonra, Devrim ne için yapıldı,* diye karşı çıktım. Liza, yanıtladı:

> *"Şimdi güç onların ellerinde ve dinlenme odalarında oturmaktan çok daha önemli işleri var; korumak zorunda oldukları bir devrim var."* Liza daima proleter kalmıştı; ancak, kendini kiliseye adamış bir rahibe mantığıyla hareket ediyordu.

Onun *"Devrimi korumak"* dediği şeyin, gerçekte partiyi korumak anlamına geldiğini düşündükçe afakanlar basıyordu. Kaldı ki çalışma koşullarındaki iyileştirme girişimlerim de sonuçsuz kalmıştı.

X.

İNGİLİZ İŞÇİ HEYETİ

İngiliz İşçi Heyeti'nin karşılanmasını organize etmekle görevlendirilen Angelica Balabanov'un Petrograd'a gelişi beni oldukça sevindirmişti. Moskova'da kaldığım süre boyunca, Angelica'nın yüce gönüllü kişiliğine defalarca tanık olmuştum. Benimle yakından ilgilenmiş, özellikle de hastalandığım dönemde, zamanının çoğunu bana harcamış, sadece Kremlin ecza deposunda bulunabilecek ilaçları temin etmiş ve hatta hastalara tanınan özel paydan yararlanmamı dahi sağlamıştı. Dostluğu içten ve cömertçeydi; elinden gelen hiçbir şeyi benden esirgememişti.

Narişkin Sarayı, Heyet için hazırlanıyordu ve Angelica, kendisine yardımcı olmam için beni de yanına çağırmıştı. Moskova'daki hâline oranla, çok daha yılgın ve gergin görünüyordu. Sohbetlerimiz sonucunda, bunların biricik nedeninin, hiç de idealleriyle örtüşmeyen gerçeklerle yüzleşmekten duyduğu derin keder olduğunu görmüştüm. Ne var ki o, bana başarısızlık olarak görünen şeyin, hayatın kendi içinde şekillenen bir başarısızlık olduğunu; hayatın kendisinin en büyük başarısızlık olduğunu savunuyordu, inatla.

Neva Nehri'nin güney kıyısında bulunan Narişkin Sarayı, *Peter ve Paul Zindanları*'nın neredeyse tam karşısındaydı. Mekân, beklenen konuklar ve onların isteklerini yerine getirmekle yükümlü bir grup hizmetçi ve aşçı için hazırlandı. Kısa süre sonra da çoğunluğunu tipik işçi delegelerinin oluşturduğu -bunlara birkaç gazeteci ve Bayan Snowden da eşlik ediyordu- heyet Petrograd'a ulaştı. İçlerindeki en dikkat çekici karakter, Bertrand Russell'dı. Gelir gelmez özgür kişiliğini sergilemiş ve her şeyi kendi başına araştırmak istediğini belirtmişti.

Heyet onuruna, Uritski Meydanı'nda büyük bir tören düzenlendi. Kadın, erkek binlerce insan, İngiliz işçi temsilcilerine Devrim Rusyasında gövde gösterisi yaparcasına alanda toplanmıştı. *"Enternasyonal"* ile açılan gösteriyi şarkılar ve konuşmalar izledi. Konuşmalar, Balabanov tarafından tercüme ediliyordu. Bunların ardından, sıra, askeri gösterilerdeydi. Bayan Snowden'ın burun kıvırmaları, *"bu nasıl bir askeri gösteri"* türünden homurdanmaları karşısında kendimi daha fazla tutamadım:

> *"Madam, büyük Rus ordusunun sizin kendi eseriniz olduğunu ne de çabuk unutmuşunuz! Rusya'nın işgaline finansal destek sağlayan İngiltere değil miydi? Sonradan, işte bu askerleri faydalı işçilere dönüştürmüşler"* deyiverdim.

İngiliz Heyet, krallara layık bir şekilde ağırlanıyor; tiyatro oyunları, bale gösterileri ve konserler ile eğlendiriliyordu. Halk açlıkla pençeleşirken, bu insanlar için hiçbir harcamadan kaçınılmıyordu. Sovyet Hükümeti, konuklarını etkilemek için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Angelica, bütün bunlardan büyük rahatsızlık duyuyor, *"Neden bu insanlara Rusya'nın gerçek yüzü gösterilmiyor ki; neden Rus halkının çektiği sıkıntılar gizleniyor"* diyerek için için yakınıyordu. Gel gör ki kısa süre sonra, *"Belki de ben yanılıyorum; bütün bunlar gerekli ki, yapılıyor"* diyerek kendini avutuyordu. İki haftanın sonunda, konuklara bir ziyafet verildi. Angelica, katılmam konusunda ısrarcıydı. Her zamanki konuşmalar, kadeh tokuşturmalar eşliğinde gece ilerliyordu. Balabanov ve Madam Raviç'in konuşmaları birbirine benzer nitelikteydi. Madam Raviç, konuşmasını yorumlamamı istedi ve bunu yaptım da. Rus kadın proletaryası adına, onların kendilerini devrime adamışlığını öven bir konuşma olmuştu. *"İngiliz proletaryası, kahraman Rus kız kardeşlerinin değerini kavrayabilir mi"* diyerek bitirmişti Madam Raviç. Eski *süfrajet*[1] Bayan Snowden, tek kelime etmemişti. "Vakur" bir soğukluk sergiliyordu. Yine de konuşmaların ardından, yeniden hayata dönmüş ve not almaya koyulmuştu.

---

1 Süfrajet: Kadınların oy kullanma haklarının destekçisi. Ç.N.

XI.

UKRAYNA'DAN GELEN KONUKLARIM

Mayıs ayının başlarında, iki genç adam, Ukrayna'dan Petrograd'a geldi. Her ikisi de yıllarca Amerika'da yaşamıştı; burada da, Yidişlere karşı direnişte ve anarşist harekette aktif roller üstlenmişlerdi. Hatta bunlardan biri, Şikago'da yayımlanan haftalık anarşist gazete "*The Alarm*"ın bir dönem editörlüğünü yapmıştı. 1917'de devrim gerçekleşir gerçekleşmez diğer göçmenlerle birlikte Rusya'ya gelmişlerdi. Ülkelerine gelir gelmez de devrim sürecinde olağanüstü işler başaran anarşist harekette yerlerini almışlardı. Bu iki yoldaş, aslen Ukraynalıydı. 1918'de burada *Nabat* [Alarm] adlı Anarşist Federasyonun örgütlenmesine katkıda bulunmuşlar ve aynı adı taşıyan gazetenin yayım işlerini üstlenmişlerdi. Teoride Bolşeviklerden ayrı, pratikte anarşist Federasyona bağlı ve hatta Rusya dışından gelen anarşistler olmalarına karşın, Bolşeviklerle iş birliği yapmışlar, dahası, karşı-devrimci güçler karşısında Bolşeviklerle aynı safta omuz omuza dövüşmüşlerdi.

Bu iki Ukraynalı yoldaş, Rusya'ya gelişimizden haberdar olur olmaz bize ulaşmaya çalışmışlar; ancak, politik nedenler ve yolculuk etmedeki güçlükler neticesinde bir türlü kuzeye gelememişlerdi. En nihayetinde, Bolşevikler tarafından tutuklanıp hapse atılmışlardı. Salıverilmelerinden hemen sonra da yasa dışı yollarla Petrograd'a gelmişlerdi. Sahte kimlik kullanmanın, tutuklanmak ve hatta kurşuna dizilmek anlamına geldiğini biliyorlardı. Ancak, olağanüstü karakter, Nestor Mahno önderliğindeki *povstantsi* [devrimci köylü] hareketi hakkında bizim de gerçekleri bilmemiz, bu riski göze almaya değerdi. Bizi Rusya'daki anarşist eylemlerin tarihi ve Bolşevik

demir yumruğun onları nasıl da ezdiği konusunda bilgilendirmeye can atıyorlardı.

İki hafta süresince, bu iki Ukraynalı anarşist, Petrograd'ın durağan gecelerinde bize Ukrayna'daki mücadelenin panoramasını çizdi. İki genç adam, tutkusuzca, soğukkanlılıkla ve oldukça esrarengiz bir tarafsızlıkla hikâyelerini anlattılar.

Ukrayna'da birbirinden tamamen farklı on üç devlet *"hüküm sürmüştü"* Hepsi de köylüleri soymuş, hatta katletmişti. Kuzeyli kardeşlerine oranla, özgürlüklerine çok daha tutkun olan bu insanlar, artık topraklarını ve özgürlüklerini ellerinden alan tüm bu devlet türlerinden illallah etmişti. Birlik olup uzun devrim süreci boyunca otoriteye karşı mücadele vermişlerdi. Köylülerin teorik hiçbir bilgisi yoktu; siyasi partilere ayrılmıyorlardı. Onlarınki tamamen içgüdüsel bir tiranlık karşıtı nefretti ve bu nefret, Ukrayna'yı bir isyan kampına dönüştürmüştü. 1917'de ise bu kaynayan kazanın içinde Nestor Mahno belirivermişti.

Mahno, Ukrayna'da doğmuştu. Bu beşikten isyankârın anarşizme ilgisi küçük yaşta başlamıştı. Henüz on yedisindeyken, bir Çar ajanının hayatına kastetmiş, bunun neticesinde de, idama mahkum edilmişti. Yaşının küçük olması nedeniyle, cezası hafifletilmiş ve *katorga*ya çarptırılmıştı. Şubat Devrimi, Mahno'nun da aralarında bulunduğu tüm politik tutukluların serbest kalmasını sağlamıştı. Mahno, daha sonraları, on yıl süresince de Moskova'daki Butirki Cezaevi'nde yatacaktı. Tutuklandığında henüz çok az eğitim almış biri olan Mahno, cezaevindeki boş zamanlarını çok iyi değerlendirmişti. Bu süreçte, tarih, politika, ekonomi ve edebiyat konularında oldukça bilgili biri olmayı başarmıştı. Serbest kalır kalmaz ise köyüne, Gulya-Polye'ye dönmüş ve burada ticaret birliği ve yerel bir sovyet oluşturmuştu. Daha sonra da kendini devrimci hareketin içine atmış, bütün 1917 yılı boyunca, toprak ağalarına karşı başlatılan köylü isyanlarının teorik öğreticiliğini ve önderliğini üstlenmişti.

1918'de, Brest Barışı Ukrayna'nın kapılarını Almanlara ve Avusturyalılara açınca, Mahno, bu ordulara karşı köylü çetele-

rini örgütlemiş, Skoropadski'nin ve Alman bayonetlerin desteklediği Hetman'a karşı savaşmıştı. Petlura, Kaledin, Grigoryev ve Denikin'e karşı başarılı gerilla savaşları yürütmüştü. Bilinçli bir anarşist olarak, köylülerin içgüdüsel isyankârlıklarını belli amaç ve arzulara dönüştürmeyi bilmişti. Sosyal devrimin, tüm düşman güçlere, sağdan ve soldan gelecek her türden karşı-devrimci müdahâle ve tepkimelere karşı savunulması düşüncesi, Mahno'ya aitti. Öte yandan, özgür köylü komünleri kurmak gayesiyle, köylüleri anarşist-komünist çizgide eğitsel ve kültürel çalışmalara yönelten de yine o olmuştu.

Şubat, 1919'da, Mahno, Kızıl Ordu ile bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmaya göre, Mahno, Denikin tehdidi altındaki güneyde kalmaya devam edecek ve gerekli asker ve teçhizatı Bolşevikler tarafından karşılanacaktı. Mahno, şu anda bir ordu hâline gelmiş olan povstantsinin içinde yer almaya devam edecek; ikincisi, yerel örgütlenmelerinde -devrimci Sovyetler dahilinde- pek çok imtiyaz tanınan bir otonoma sahip olacaktı. Povstantsinin konferans düzenleme, bağımsız kararlar alma ve bu kararları uygulama hakkına sahip olduğu hususunda da uzlaşılmıştı. Şubat, Mart ve Nisan aylarında, üç ayrı konferans düzenlenmişti. Ancak, Bolşevikler sözlerinde durmamışlar, Mahno'ya vaat ettikleri ve onun da acilen gereksinim duyduğu şeyleri ya çok geç göndermişler ya da hiç göndermemişlerdi. Buna, bağımsız isyancı ordulara hiç de sıcak bakmayan Troçki neden olmuştu. Ne olursa olsun, Denikin, gün geçtikçe güçleniyor; öte yandan, Mahno, her adımında yeni engellerle karşılaşıyordu. En nihayetinde, Bolşevikler, özgür köylü sovyetlere karşı çıkmaya başlamışlar ve 1919 Mayısında, güney orduları komutanı Kamenev, Harkov Hükümeti üyeleriyle birlikte meseleyi çözmek üzere Mahno'nun karargahına varmıştı. Bolşevikler, povstantsiden kendini fes etmesini istemişti. Mahno ise bunu reddetmiş ve Bolşevikleri devrimci anlaşmaya sadık kalmamakla suçlamıştı.

Bu arada, Denikin tehdidi gittikçe büyüyor; buna karşın, Mahno hâlâ hiçbir destek görmüyordu. Bütün bunların neticesinde, köylü

ordusu, 15 Haziran'da özel bir sovyet oturumu düzenleme kararı almıştı; oturumda, büyüyen Denikin tehdidi karşısında izlenecek yol ve yöntemler tartışılacaktı. Ne var ki 4 Haziran günü, Troçki, konferansın toplanmasının yasaklandığını ve Mahno'nun mevcut haklarından mahrum bırakıldığını deklare etti. Harkov'daki bir halk mitinginde, Troçki, *Mahno ile uğraşmaktansa, Ukrayna'yı Beyazlara bırakmanın daha iyi olacağını* belirtmişti. *Beyazların mevcudiyeti,* diyordu, *Ukraynalı köylüleri Sovyet Hükümeti'ne yaklaştıracaktır; halbuki Mahno ve onun povstantsisi hiçbir zaman Bolşeviklerle barışa yanaşmayacaktır; onlar, kendi bölgelerine sahip olmak ve buralarda ideallerini gerçekleştirmek isteyeceklerdir ki bu da Komünist Devlete tehdit oluşturacaktır.* Bu, Mahno ve ordusuna karşı açık bir savaş demekti. Çok geçmeden, Mahno'nun ordusu iki taraftan birden -Bolşevikler ve Denikin tarafından- saldırıya uğrayacaktı. Povstantsi, en temel savaş gereçlerinden dahi yoksun olmasına karşın, önderlerinin askeri dehası ve kendilerini davaya adamış isyancıların cesur yürekleri sayesinde, bölgeyi hatırı sayılır bir süre boyunca korumayı başarmıştı.

Bunlar yetmezmiş gibi, Bolşevikler, bir yandan da Mahno ve ordusuna karşı karalama kampanyası başlatmıştı. Komünist basın, onları güney sınırını Denikin'e açmakla suçluyor; Mahno'yu derhâl başı ezilmesi gereken bir karşı-devrimci olarak hedef gösterirken, ordusunu da çapulcular olarak niteliyordu. Gel gör ki bu "*karşı-devrimci*", Devrime yönelik Denikin tehdidinin bütünüyle farkındaydı. Köylüler arasında yeni güç ve destek kaynakları bulmayı başaracak, 1919 yılının Eylül, Ekim ayları süresince yürüttüğü Denikin karşıtı çalışmalar, bu tehdidin Ukrayna'dan kazınmasını sağlayacaktı. Mahno, Denikin'in Mariopol'daki ağır silahlarını ele geçirmiş ve düşmanı temel dayanağından yoksun bırakmayı başarmıştı. Mahno'nun bu önemli manevrası ve isyan ordusunun cesur mücadelesi, Bolşeviklerle yeniden anlaşmalarını sağlamıştı. Povstantsi üzerindeki yasak kaldırılmış, dahası, komünist basın, Mahno'dan büyük bir askeri deha ve devrimin Ukrayna'daki cesur

savunucusu olarak söz etmeye başlamıştı. Ancak, Mahno ile Bolşevikler arasındaki ayrımın kökü çok daha derinlerde yatıyordu: Komünistler, Moskova'daki kuralları burada da dayatmayı arzuluyordu. Çatışma kaçınılmazdı ve bu, en sonunda, 1920'nin ilk günlerinde patlak vermişti.

Bu arada, yeni bir karşı-devrimci düşman beliriyordu. Bir zamanların Çar ordusu mensubu Grigoryev, daha sonraları Bolşeviklerin yandaşı olmuş, şimdiyse tekrar onlara karşı mücadeleye girişmişti. Özgürlük ve özgür Sovyetler sloganlarıyla güneyde büyük bir kitleyi peşinden sürüklemeyi başaran Grigoryev, Mahno'ya komünist rejime karşı birleşmeyi önermişti. İki orduyu bir araya getiren bir miting düzenleyen Mahno, burada, herkesin gözü önünde Grigoryev'i karşı-devrimci olmakla suçlayacak ve Yahudilere karşı örgütlediği sayısız olayı kanıt olarak sunacaktı. Grigoryev'i insan ve devrim düşmanı ilan eden Mahno, onu ve yandaşlarını ölüme mahkum ederek infazları da oracıkta gerçekleştirmişti. Grigoryev'in ordusunun bir bölümü de Mahno'ya katılmıştı.

Öte yandan, Denikin, Mahno üzerindeki baskısını sürdürmüş ve nihayet onu geri çekilmeye zorlamıştı. Tabi bu o kadar kolay olmamıştı; ancak dört ayın sonunda, Mahno, Galiçya'ya doğru ilerlerken gerçekleşmişti. Denikin, önce Harkov'a ulaşmış, ardından kuzeye doğru ilerleyip Orel ve Kursk'u ele geçirmiş, en nihayetinde de Moskova yakınlarındaki Tula'ya gelmiş, dayanmıştı.

Kızıl Ordu, Denikin'in ilerleyişini durdurabilme gücünden yoksunken, Mahno, bir kez daha sahne almış ve yeni güçleriyle Denikin'e saldırmıştı bile. Böylelikle de Kızıl Orduya Tula sınırındaki karşı-devrimci düşmana saldırma fırsatı doğmuştu.

Kızıl Ordunun Denikin güçlerine son darbeyi indirip Aleksandrovski'ye varmasının ardından, Troçki, bir kez daha Mahno'dan ordusunu dağıtmasını ve Kızıl Ordu disiplini altına girmesini talep etmişti. Povstantsi ise bunu reddetmiş ve bunun beraberinde de isyancılara karşı örgütlü bir askeri müdahâle resmen başlatılmıştı; Bolşevikler, çok sayıda insanı tutuklamış, pek çokla-

rını da öldürmüştü. Bolşevik ağından kaçmayı başaran Mahno ise bir kez daha hain ilan edilmişti. O günden beridir, Mahno, Bolşevik rejime karşı gerilla savaşı yürütmekteydi.

Ukraynalı arkadaşlarımın anlattıkları -ki burada yalnızca kısa bir özetini aktarabildim- bana Gogol'un ölümsüzleştirdiği efsanevi Kazak isyancı Stenka Rasin'i anımsattı; romantik ve etkileyici. Ancak, Mahno ve arkadaşlarının anarşizm ile ilişkisi ne boyuttaydı? Yoldaşlarım açıkladı: Mahno, tüm otoritelerden arınmış özgür bir Ukrayna'yı amaçlayan bir anarşistti ve köylülerin sahip olduğu içgüdüsel anarşist eğilimleri geliştirip örgütlemeye çabalıyordu. Bu amacına ulaşabilmek için Mahno, sürekli Ukrayna ve Rusya Anarşistlerinden desteklerini bekliyordu. Onlara, matbu donanımlar, miting alanları ve sınırsız eylem özgürlüğü tanıyarak çok büyük bir propaganda ve eğitsel çalışma yürütme fırsatı sunuyordu. Mahno'nun bir yeri ele geçirir geçirmez yaptığı ilk iş daima Anarşistlere ve Sol Sosyalist Devrimcilere ifade ve basın özgürlüğü tanımak oluyordu. Sık sık şöyle dermiş: *"Ben, bir askerim; ve eğitsel çalışmalar yürütecek zaman bulamıyorum. Ancak, siz yazarlar ve hatipler, bunu yapabilirsiniz. Gelin, hep birlikte gerçek bir anarşist deneyimin zeminini oluşturalım."* Yine de yoldaşlarım, Mahnovist hareketin başat öğesinin köylülerin ta kendileri olduğunu belirtiyordu. Bu, teorilerden yola çıkılarak değil, acı deneyimlerinden ve sonsuz özgürlük tutkularından gelen itkiyle, köylülerin her türden devlete karşı çıkmasıyla, kendiliğinden gerçekleşmiş bir hareketti. Dolayısıyla, Anarşist idealların filizlenmesine çok elverişliydi. Bunun ayırdına varan kimi anarşistler, Mahno'ya katılmıştı. Hemen her askeri mücadelede, Mahno'nun yanında yer alıyorlar, aktif bir Anarşist propaganda yürütüyorlardı.

Zorin ve kimi diğer Komünistler bana Mahno'nun Yahudi kasabı olduğunu ve povstantsinin de sayısız katliam gerçekleştirdiğini söylemişti. Konuklarım bu suçlamaları şiddetle reddettiler. Bilakis, Mahno, bu katliamları önlemek için büyük mücadeleler vermiş ve Yahudi katliamına girişenlerin pek çoğunu kendi elleriyle cezalan-

dırmıştı. İbranilere yönelik nefret, Ukrayna'da elbette çok güçlüydü; hatta Kızıl Ordu askerlerinden bile bu nefret tamamen kazınamamıştı. Onlar da Yahudileri soyuyor, öldürüyor, katlediyordu; ancak, hiç kimse Bolşevikleri böyle yekten örneklerden sorumlu tutamazdı. Ukrayna'da silahlı çeteler sık sık katliamlar gerçekleştiriyordu ve bunların bazıları Mahnovist güçlerle karşılaştırılıyordu. Bu yanılsamanın farkında olan Bolşevikler de Mahno ve yandaşlarını karalamak için bunu kullanıyordu.

Ukrayna'daki anarşistler -bana söylendiği kadarıyla- Mahnovist hareketin ideal anarşist hareket türü olmadığının farkındaydılar. Povstantsinin anarşist bilinçten yoksun olduğunu biliyorlardı ve gazeteleri Nabat'ta da sık sık buna vurgu yapılıyordu. Öte yandan, anarşistler şunun da farkındaydılar ki bu içgüdüsel isyan hareketi, devrim düşmanlarını geri püskürtmede kendilerinden çok daha örgütlü ve donanımlı olan Bolşeviklere oranla, kat be kat daha başarılıydı. Bu nedenledir ki pek çok Anarşist, Mahno ile ortak hareket etmeyi âdeta kendilerine görev bilmişti. Ne var ki bu büyük kitle, varlığını korumayı başardıktan sonra, kültürel, eğitsel ve örgütsel anlamda çok aşama kat etmek zorundaydı.

İstilacı karşı-devrimci güçlerin tümü –her biri ayrı nitelik ve amaçlara sahip olsa da- anarşistlere aman verilmemesi hususunda hemfikirdi. Yeni rejim ne olursa olsun, anarşistler bastırılmalıydı. Bu konuda, Bolşevikler, Denikin'den ya da diğer Beyaz hareketlerden farklı düşünmüyordu. Bolşevik cezaevleri anarşist kaynıyordu; dahası, pek çok anarşist öldürülmüş ve tüm yasal anarşist eylemler bastırılmıştı. Çeka, eski Çarlık yöntemlerine, işkenceye dahi başvuruyordu.

Genç konuklarım deneyimlerini paylaşmışlardı: Zira çok kez kendilerini Bolşevik cezaevlerinde bulmuşlardı.

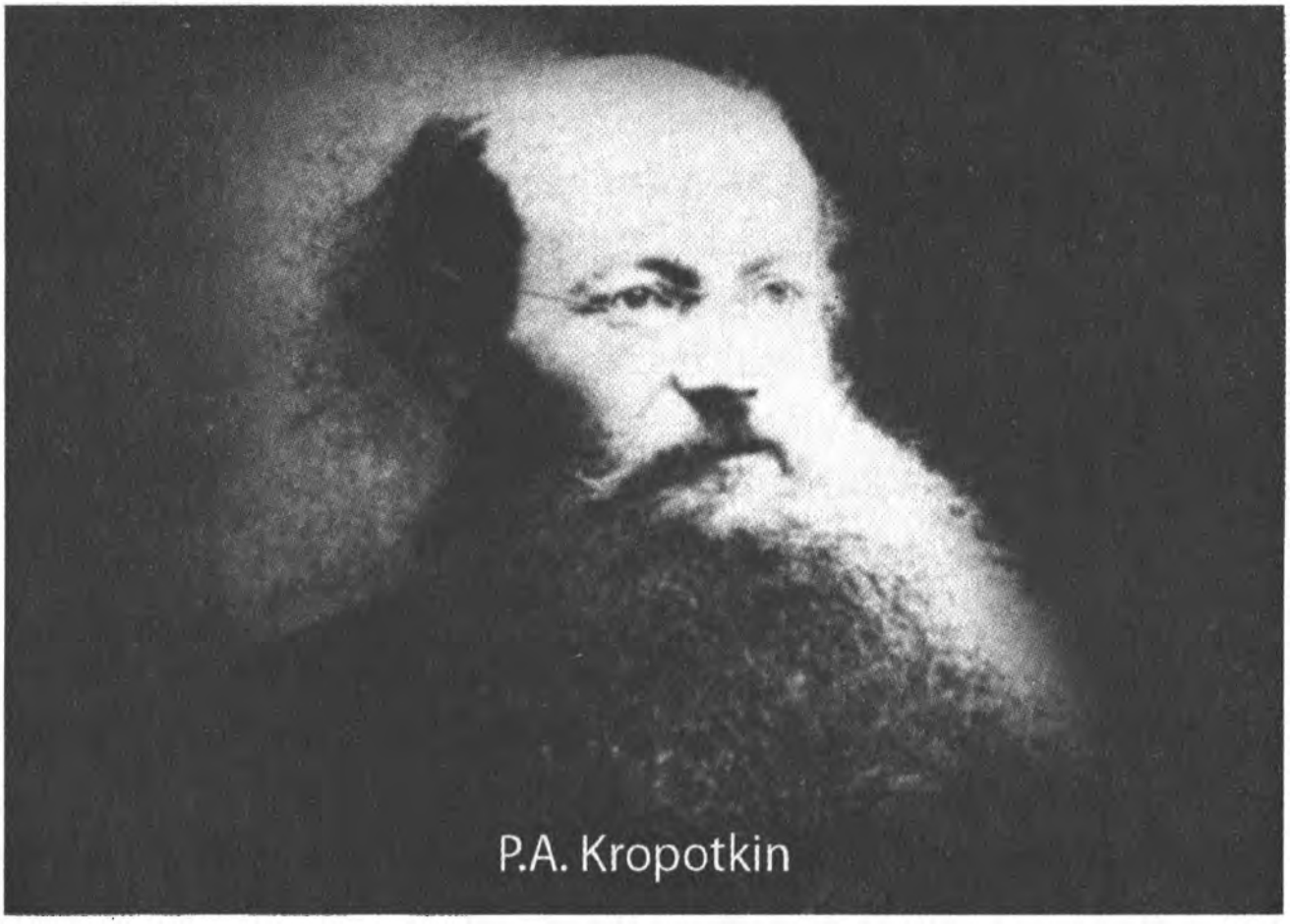

P.A. Kropotkin

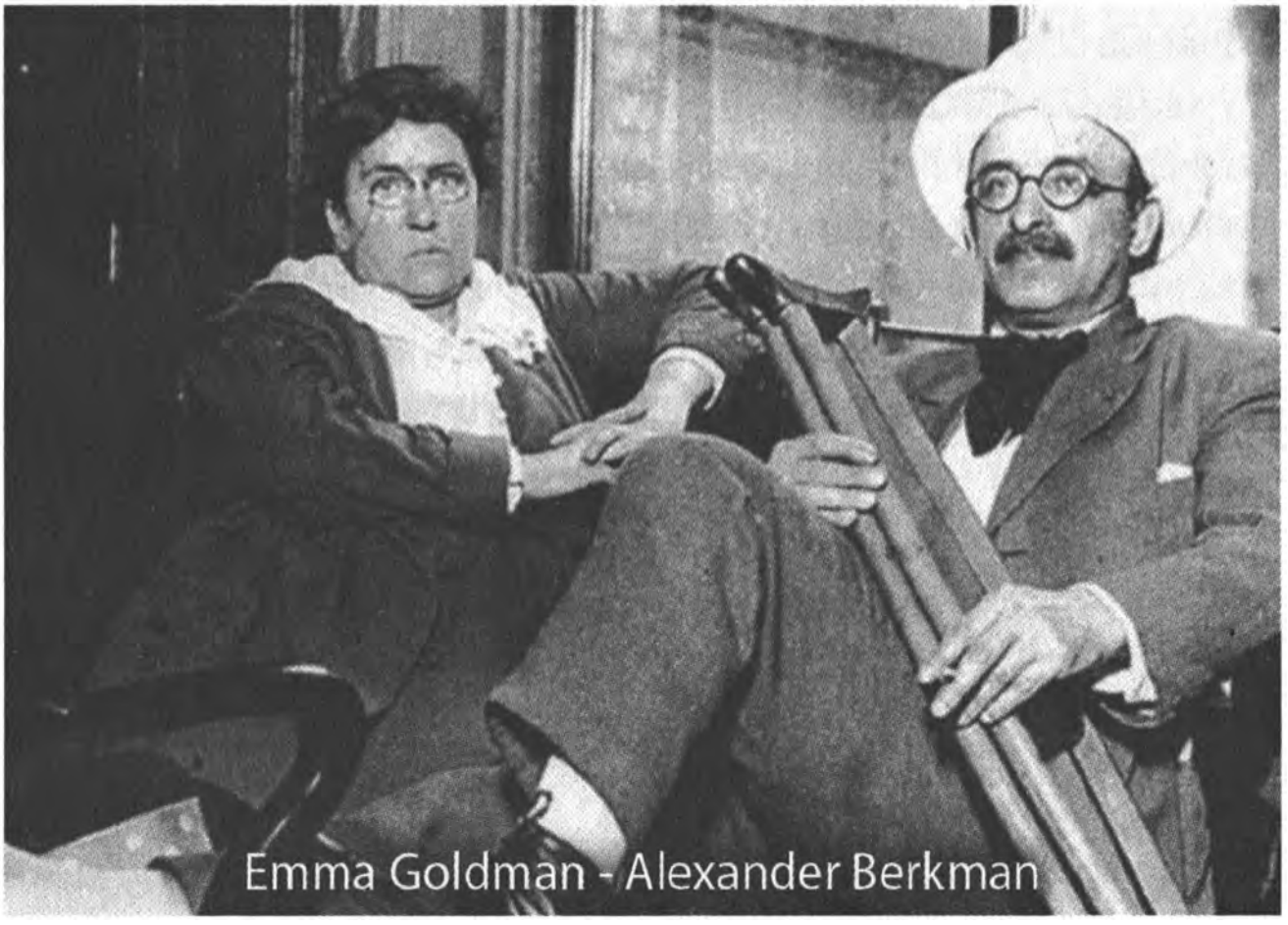

Emma Goldman - Alexander Berkman

XII.

BUZDAĞININ ARDINDAKİLER

İki hafta boyunca dinlediğim bu hikaye beni bir fırtına gibi yıkıp da geçmişti. Hayatım boyunca inandığım, uğruna mücadele ettiğim Devrim böyle bir şey miydi; yoksa bu, benimle dalga geçen bir tür karikatür müydü? Altı aydır hemen her gün görüştüğüm Komünistler –yüce bir davada birleşmiş, çalışkan, özverili kadınlar ve erkekler– miydi tüm bu alçaklıkların ve vahşetin sorumluları? Zinovyev, Radek, Zorin, Raviç ve tanıdığım diğer pek çokları mıydı yalanın dolanın, işkencenin, ölümün sorumluları? Öte yandan, Zorin kapitalist düzene ait cezaların kaldırıldığını söylememiş miydi? Ve geldim geleli hemen her gün yüzlerce insanın Çeka tarafından kurşuna dizildiğine tanık olmuyor muydum?

Sonraları kimi başka kaynaklardan edindiğim bilgiler de gösteriyordu ki arkadaşlarım Çeka'nın başvurduğu işkenceleri hiç de abartmamışlardı. Petrograd cezaevlerindeki dehşetengiz koşullardan o kadar çok söz edilir olmuştu ki Moskova durumdan haberdar edilmişti. Bunun neticesinde de bir Çeka müfettişi olayı soruşturmaya gelmişti. Konuşmaktan ürken mahkumlara dokunulmazlık sözü verilmiş ancak, müfettiş gider gitmez Çeka'nın uyguladığı şiddeti açık açık anlatmış olan bir mahkum hücresinden çıkarılıp feci şekilde dövülmüştü.

Zorin neden yalan söylemişti öyleyse? Er ya da geç gerçekleri öğreneceğimi pekala tahmin edebilirdi. Ya Lenin? O da aynı suçu işlememiş miydi? *"anarşist düşüncedekiler [ideyni] tutuklanmadı"* dememiş miydi? Oysa Moskova, Petrograd ve Rusya'nın diğer pek çok kentinde cezaevleri Anarşist mahkumlarla doluydu. Mayıs, 1920'de,

aralarında biri 17 diğeri 19 yaşında olan iki genç kızın da bulunduğu pek çok Anarşist, Petrograd cezaevlerine konmuştu. Bunların hiçbiri karşı-devrimci eylemlerle suçlanmıyordu üstelik: Onlar, Lenin'in deyimiyle, *"anarşist düşüncedekilerdi."* Tutuklananlardan Birkaçı, 1 Mayıs'ta, Sosyalist Cumhuriyet fabrikalarındaki çalışma koşullarına dikkat çeken bir bildiri yayınlamışlardı. Bu olaydan kısa süre sonra yürürlüğe giren *"iş kartı"* uygulaması karşıtı el ilanları dağıtan iki genç kız da sadece bu nedenle tutuklanmıştı.

İş kartı, Bolşevikler tarafından büyük komünist başarılardan biri olarak gösterildi. Parazitleri yok edip eşitliği getirdiği iddia edildi. Gerçekte ise bu iş kartı, Çarlık döneminde orospulara verilen vesikalarla aynı işleve sahipti. İnsanın her adımının kaydedildiği, onsuz tek bir adımın atılamadığı bu kart, hamilini işine, yaşadığı kente, oturduğu odaya bağlıyordu. Kişinin politik görüşü, parti bilgileri ve kaç kez tutuklandığı bu kağıtta yazılıydı. Kısaca bu kağıt, bir tür vesikaydı. Kimi komünistler dahi bu alçaltıcı icadı kınamıştı. Uygulamayı protesto eden anarşistler ise Çeka tarafından tutuklanmıştı. Komünist liderler durumdan haberdar edildiğinde de Lenin'in sözünü tekrarlayacaklardı: *"anarşist düşüncedekiler cezaevlerimizde."*

Alev komünistlerden yayılıyordu. Hepsi de amacın araçlarını akladığına inanır görünüyordu. Üçüncü Enternasyonal'in birinci yıl kutlamasında, Radek'in seyircilere Amerika'da *"dalga dalga büyüyen komünizmden"* söz ederken kullandığı ifadeler geldi aklıma. *"Elli bin komünist şu an Amerikan cezaevlerinde tutuklu"* demişti; *"On sekiz yaşında bir genç kız olan Mollie Steimer ve onun erkek yoldaşları, komünist eylemlerinden ötürü Amerika'dan sınır dışı edildi."* O zaman Radek'in yanlış bilgilendirilmiş olduğunu düşünmüştüm. Yine de gerçekliğinden emin olmadan, böyle açıklamalar yapmış olmasını yadırgamıştım. Oysa gerçekte, kasıtlı olarak yalan söylemiş ve Amerikan plütokrasisinin pençesinde yeterince işkence çekmiş olan Mollie Steimer'a ve anarşist yoldaşlarına bir hakaret de ondan gelmişti.

Geçen birkaç aylık sürede, komünist psikolojiyi de en az Bolşevik teori ve yöntemler kadar iyi kavramıştım. Artık ne Mahno'nun başından geçenlere ne Çeka'nın başvurduğu barbarlığa ne de Zorin'in yalanlarına şaşırıyordum. Artık komünistlerin o çok bildik Yahudi öğretisi *"amaca giden her yol mübahtır"*a sahip olduğunu görmüştüm. Aslında, bunu çok güzel uyguluyorlardı da. İnsan yaşamının değeri, insan onuru, devrimci etiğin önemi türünden şeyler sadece *"burjuva mantığı"* olarak algılanmıştı; devrimin oluşumunda bunlara yer yoktu. Bolşevikler için nihai hedef, komünist Devlet; bir başka deyişle, sözümona Proletarya Diktatörlüğüydü. Bu amaca hizmet eden her araç, devrimci bir adımdı. Lenin, Radek ve Zorin gibiler bu anlamda oldukça tutarlıydılar. Bu şaşmaz imanla, her şeyi yapabilir, aynı anda hem kahraman hem de hain olabilirlerdi. Günde yirmi saat çalışabilir, sadece ringa yiyip çay içerek yaşayabilirler; öte yandan, gözlerini dahi kırpmadan onca masum insanı katletme emrini verebilirlerdi. Nadiren de olsa, katliamlarını *"yanlış anlaşılma"* süsü vererek –amaca giden her yol mübah olmadığı için mi?- gizlemek isteyebilirlerdi. İşkenceye başvurabilir, soruşturmayı inkar edebilirlerdi. Sözün kısası, kendileri başta olmak üzere, herkesi devrimci anlama sahip her şeyin meşru olduğuna inandırabilirler; diğer bütün politikaları zayıf, duygusal ya da devrime ihanet olarak görebilirlerdi.

Bütün bunları bir yana bırakıp size yaşadığım basit bir olayı anlatayım. Dal gibi incecik kadınlar, sokaklardaki karları küreklemeye zorlanıyorlardı. Bu durum karşısında ben, her ne kadar bunlar burjuva sınıfından da geliyor olsalar, beden sağlıklarının göz ardı edilemeyeceğini savunuyordum. Bir komünist bana dönüp *"kendinden utanmalısın; senin gibi eski tüfek bir devrimci nasıl olur da olaylara bu kadar duygusal yaklaşabilir"* dedi. Kimi komünistlerin Angelica Balabanov'a karşı takındıkları tavrın aynısıydı bu. Çünkü Balabanov, olaylar karşısında çok duyarlıydı ve mümkün olan her konuda insanlara yardım etmeye can atıyordu. Kısacası, Bolşeviklerin insanlığın kurtuluşunun sadece kendilerinden geçtiğine

samimiyetle inanan sosyal püritenler olduğunu görmeye başlamıştım. Bolşeviklerle ilişkim daha da gerilir olmuş, devrime yaklaşımım, daha eleştirel bir hal almıştı.

Şundan emindim: Sovyet Devleti ile ortak hareket edemezdim; Komünist makinenin denetiminde yürütülecek hiçbir işi kabul edemezdim. Eğitim Komiserliği de doğrudan bu makinenin egemenliğindeydi ve buradan da rutin işleyiş dışında bir şey beklenemezdi. Aslında, komünist olmayan birisinin hemen hiçbir şey yapabilmesi mümkün değildi. Önemli mevkilerde yer alan komünistler içerisindeki en az dogmatik ve en kültürlü kişilerden biri olduğunu düşündüğüm Lunaçarski ile birlikte çalışmayı çok istiyordum. Ne var ki Lunaçarski'nin kendisi, bu makinenin iyi niyetli çalışmaları perdelenip baltalanan çaresiz bir dişlisiydi yalnızca. Ayrıca sistemdeki büyük tarafgirlik ve okul yönetimlerine, çocukların eğitimlerine yönelik engellemeler hakkında somut bilgiler edinmiştim. Kimi okullar tüm imkanlara sahipti; öğrenciler iyi besleniyor, şık giyiniyor, konserlere, tiyatrolara, danslara ve diğer tüm sosyal aktivitelere katılabiliyordu. Ancak, diğer okullarda okuyan çocukların büyük çoğunluğu kir ve sefalet içinde yaşıyordu. Elbette bu *"seçkin okulların"* yöneticileri, ihtiyaç duydukları her şeyi kolaylıkla elde edebiliyordu. Öte yandan, sıradan okulların idarecileri, tüm zamanlarını ve enerjilerini haftalarca bir birimden diğerine mekik dokuyarak harcamalarına karşın, en acil ihtiyaçlarını dahi karşılayamıyor, cesaretlerini ve inançlarını yitiriyorlardı.

Başlarda bu durumu yiyecek ve materyal yetersizliğine bağlıyordum. Sık sık bunun tek sorumlusunun blokajcılar ve müdahâleciler olduğu söyleniyordu. Bu, büyük oranda doğruydu da. Yanlış yönetimler ve imtiyazlar böylesi ölümcül sonuçlar doğurmamış olsaydı, Rusya şu an açlıkla pençeleşir miydi? Komünist propagandanın egemen düşüncesi de bütün bu kıtlığa tuz, biber ekiyordu. Hatta çocuklar dahi bu sona hizmet etmek zorunda bırakılıyordu. Tam donanımlı okullar, Rusya'yı ziyaret eden yabancı konukların ve delegelerin gözlerini boyamak için kullanılıyordu. Diğerlerini feda

etme pahasına, her şey bu gösteri okullarına aktarılıyordu.

Okullardaki şaşırtıcı koşullara ilişkin mayıs ayında Petrograd *Pravda*sında yayımlanan makaleyi okuyan herkesin tüylerinin nasıl da diken diken olduğunu hatırladım bir an. Genç komünist örgütlenmelerden oluşan bir komite bazı okulları gezmiş ve buralarda çocukların kirin, pasın içinde, haşarat kaynayan yataklarda uyuduklarına, çok kötü beslendiklerine, bazı öğrencilerin akşam yemeğinden yoksun bırakılarak ve geceleri karanlık odalara kilitlenerek cezalandırıldıklarına ve hâtta dövüldüklerine tanık olmuşlardı. Okullardaki işçilerin ve memurların sayısı mahkumlarınkinden daha az değildi. Örneğin, bu okullardan birinde, 125 çocuğa 138 çalışan refakat ediyordu. Bir diğerinde, 25 öğrenciye 40 çalışan düşüyordu. Bütün bu parazitler, talihsiz çocukların kursaklarındaki ekmeği alıyorlardı.

Zorin çifti sık sık Petrograd Eğitim Komiserliği sorumlusu Lilina'dan söz ediyordu. *Mükemmel bir işçi,* diyorlardı, *kendini tamamen işine adamış ve çok da yetenekli.* Benzer methiyeleri başka kişilerden de duymuş olmama karşın, kendisinden pek etkilenmemiştim: Fazlasıyla ciddi ve benmerkezci bir izlenim uyandırıyordu bende; tipik bir Püriten müdiresi gibi. Ancak, kendisiyle konuşma fırsatı bulana dek, hakkında kesin bir hüküm veremezdim. Okulların halka tanıtımı sürecinde, Lilina'yı görmeye karar verdim. Bir saati aşkın süre boyunca, idaresindeki okullar, genel eğitim koşulları, sorunlu çocukların davranışları ve bunların karşılaştıkları güçlükler üzerine konuştuk. *"Genç yoldaşlar, olayı biraz fazla abartmışlar"* cümlesi, okullarındaki durum hakkında somut ipuçları elde etmeme yetmişti. *Neticede,* diyerek ekledi, *suç, okullardan tamamen kazındı.*

Sorumluluğunun bilincinde olan diğer pek çok komünist gibi, Lilina da tamamen işine odaklanmıştı; tüm zamanını ve enerjisini bu uğurda harcıyordu. Doğal olarak, her şeyi bizzat kendisi denetleyemiyordu; gösteri okulları onun için en önemli yerlerdi ve zamanının çoğunu buralara ayırıyordu. Diğer okullar ise işe uygunluk-

ları genellikle politik getirilerine göre belirlenen sayısız asistanın sorumluluğuna bırakılmıştı. Bu görüşme, Bolşevik Eğitim Komiserliği ile hiçbir ortak çalışmaya girmeme konusundaki yargımı daha da güçlendirmişti.

Sağlık Komiserliği, gerçek hizmet -gösteri hastaneleri yararına ya da hastaların politik görüşlerine göre ayrılmadığı bir hizmet- açısından daha da acınası bir hâldeydi. Bu ayrımcı prensip, ne yazıktır ki, kendini hasta odalarında dahi gösteriyordu. Tüm diğer komünist birimler gibi, Sağlık Komiserliği de politik bir Komiser tarafından yönetiliyordu. Doktor Pervuhin bana yardım etmeye kararlıydı; bir birimin, dispanserliğin başına getirilmemi ya da başhemşire olmamı -çok uçuk ve pohpohlayıcı bir teklif- öneriyordu. Onunla birlikte pek çok konferans vermiş olmama karşın, bunlardan hiçbir pratik sonuç çıkmadı.

Birimini ne zaman ziyaret etsem, bekleyen, biteviye bekleyen kadınlı erkekli gruplarla karşılaşıyordum. Bunlar, doktorlar ve hemşireler; *entelijensiya* üyeleriydi. Komünist olmayan bu insanlar çeşitli medikal alanlarda çalışıyor olmalarına karşın, politik komiser Doktor Pervuhin'in bekleme odasında vakit öldürüyorlardı. Bir zamanlar Rusya'nın medarı iftiharları olarak görülen bu insanlar, içinde bulundukları duruma kahroluyorlardı. Politik boyunduruk altına girip ben de mi bu tabloda yerimi alaydım yani? Bunun devrim süreci açısından gerekli olduğuna ikna edilene değin, böyle bir şeye razı olamazdım. Öncelikle, çalışmalarımı tarafsız bir kimlikte sürdürmem gerektiğini düşünüyordum. Böylelikle, Rusya'daki durumu daha iyi çözümleyebilecektim. Kaldı ki insanlarla, işçi ve köylülerle doğrudan iletişim kurmalıydım. Ancak bu şekilde, içine düştüğüm kuşku girdabından ve mental ıstıraptan kurtulabilirdim.

XIII.

DEVRİM MÜZESİ ÇALIŞMALARI

Devrim Müzesi için Kışlık Saray'ın bir zamanlar Çar'ın çocuklarının bakımında kullanılan odaları düşünülmüştü. Sarayın bu bölümünün girişi, *detski podyezd* olarak biliniyordu. Çar sık sık sarayın pencerelerinden Neva'nın serin sularının yaladığı *Peter ve Paul Zindanları*'nı (politik düşmanlarının yaşadığı kale) seyretmiş olmalıydı. Her şey ne kadar da değişmişti. Bunları düşünmek, anılarımı canlandırmıştı. Müzeyi ilk ziyaret ettiğimde, bütün bu değişimden duyduğum heyecan ve büyüyü kelimelerle ifade etmek ne kadar güç.

Odalarda soğuktan paltolarına sıkı sıkıya sarılmış kadınlı erkekli işçiler çalışıyordu. Yüzleri şişmiş ve morarmış, elleri buz kesmiş bu insanlar âdeta gölgeleri andırıyorlardı. Böylesi zor koşullarda çalışan bu yüce gönüllü insanlar için ne yapılsa az diye düşünmüştüm. Müze sekreteri M. B. Kaplan komünist makinenin buradaki dişlisiydi. *Bolşevikler,* diyordu, *sürekli kendilerine yardım edilmediğinden yakınıyor. Ancak eğer bir komünist değilsen, böyle bir şansın yok ki!* Başlarda, kurumların müzeye müdahâlesi asgari düzeyde olmuştu ve bu da verimli çalışılmasını sağlamıştı. Ne var ki daha sonra deneyimsiz yirmi gençten oluşan bir grup gönderilmişti. Komünist oldukları için idareci pozisyonuna getirilmişler ve bu da anlaşmazlıklara, kargaşaya yol açmıştı. Herkes kendini gözetim altında hissediyordu. *"Bolşevikler, başarıyla ilgilenmez"* demişti Kaplan, *"onların rütbe sistemi, üyelik kartından geçiyor."* Müzenin geleceğini hiç de iyi görmüyordu; belki şimdi *"Amerikanların"* iş birliğiyle gelişme sağlanabilirdi.

Müze, çalışabileceğim en uygun yerlerden biriydi; çünkü her şeyin ötesinde burası partiden bağımsız bir birimdi. Tarihi eser toplamaktan öte, Rusya'daki yaşama dönük daha büyük öneme sahip somut eşyalar bulmayı ümit ediyordum. Hâlen de bunu çok daha değerli ve gerekli bir iş olarak görüyorum. Keşif heyetinin resmi bir üyesi olur olmaz uzun yolculuk için yapılan hazırlıklara katkıda bulunmak amacıyla her gün Müzeye gitmeye başladım. Yapılacak çok iş vardı. Oldukça çetin geçmesi muhtemel yolculuğumuz için gerekli donanımın yanı sıra bir vagon ve yolculuğumuz esnasında toplayacağımız belgelere erişimimizi sağlayacak belgeleri temin etmek hiç de kolay olmamıştı.

Ben bu hazırlık işleriyle meşgulken, Angelica Balabanov, İtalyan Heyeti'ni karşılamak üzere Petrograd'a geldi. Tazelenmiş görünüyordu. İtalyan yoldaşlarını çok özlediği her hâlinden belliydi. Biricik İtalyasının havasını getiriyorlardı ona. Rusya'da doğmuş, okumuş ve Devrim geleneğini buradan almış olmasına karşın, Angelica'nın kökleri daima İtalya topraklarında olmuştu. Onu ve ülkeye yönelik tuhaf duygularını çok iyi anlıyordum; yeni ve neşeli bir yaşam öncesindeki çorak toprağın katlanmak zorunda olduğu sıkıntılara yönelik tuhaf duygularını. Angelica, ölü doğmuş bir çocuğa ümit bağlamış olduğunu kendine dahi itiraf edemiyordu. Ancak, onu bu denli yakından tanırken, Rusya'nın başına gelenlerden duyduğu kederi görmek benim için çok zor olmamıştı. Oysa şimdi sevgili İtalyası geliyordu. Yoldaşları ona sıcacık, rengarenk İtalyasını getiriyordu.

İtalyanların gelişi, yeni festivaller, gösteriler, mitingler ve konuşmalar için de bahane olmuştu. Bütün bunlar, Belo-Ostrov'daki ilk anılarımdan ne kadar da farklı geliyordu artık bana. Şüphesiz ki İtalyanlar da ben o zaman ne kadar etkilendiysem en az o kadar etkilenmişlerdi. Geçen altı ay ve her yeni gün gerçeğe bir adım daha yaklaşıyor olmam, bu tabloyu benim için bambaşka bir anlama bürümüştü. Tüm o heyecanımdan eser kalmamıştı. Sadece kalbimi sızlatan sırıtan bir hayalet kalmıştı geriye.

İtalyan Heyeti, Tauride Sarayı'na varmazdan saatler önce, kitle-

ler Uritski Meydanı'nda toplanmaya zorlanmıştı. Kutlamalar henüz başlıyordu ki solgun yüzü ne kadar yorgun olduğunu ele veren bir kadının platforma dayanıp ağladığını fark ettim. *"Onlar için konuşmak kolay"* diyerek yakınıyordu; *"bir de bize bak. Tüm gün tek lokma bir şey yemedik. İşten çıkar çıkmaz da, akşam yemeğimizi dahi yeme fırsatı bulamadan, buraya getirildik. Bir parça ekmek ve biraz kipyatok ile tam on yedi saat mesai. Konukların bunlardan haberi var mı acaba?"* Konuşmalar birbirini izledi, *"Enternasyonal"* belki onuncu kez söylendi, gösteriler, ön sıralardan yükselen *"Yaşasın"* nidalarıyla karşılık buldu ve hızla alandan ayrıldım. Gözlerim kupkuruydu; gözyaşlarım içime akıyordu.

İngiliz Heyeti gibi, İtalyan Heyeti de Narişkin Sarayı'nda ağırlanıyordu. Bir gün Angelica'yı ziyaret amacıyla saraya gittim ve onu dalgın dalgın düşünür hâlde buldum. Hizmetçilerden biri, sarayın eski sahibi eski prenses Narişkin'in aile yadigarı gümüş bir ikonu kendisine vermeleri için yalvardığını belirtmişti. *"Sadece o ikon"* diyordu *"bir tek onu istiyorum."* Gel gör ki ikon artık devlet hazinesine aitti ve Balabanov'un elinden hiçbir şey gelmezdi. *"Düşün"* diyordu Angelica, *"yaşlı ve kimsesiz Narişkin şu anda sokağın kenarında yalvarıyor ve ben bu sarayda yaşıyorum. Yaşam ne kadar acımasız böyle! Benim de ondan aşağı kalır yanım yok. Derhâl buradan ayrılmayım."*

Ancak, Angelica parti disiplinine boyun eğmiş ve Moskova'ya dönene değin sarayda kalmıştı. Köşe başındaki yalvaran, perişan eski prensesten daha mutlu olmadığına emindim.

Tam bana göre bir iş bulmuş olmanın heyecanıyla, bir gün Balabanov, Amerika'da Doktor Goldfarb olarak tanınan Petrovski'nin Petrograd'a geldiği haberini verdi. Petrovski, Hemşirelik Okulu'nun da bağlı olduğu Merkez Askeri Eğitim Komiserliği'nin şefiydi. Amerika'da kendisiyle hiç görüşmemiştim; ancak, Yahudilerin çıkardığı Sosyalist gazete *"New York Forward"*ın editörü olduğunu duymuştum. Bana, Amerikan hemşirelik yöntemlerini öğretmem amacıyla Askeri Hemşirelik Okulu'nun baş öğreticilik görevine ge-

tirilebileceğimi; ya da tıbbi malzeme yüklü bir trenle Polonya sınırına gidebileceğimi belirtmişti. Aynı şeyi Rusya Polonya saldırısına uğradığında ben de önermiştim. Devrimin tehlikede olduğunu hissetmiş ve Zorin'den beni hemşire olarak bölgeye atamasını talep etmiştim. O da konuyu yetkili mercilere iletme sözü vermişti; ancak, bir sonuç çıkmamıştı. Dolayısıyla, Petrovski'den gelen bu teklif karşısında oldukça şaşırmıştım. Kaldı ki bu teklif için artık çok geçti. Geçen süre boyunca, Ukrayna'da yaşananlar, Bolşeviklerin Mahno'ya yaklaşımı, *povsantsi* hareketi, anarşistlere yönelik zulümler ve Çeka'nın eylemleri hakkında edindiğim bilgiler, Bolşevikleri gerçek devrimciler olarak görmemi artık imkânsız kılmıştı. Ama belki Moskova, her ne kadar saçma da olsa, beni sınırda, cephede görmek isteyebilirdi; Petrovski, Moskova'dan buna izin çıkmadığını belirtti. Rahat bir nefes almıştım.

Nihayet işin en zor kısmının aşıldığı haberini almıştım; Müze Heyeti için bir vagon temin edilmişti. Bu yeni boyanmış ve temizlenmiş vagon, altı kompartımandan oluşuyordu. Sırada, malzeme sorunu vardı. Bir komünist olan Devrim Müzesi Komiseri Yatmanov ile iş birliği hâlinde olmamıza rağmen, bu iş de iki ayımızı aldı. Yatmanov aynı zamanda Kışlık Saray'dan da sorumluydu. Çarlık depolarındaki keten, gümüş ve zücaciye eşyalarının büyük çoğunluğu kaldırılmıştı; ancak hâlen epey bir parça öylece duruyordu. Yatmanov'un bir emriyle, bir zamanlar Romanov muhafızlarının koruduğu kutsal bölgeyi görme şansını elde etmiştim. Odalarda, Kışlık Saray'ın yüksekliğine denk gelecek kadar çok, her türden ve boydan mutfak eşyası yığılıydı. Sacdan tabaklar ve bardaklar Heyet için çok daha uygun olurdu; ancak, hiçbir birimin herhangi bir eşyayı kendi tasarrufunda kullanamayacağı kuralına uyarak Kışlık Saray'daki en kolay erişilebilir eşyalarla yetinmek durumunda kaldık. Yaşamın bütün tuhaflıklarını bedenimle yansıtır hâlde evimin yolunu tuttum; devrimciler, Romanovların nadide tabaklarından yemek yeme hakkına sahip değildi ve ben bunda övünülecek bir yan göremiyordum.

XIV.

PETROPAVLOVSK ve SCHLÜSSELBURG

Yolculuk günümüz gecikince, ben de tarihi cezaevleri *Peter ve Paul Zindanları*'nı ve *Schlüsselburg*'u gezme fırsatı buldum. İlk kez henüz on üç yaşında bir çocukken geldiğim Petrograd kentinde adlarını her duyduğumda benliğimi saran korku ve dehşeti şimdi yeniden yaşıyordum. Aslında, *Petropavlovsk Zindanları* karşısında duyduğum korkunun tarihi çok daha eskilere dayanıyordu. Ailemin başına o büyük felaket geldiğinde, sanırım henüz altı yaşındaydım. Petersburg Üniversitesi'nde okuyan -annemin en büyük ağabeyi- Yegor'un tutuklanıp zindana atıldığı haberini almıştık. Annem derhâl para ayarlayıp yola koyulmuştu; biz çocuklar da annemizin amcamızı ölü bulması korkusunu içimizde duya duya evde beklemeye başlamıştık. Haftalar, aylar boyunca, merak ve kaygı içinde annemizin dönüşünü beklemiştik. Çok şükür ki annem ağabeyini yaşayan bir ölü olarak atıldığı zindandan kurtarmayı başarmıştı. Ancak, bu olayın etkisinden kurtulmam için çok zaman geçmesi gerekecekti.

Bu olaydan yedi yıl sonra -o dönem Petersburg'da yaşıyorduk- ailem beni bir yere göndermişti. Yolum, *Peter ve Paul Zindanları*'nın yanından geçiyordu. O dehşet anı, bütün bedenimi felç eden bir güç hâlini almıştı. İşte karanlık ve uğursuz taş yığını oracıkta duruyordu. Çok korkmuştum. Burası hâlâ, ne zaman yanından geçsem, kalp atışlarımı hızlandıran perili bir ev gibi ürkütücü geliyordu bana. Yıllar sonra, büyük Rus devrimcilerin yaşamlarına ve kahramanlıklarına ilişkin bilgi toplamaya başladığımda, *Peter ve Paul*

Zindanları'na duyduğum kin bir kat daha artmıştı. Ve işte şimdi gizemli surlarını aşıp pek çok Rus oğul ve kıza mezar olan yeri kendi gözlerimle görecektim.

Rehberimiz eşliğinde zindanları gezmeye koyulduk. Rehber, çevreyi hemen her taşı kendi eliyle koymuş kadar iyi biliyordu. Ancak, sessizlik bize ondan daha fazla bilgi veriyordu. Soğuk taşlar üstünde yıllarca işkence gören kahramanlar hava ve ışık olmuş, yaşamın ta kendisine dönüşmüştü. Dekabriski, Çernişevskiy, Dostoyevski, Bakunin, Kropotkin ve hep bir ağızdan sosyal ideallerini ve kişisel acılarını, Rusya'nın özgürlüğüne duydukları büyük umudu ve inancı haykıran binlercesi. Bütün kahraman ölüler, mezarlarında rahat edebilirlerdi: Uğruna savaştıkları idealler gerçekleşmişti. Ama duvardaki şu garip yazı da neyin nesiydi böyle? *"Bu gece öldürüleceğim; çünkü ben, bilgili biriyim!"* Bir an için bilincimi yitirir gibi olmuştum. *Bu nedir,* diye sordum muhafıza. *"Bunlar, bir entelijansın son sözleri"* diye yanıtladı. *"Ekim Devrimi'nden hemen sonra, burası entelijensiya ile doldu taştı. Buradan alınıp öldürülüyorlar ya da bir daha geri dönmemek üzere mavnalara yükleniyorlardı. Kabus dolu günlerdi ve geceler hâlâ kabus dolu."* O hâlde, Rusya'nın özgürlüğü için korkusuzca ölüme giden onca insanın hayali henüz gerçeklememişti. Dünyada bir değişiklik var mıydı? Ya da bütün bunlar insanın insana sonsuz zulmünün bir tekrarı mıydı?

Mahkumların dar geçit boyunca tek sıra hâlinde ve ölüm sessizliğinde yürüyerek her gün yarım saatliğine çıkartıldıkları havalandırmaya varmıştık. Surlarda, her an tetiği çekmeye hazır muhafızlar, en ufak bir itaatsizlik bekleyerek onları süzerdi. Ve Romanovlar bütün bunları Kışlık Saray'ın pencerelerinden izler, düşmanlarının bir daha asla kendilerine tehdit oluşturamayacağını düşünerek tatmin olurlardı. Ancak, Petropavlovsk bile çarları zamanın ve devrimin elinden kurtaramamıştı. Aslında, bir şeyler değişiyordu; ağır ve sancılı bir süreçte de olsa, değişim vardı.

Havalandırmada Angelica Balabanov ve İtalyan Heyeti ile karşılaştık. Hep beraber bu büyük cezaevini gezmeye devam ettik. Hiç

kimse gördüklerinin etkisini üzerinden atamamıştı; herkes kendi düşüncelerine gömülmüştü. Acaba Angelica da duvardaki yazıyı görmüş müydü? *"Bu gece öldürüleceğim; çünkü ben, bilgili biriyim!"*

Birkaç gün sonra, bir gezi de Çarizm'in politik düşmanları için çok daha dehşet bir yer olan *Schlüsselburg*'a düzenledik. En az ruh hâlimiz kadar serin, kurşuni bir gün, enfes Neva Nehri'nde botla yapılan bir iki saatlik yolculuğun ardından *Schlüsselburg*'a vardık. Zindanlar çok sıkı korunuyordu; ancak, Müzemiz derhâl giriş iznimizi çıkarmıştı. *Schlüsselburg,* açık denizde yüksek bir kayaya oturtulmuş bir taş yığınıydı. Onyıllarca, sadece mahkeme entrikalarına kurban gidenlerin ve kraliyete karşı suç işleyenlerin hapsedildiği bu aşılmaz duvarların ardı, sonraları Çarist rejimin politik düşmanlarının *Golgota*'sı[1] olmuştu.

Ailemle birlikte Petersburg'a taşındığımızda, *Schlüsselburg* hakkında birkaç şey duymuş olmama karşın, *Peter ve Paul Zindanları*'nın aksine, buraya karşı kişisel bir tepkim hiç olmamıştı. *Schlüsselburg*'u benim için bir ev kadar anlamlı kılan şey, Rus devrimci edebiyatı olmuştu. Özellikle de *Volkenstein*'ın öyküsü ve öykünün iki ana karakterinden biri olan kadının bu dehşetli yerde geçirdiği uzun yıllar, bende çok derin izler bırakmıştı. Yine de okuduğum hiçbir eser bu taş yığınını aşıp yasak geçitlerde ilerlerken hissettiğim gerçeklikten ve vahşetten daha iyi resmedilmiş olamazdı. *Peter ve Paul Zindanları* üzerindeki gözle görülür etkisinin aksine, devrim burayla hiç ilgilenmemişti. Cezaevine el sürülmemişti; tüm ürkütücülüğüyle, yeni rejimin kullanımına hazır hâlde bekliyordu. Ancak, artık *Schlüsselburg* yoktu. Proletaryanın gazabı, bu ölü evini toprağa gömmüştü.

İnsan aklı, ne kadar acımasız ve gaddardı ki bir *Schlüsselburg* yaratabiilmişti! Doğrusu, hiçbir vahşi, bu heybetli surlarla gizlenen şeytani ruhun suçlusu olamazdı. Hücreler çanta gibiydi; kapı yok, pencere yok; sadece kurbanları bu canlı mezarlarında aşağılamak

1 Golgota: İsa'nın çarmıha gerildiği yer. Ç.N.

amacıyla kullanılan küçücük gözler vardı. Diğer hücreler, insanın aklını kaçırtan, kalbini parçalayan taş kafeslerdi. Yine de bu iğrenç yere yirmi yılı aşkın süre katlanabilmiş kadınlar ve erkekler olmuştu. Nasıl bir metanet, nasıl bir dayanıklılık, nasıl bir yüce inanç onları ayakta tutabiilmiş, inatla yaşama bağlayabilmişti? Burası, *Neçaev'in, Lopatin'in, Morosov'un, Volkenstein'ın, Figner'ın* ve daha pek çoklarının işkence dolu yaşamlarının geçtiği yerdi. Burası, *Ulianov'un, Mişkin'in, Kalayev'in, Balmasçev'in* ve diğer pek çok insanın gömüldüğü bir toplu mezardı. Oysa şimdi bu insanların kara tabletlere yazılı adları sonsuza dek susturulmuş seslerinden daha gür bir şekilde haykırılıyor ve *Schlüsselburg*'un taşlarına çarpan gür dalgalar dahi bu karşı sesi dindiremiyor.

Petropavlovsk ve *Schlüsselburg,* insanoğlunun kendi yarattığı *Frankenştayn*lardan kaçma ümidinin ne kadar da boş bir ümit olduğunu gösteren somut kanıtlar olarak oracıkta duruyorlar.

XV.

SENDİKALAR

Haziran ayı gelmiş çatmıştı; artık yolculuğumuza sayılı günler kalmıştı. Petrograd, gözüme hiç olmadığı kadar güzel görünüyordu. Beyaz geceler başlamıştı; gün ışığının saçtığı aydınlığı aratmayan o gizemli ve berrak geceleri Petrograd'ın. Etrafta karşı-devrimci tehdit söylentileri yayılmış, kent olası saldırılara karşı sıkı bir koruma ağıyla örülmüştü. Sıkıyönetim sürüyordu. Her taraf apaydınlık olmasına karşın, geceleri saat birden sonra dışarı çıkmak yasaktı. Ara sıra da olsa, arkadaşlar aracılıyla özel izin alabiliyor, ıssız sokaklarda ya da Neva kıyı şeridi boyunca yürüyüşler yapıyor, mevcut karışıklığa ilişkin yayılan söylentiler üzerine konuşuyorduk. Ben bu bulanık tabloda göze çarpan kimi öğeler bulma peşindeydim; Rus Devrimi, tüm dünyayı aydınlatan büyük ateş topu; bastırılmışlık ve reddedilmişlik çağlarının karanlık ufuklarını ışıtan güneş; devrim, yeni umut, büyük uyanış; ve bütün bunların orta yerinde duran ben bu büyük vaatlerin, gelişmelerin hiçbirini göremiyordum. Devrimin anlamını ve doğasını yanlış mı anlamıştım? Belki de geçen beş ay süresince gördüğüm yanlışlıklar ve kötülükler devrimin ayrılmaz parçalarıydı. Yoksa Bolşeviklerin yarattığı politik makine miydi devrimin kafasını ezen? Şayet son söylediğimin doğuşuna tanık olmuşsam, şu anda onu kolaylıkla yargılıyor olmam gerekirdi? Ama hep aynı sona varıyordum: Bir insanın varabileceği en acıklı sona. Her şey öylesine karışık ve aşılmaz görünüyordu ki hep aynı çıkmaz sokakta, Rusların deyimiyle, *tupik*te buluyordum kendimi. Yalnızca zaman, içten çalışma ve hoşgörülü bir yaklaşım

beni bu girdaptan kurtarabilirdi. Bu arada, cesaretimi asla yitirmemeliydim; Petrograd'dan uzaklaşmalı ve insanlarla yakın ilişkiler kurmaktan kaçınmalıydım.

Nihayet uzun süredir beklediğimiz an gelmişti. 30 Haziran, 1920'de, vagonumuz, *"Maksim Gorki"* adlı trene bağlandı ve Nikolayevski İstasyonu'ndan Moskova'ya doğru ağır ağır yola koyulduk.

Moskova'da yerine getirmemiz gereken pek çok formalite vardı. Birkaç günümüzü alacağını düşündüğümüz bu işlemler tam iki haftamıza mal olmuştu. Neyse ki zorunlu ikametimiz ilgi çekici gelişmelere sahne olmuştu. Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi için çok sayıda delege kente gelmişti; dünyanın dört bir yanındaki işçiler, yoldaşlarını bu vaatler karasına, devrimci Rusya'ya, yani, ilk işçi cumhuriyetine göndermişlerdi. Delegeler arasında, Bolşevikleri devrimin sembolü olarak gören anarşistler ve sendikalistler de vardı. (Altı ay öncesine kadar ben de onlarla aynı düşüncedeydim.) Moskova'dan gelen daveti büyük bir sevinçle kabul etmişlerdi. Bazılarıyla Petrograd'da görüşme şansım olmuştu ve şimdi bütün bu insanlar benden deneyim ve düşüncelerimi duymak istiyorlardı. Ancak, onlara ne söyleyebilirdim ki? Ya da söylediklerime inanırlar mıydı? Rusya'ya gelmezden önce, ben kendim yapılan eleştirilerin hangisine inanmıştım ki? Dahası, Bolşeviklere yönelik düşüncelerim hâlen tam anlamıyla şekillenmemiş, karmakarışık bir tepkimeler yığınından ibaretti. Eski değerlerim yara alabilirdi; üstelik şu ana dek bunların yerine yenilerini koyamamıştım. Dolayısıyla, temel meseleler hakkında yorum yapmayıp arkadaşlarıma yalnızca Moskova ve Petrograd cezaevlerinin anarşistler ve diğer devrimcilerle dolup taştığı bilgisini vermekle yetindim. Ayrıca, onlara araştırmalarını resmi rehberlerden bağımsız olarak yürütmelerini önerdim; etraflarının sayısız rehber ve yorumcu tarafından kuşatılacağı ve bunların çoğunun Çeka'nın adamları olacağı konusunda uyarmayı da ihmal etmedim. Çünkü kararlı ve bağımsız bir çaba sarf etmeksizin, doğru veriler elde etmeleri imkânsızdı.

O sıralar Moskova'da gözle görülür bir telaş yaşanıyordu. Matbaacılar Sendikası bastırılmış, idari kadrosunun tamamı tutuklanmıştı. Bunun üzerine, Sendika da İngiliz İşçi Heyeti üyelerinin de davet edildiği bir halk mitingi düzenlemişti. Mitingin beklenmedik bir katılımcısı daha vardı: Ünlü Sosyalist Devrimci *Çernov.* Çernov'un Bolşevik rejime yönelik ağır eleştirileri işçilerin ezici çoğunluğu tarafından büyük bir coşkuyla alkışlanmıştı. Konuşmasının ardından da, geldiği gibi, bir anda gözlerden kaybolmuştu. Menşevik *Dan,* aynı başarıyı tekrarlayamamıştı. O da söz hakkı almış, ancak, sonrasında kaçmayı başaramamıştı: Çeka tarafından yakalanmıştı. Ertesi sabah, Moskova gazeteleri *Pravda* ve *Izvestia,* Matbaacılar Sendikası hareketini karşı-devrimci ilan etti; Çernov'un konuşma yapmasına izin verilmesini ise şiddetle kınadı. Gazeteler, Sovyet Hükümeti'ne meydan okuma cüreti gösteren matbaacılara emsallerine örnek teşkil edecek cezalar verilmesini istiyordu.

Oldukça aktif bir örgüt olan Fırıncılar Sendikası da baskılardan payına düşeni almıştı. Sendikanın idaresi komünistlere devredilmişti. Aylar öncesinde, martta fırıncıların bir kongresine katılmıştım. Bolşevik rejimi eleştirmekten hiç çekinmeyen, işçilerin haklı taleplerini dile getirmekte kararlı davranan delegeler beni oldukça etkilemişti. Bu idari değişikliğin ardından, komünistlerden sözünü asla esirgemeyen bu cesur insanların bir daha konferanslara katılmalarına izin verilip verilmeyeceğini merakla bekliyordum. Bana fırıncıların *"Shkurniki"* [kavgacı] oldukları söylenmişti. *"Onlar sürekli grev kışkırtıcılığı yaparlar; bir işçi cumhuriyetinde ise grevi sadece karşı-devrimciler ister."* Ancak, ben işçilerin bu türden bir mantık yürüttüklerine inanmıyordum. Evet, greve gittiler. Üstelik bununla da kalmayıp daha da adi bir suç işlediler: Komünist adaya oy vermeyi reddederek kendi aralarından birini seçme cüretini gösterdiler. Fırıncıların bu eylemini birçok aktif üyenin tutuklanması izledi. Doğaldı ki, işçiler hükümetin keyfi yöntemlerine oldukça içerlemişti.

Daha sonra, bu fırıncılardan bazılarıyla görüşme fırsatım oldu; Komünist Parti'ye ve hükümete karşı kinleri daha da artmıştı. Yanlarına Rus sendikaların ne denli güçlü oldukları ve ülkenin endüstriyel yaşamının denetimini pratikte ellerinde tuttukları bilgisi ile geldiğimi belirterek fırıncılara sendikalarının mevcut durumunu sordum. Gülerek, "*Sendikalar, Hükümet yalakalarıdır*" dediler, "*hiçbir bağımsız işleve sahip değiller ve işçilerin en ufak bir söz hakkı yok. Sendikalar, hükümetin hafiyeliğini yapıyor sadece.*" Moskova'yı ilk ziyaretimde görüştüğüm Moskova Sovyet Sendikaları genel başkanı *Melniçanski* tamamen farklı bir tablo çizmişti oysa.

O dönem, Melniçanski bana Konfederasyon merkezi olarak bilinen *Dom Soyusov'u* gezdirmiş ve örgüt çalışmalarının nasıl yürütüldüğünü anlatmıştı. Konfederasyona üye işçi sayısının yedi milyonu bulduğundan ve tüm sendika ve iş kollarının da bu konfederasyona bağlı olduğundan söz etmişti. Endüstri kollarını oluşturan işçiler, aynı zamanda onların sahibiydiler. "*Şu anda gezmekte olduğun bina da sendikaların kendi malı*" demişti büyük bir gururla, "*ki eskiden asilzadelerin eviydi.*" İçinde bulunduğumuz oda, bir dönemin neşeli toplantılarına ev sahipliği ediyormuş ve büyük asilzadeler ortada duran masanın etrafına dizilmiş armalı sandalyelerde oturuyorlarmış. Melniçanski bana asilzadelerin herhangi bir tehlike anında kaçmalarını sağlayan küçük döner bir masa ile gizlenmiş yeraltı geçidini de göstermişti. Bir gün işçilerin özenle inşa edilmiş mermer sütunlarla süslü bu odada toplanacaklarını, bu masa etrafında oturacaklarını hayal dahi edemezlerdi. Eğitsel ve kültürel çalışmaların da sendikalar tarafından yürütüldüğünü belirterek sözlerine devam eden başkan, tabii ki üst mercilerin yol göstericiliğini de atlamamıştı.

> "*Çeşitli konularda kursların ve derslerin verildiği işçi okullarına ve diğer kültürel kurumlara sahibiz. Bütün bunlar da yine işçilerin kendi sorumluluğunda. Sendikalar kendi eğlencelerini kendileri düzenliyorlar ve biz de tüm bunlara davet ediliyoruz.*"

Anlattıklarından çıkan sonuç açıktı: Rusya, işçi örgütlenmesi anlamında, Avrupa ve Amerika'nın çok ilerisindeydi.

Benzer pek çok şeyi, ilk Moskova yolculuğum sırasında tanıştığım Petrograd Sovyet Sendikaları genel başkanı Zipperoviç'ten de dinlemiştim. O da bana Petrograd sendikalarının bürolarının da yer aldığı güzel ve ihtişamlı Petrograd İşçi Binası'nı gezdirmişti. Kaldı ki onun ifadeleri Rusya işçilerinin nihayet kendilerine geldiklerini de göstermişti.

Ne var ki ben artık madalyonun öteki yüzünü de görmeye başlamıştım. Rusya'daki diğer pek çok şey gibi, sendikaların da iki yüzü vardı: Biri yabancı konuklara ve *"gözlemcilere"* dönüktü bu yüzlerin; diğeri ise kitlelere. Fırıncılar ve matbaacıların şu son dönemde başlarına gelenler öteki yüzü bütün çıplaklığıyla gözlerimin önüne sermişti. Sosyalist Cumhuriyet'teki sendikaların kazanımlarına ilişkin iyi bir ders olmuştu bu.

Mart ayında, Moskova'nın büyük fabrikalarından birinin işçileri tarafından tertiplenen bir seçime izleyici olarak katılmıştım. Karşımda, Rusya'da o ana dek gördüğüm en ateşli kitlelerden biri duruyordu. Kendilerine uygulanan baskı ve zulümlerin tüm izlerini yüzlerinde taşıyan kadın ve erkek işçiler loş bir ışıkla aydınlatılmış fabrika toplantı salonunu hınca hınç doldurmuşlardı. Bütün bu gördüklerim beni derinden yaralamıştı. Bir anarşisti kendilerine temsilci olarak seçmişlerdi; ancak, Sovyet otorite bu seçilmiş kişinin vekaletini kabul etmemişti. Bu, işçilerin Moskova Sovyeti'ne gönderecekleri delegeyi yeniden seçmek üzere toplandıkları üçüncü seçimdi. İki kez seçilmiş olmasına karşın, Sovyet otorite tarafından kabul edilmeyen anarşist adayın rakibi, Sağlık Komiserliği'nin başı, Komünist *Semaşko*'ydu. Bilgili ve kültürlü birini bulacağımı ummuştum; ancak, komiserin kullandığı dil ve sergilediği tavır, tam anlamıyla, utanç vericiydi. Komünist olmayan birini seçmiş olan işçiler karşısında esip gürlemiş, onları Çeka ve paylarında yapılacak kesinti ile tehdit etmişti. Ancak, bunun dinleyicileri üzerinde onları karşısına almak ve temsil ettiği Partiye duydukları

nefreti artırmak dışında bir etkisi olmamıştı. Yine de nihai zafer Semasçko'nun olmuştu; işçilerin seçtiği anarşiste iftira atılmış ve daha sonra da bu masum işçi tutuklanıp cezaevine konmuştu. Bütün bunlar mart ayında olmuştu. Mayıs ayında, yani İngiliz İşçi Heyeti'nin ziyaretlerini sürdürdüğü dönemde, bu aday cezaevindeki diğer politik mahkumlarla birlikte açlık grevine başladığını açıkladı; bunun sonucunda da hepsi serbest bırakıldı.

Fırıncılardan dinlediğim seçim deneyimleriyse bana bizim Vahşi Batının ilk günlerini anımsatmıştı. Elleri silahlı Çekacıların sendika toplantılarına katılmaları adettendi ve bu, komünist adayı seçmezlerse işçilerin başına neler gelebileceğini açıkça gösteriyordu. Ancak, güçlü ve kararlı bir örgüt olan Fırıncılar Sendikası bu sindirme politikasına pabuç bırakmamıştı. Kendi seçtikleri aday kabul edilene değin, Moskova'da tek bir ekmek üretilmeyeceğini açıklamışlardı. Toplantı sonrası, Çeka seçilmiş adayı tutuklamaya çalışmıştı ancak fırıncılar onu aralarına alarak korumuş ve evine kadar bırakmıştı. Ertesi gün, fırıncılar otoriteye bir ültimatom göndermiş ve kendi seçtikleri adayı kabul etmelerini talep etmişti. Taleplerinin reddedilmesi, grev anlamına gelecekti. Bunun neticesinde, daha az öneme sahip işçi örgütlenmelerinde yer alan daha cesaretsiz kardeşlerinin aksine, fırıncılar büyük bir zafer kazanmıştı. Kıtlık çeken Rusya'da fırıncılar en az hayatın kendisi kadar önemliydi.

XVI.

MARİA SPİRİDONOVA

Müzeler Departmanı, Eğitim Komiserliği'ne bağlıydı. Petrograd Devrim Müzesi'nin ise iki eş başkanı vardı; bunlardan biri Lunaçarski'ydi ve diğer eş başkan Zinovyev'in hâli hazırda imzasının bulunduğu kimlik kartlarımızda onun da imzası gerekiyordu. Bu görev bana verilmişti.

Kendimi ona karşı oldukça mahcup hissediyordum. Mart ayında Moskova'dan ayrılırken, kendisine bir iki hafta içinde geri döneceğim ve çalışmalarında ona eşlik edeceğim konusunda söz vermiştim. Oysa tam dört ay sonra karşısına çıkacak ve tamamen farklı bir iş için yardımını isteyecektim. Rusya'daki koşullara ilişkin düşüncelerimi tüm açıklığıyla Lunaçarski ile paylaşma kararı alarak Kremlin'in yolunu tuttum. Ofisine girdiğimde, harıl harıl çalışan onca insanı görmek beni rahatlatmıştı; konuyu açmaya fırsat yoktu. Lunaçarski'ye gezinin amacı ve bu konuda kendisine duyulan ihtiyacı anlatma fırsatını dahi zor bulmuştum. Girişimimizi memnuniyetle karşılamış, kimlik kartlarımızı imzalamakla kalmayıp Müze yararına yürüttüğümüz bu çabada işimizi kolaylaştırmak amacıyla kimi tavsiye mektupları da kaleme almıştı.

Heyetimiz Ukrayna yolculuğu öncesi gerekli hazırlıklarla meşgulken, ben de Moskova'daki kimi kurumları gezme ve birbirinden ilginç insanlarla görüşme fırsatı buldum. Bunların arasında, ilk ziyaretimde tanıştığım ünlü Sol Sosyalist Devrimciler de vardı. Onlara durumu hakkında çelişkili bilgiler aldığım Maria Spiridonova ile görüşmek istediğimi belirtmiştim; ancak, o dönem bu görüşme

bir türlü gerçekleştirilememişti: Çünkü bu, köylü kadın kimliğinde yasa dışı bir yaşam süren Spiridonova için çok tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi. Tarih, gerçekten de tekerrürden ibaret. Çarlık rejimi altındayken kasabalı bir kız olarak kendini gizleyen Spiridonova, köylü düşmanı olarak nam salan Tamboy Valisi *Luhanovski*'nin peşine düşmüştü. Valiyi vurduktan sonra tutuklanmış, işkence görmüştü; sonrasında da idam cezasına çarptırılmıştı. Batı dünyasından gelen şiddetli protestolar etkisini göstermiş ve cezası hafifletilen Spiridonova ömür boyu Sibirya sürgününe çarptırılmıştı. On bir yılını burada geçiren Spiridonova, Şubat Devrimi ile özgürlüğüne kavuşmuş ve Rusya'ya döner dönmez kendini aktif devrimci çalışmalara adamıştı. Ve şimdi Kremlin'de tutuklu bulunduğu cezaevinden kaçmayı başarmasının ardından Sovyetler Cumhuriyeti'nde yine gizli bir yaşam sürüyordu.

Uğraşlarım nihayet sonuç verdi ve Spiridonova'yı ziyaret etme şansını elde ettim; ancak, Çekacılar tarafından izlenmediğimden emin olmam gerekiyordu. Maria'nın arkadaşlarıyla buluşacağımız yer konusunda anlaşmıştık; daha sonra, sokaklar arasında zikzaklar çize çize ilerleyerek arka sokaklardan birinde bir çatı katına girdik. Bir yatak, küçük bir masa, bir kitaplık ve birkaç sandalyenin bulunduğu odaya girdiğimde, mektup ve gazetelerin yığılı olduğu masanın başında zayıf, ufak tefek bir kadın duruyordu: Maria Spiridonova. Rusya'nın en büyük devrimcilerinden biri olan bu kadın, Çar uşaklarının o kadar acımasız işkencelerine maruz kalmış, o kadar büyük acılar yaşamıştı ki, Zorin ve Reed'in anlattığına göre, sonunda aklını yitirme noktasına gelmiş ve sanatoryuma kapatılmıştı. Bir tür nevrasteniye ve isteriye yakalandığını söylemişlerdi. Maria'yı görür görmez her ikişinin de beni kandırdığını anlamıştım. Artık Zorin'e şaşmıyordum: Bana anlattıklarının çoğu yalandı. Alışıldık tarzının dışına çıkan ve tamamen yeni inancının tesiri altında kalan Reed'e gelecek olursak, bütün bunlara kendisi de samimiyetle inanıyordu. Bu nedenle, Moskova'dan döner dönmez yanıma uğrayıp kapitalist düzene ait cezalar kaldırılmazdan

bir gece önce mahkumların topluca kurşuna dizildiğinin doğru olduğunu söylemişti; *"Ancak, seni temin ederim ki"* diye eklemişti, *"bu olayın tüm sorumlusu Çeka içindeki tek bir kişiymiş ve o da bu yaptığının cezasını hayatıyla ödemiş."* Konuyu araştırma şansı bulmuş ve Reed'e olayın yanlış aktarıldığını öğrenmiştim. Bu kıyamın sorumlusu, tek bir kişi değildi; tüm Çekacılar eylemde yerlerini almışlardı.

İki gün boyunca, Maria Spiridonova'nın yanında kalıp Ekim, 1917'den bugüne yaşanan gelişmeleri bir de onun ağzından dinledim. Kitleleri saran büyük coşku ve hevesten tutun da Bolşeviklere bağlanan büyük ümitlere, gücü ele geçiren Bolşeviklerin nasıl da bir anda çark ettiğine kadar hiçbir detayı atlamaksızın her şeyi tüm çıplaklığıyla anlattı. Brest Barışı'nı Devrime vurulan pranganın ilk halkası olarak görüyordu. *Razverstka,* yani köylülerin mahsullerinin zorla ellerinden alınması, Rusya'yı felakete sürüklüyor, Devrimi, uğruna savaştığı her şeyden yoksun bırakıyordu. Tablo açıktı: Her türlü devrimci eleştiri karşısında teröre başvuran Bolşevizm, yeni komünist bürokrasisi ve tüm bunların yol açtığı ümitsizlik. Bolşeviklere ve onların teori ve yöntemlerine yönelik çok ağır bir eleştiriydi bu.

Eğer Spiridonova bana söylendiği gibi büyük bir ruhsal çöküntü yaşamış, isterik ve akli dengesizliğe sahip biriyse, yanında kaldığım süre boyunca kendini gerçekten de olağanüstü bir şekilde kontrol edebilmişti. Gayet sakin, kendine hakim ve ne dediğini bilen biri gibi duruyordu. Hemen tüm bilgi ve belgeye sahipti. Yüzümde en ufak bir kuşku belirse, konuşmasını kesiyor; *"Korkarım ki bana inanmıyorsun. Peki, o hâlde dinle, bak, köylüler bana neler yazıyor"* diyerek masada yığılı mektuplardan herhangi birini eline alıyor ve yürek burkan ıstırap dolu cümleler okuyordu. Bu neredeyse okunaksız el yazması mektuplarda, Ukrayna ve Sibirya köylüleri *razverstkanın* kendilerini ve ülkelerini ne hâle getirdiğini anlatıyorlardı. *"Her şeyi aldılar; önümüzdeki yıl ekeceğimiz tohumları bile."* *"Komiserler her şeyimizi aldılar."* Bu yüzden kaleme kağıda sarılıp

Spiridonova'ya yazmışlardı. Sık sık onun da Bolşeviklerin tarafına geçip geçmediğini soruyorlardı, korkuyla. *"Eğer sen de bize sırt çevirirsen, matuşka"* diye yazmıştı bir köylü, *"gidecek kimsemiz kalmaz."*

Bu iğrenç suçlamalar ne kadar güvenilirdi? En nihayetinde, Bolşevikler devrimciydi. Nasıl böyle alçakça şeyler yapmakla suçlanabiliyorlardı? Belki de yaşanan tüm bu olaylar onların suçu değildi; sonuçta tüm dünya onlara cephe almıştı. Brest Barışı vardı, örneğin. Bu haber Amerika'ya ulaştığı sıralarda ben cezaevindeydim. Sovyet Rusya'nın Alman emperyalizmi ile masaya oturmuş olmasının haklı bir yanı olup olmadığı konusu uzun süre aklımı kurcalamıştı. Bir türlü işin içinden çıkamıyordum. Yine de son kertede Brest Barışı tarafını tutuyordum. Rusya'ya geldiğimden beri ise sürekli farklı yorumlarla karşılaşıyordum. Komünistlerin dışında hemen herkes Alman sosyalistlerin savaştaki rolünü enternasyonalizmin ruhuna ihanet olarak görüyor ve buna bağlı olarak da Brest Anlaşması'nın devrime ihanet anlamına geldiğini düşünüyordu. Öte yandan, komünistler ne barışı savunuyor ne de bu anlaşmadaki mantığı devrimci açıdan sorgulayanları karşı-devrimci ilan ediyordu.

> *"Ne yapabilirdik ki"* diyorlardı, *"Almanya çok güçlü bir orduya sahipken, bizim bir ordumuz dahi yoktu. Anlaşmayı imzalamayı reddetseydik, devrimin kaderini önceden tayin etmiş olurduk. Oysa biz Brest'in bir tür söz anlamına geldiğini fark etmiştik; kaldı ki Rusya ve tüm dünya işçilerinin bu anlaşmanın aslında bize zorla kabul ettirildiğini anlayacaklarını biliyorduk. Verdiğimiz bu sözün, başarısızlıkla sonuçlanan bir grevin ardından efendilerinin dayattığı şartlar karşısında işçilerin vereceği sözlerden farklı bir anlamı yoktu."*

Ancak, bunlar Spiridonova'ya hiç de inandırıcı gelmiyordu. *"Bolşeviklerin söylediği her şey yalan"* diyordu. Evet, Almanlarla yaşanan süreçte Rusya disiplinli bir orduya sahip değildi. Ancak, çok daha etkili yöntemlere başvurulabilirdi: Ülkede istilacı güçler karşısında kanının son damlasına kadar savaşacak bilinçli devrimci

insan kaynıyordu. Tüm karşı-devrimci ordular karşısında Rusya'yı can siperane bir şekilde savunmuş olan bu köylüler ve işçiler için Alman ve Avusturyalı generalleri Ukrayna topraklarından defetmek hiç de imkânsız olmayacaktı. Denikin'i ve tüm diğer karşı-devrimci liderleri bozguna uğratan onlar değil miydi? Ya Kolçak ve Yudeniç saldırıları karşısında gösterilen direnişe ne demeliydi? Lenin ve Troçki'ye kalsa, bütün bunlar Kızıl Ordunun zaferleriydi. Oysa tarihi gerçekler bunların -Rusya'nın güneyindeki ve Sibirya'daki gönüllü işçi ve köylü orduları *povstantsinin* tüm cephelerde gösterdiği cesur mücadelelerin sonucu olduğunu ve Kızıl Ordunun sadece bu öncül zaferlerde son dokunuşu gerçekleştirdiğini gösteriyordu. Şimdileri Brest Anlaşması'nın haklılığını savunan Troçki de bir zamanlar Radek, Joffe ve kimi diğer komünist liderler gibi böyle bir anlaşmanın altına imza atılmasını şiddetle reddetmişti. Oysa şimdi, o dönem Alman Lortlarının Rusya'ya ilerleyişini durduracakları konusunda Alman işçilere duydukları inancın ne kadar da boş bir inanç olduğunu kavradıklarını iddia ediyorlar. Ancak, bu elbette doğru değil. Troçki ve diğerlerini hizaya getiren şey, parti disiplininin kırbacıdır.

"*Bolşeviklerin sorunu şu ki*" diye devam etti Spiridonova, "*onlar kitlelere güvenmiyorlar. Proleter partisi olduklarını iddia ediyorlar ama işçilere güvenilemeyeceğini düşünüyorlar.*" İşte komünistleri Alman emperyalizmiyle anlaşmaya zorlayan şey aslında bu güvensizliktir. Brest Barışı devrime ölümcül bir darbe indirmiştir. Finlandiya, Beyaz Rusya, Litvanya ve Ukrayna'da yaşadıkları ihanetin yanı sıra -ki Brest Barışı ile buralar Alman Lortlarının merhametine bırakılmıştır- binlerce kardeşinin katledilişine tanık olan köylüler soygunlara, yağmalara boyun eğmek zorunda kalmıştı. Basit bir köylü aklı eski Bolşevik sloganı "*Ne tazminat ne de ilhak arazi*" kararının iptalini anlayamazdı. Ancak, en cahil köylü dahi Brest koşulları tarafından dayatılan tazminatı kanıyla ödemek zorunda olduğunu anlayabiliyordu. Köylülerin acıları da Sovyet rejime duydukları kin de şiddetle artıyordu. Kalpleri ve cesaretleri kırılmış

köylüler devrime sırt çevirmişti. Brest Barışı'nın Alman işçiler üzerindeki etkilerine gelecek olursak, Bolşeviklerin Alman proletaryasının kafasını ezen Alman efendilerle masaya oturduğunu, dahası bu barış koşullarını kabul ettiğini göre göre nasıl oluyordu da Rus Devrimi'ne duydukları inancı hâlâ koruyabiliyorlardı? Ortada tarihsel bir gerçek duruyor: Brest Barışı, Rus Devrimi'nin sonunun başlangıcıdır. Şüphesiz ki başka etkenler de vardı; ancak, Brest, en öldürücü darbeydi.

Spiridonova, sol sosyalist devrimcilerin Bolşevikleri bu barışın yol açacağı sorunlar konusunda çaresizce uyardığını belirtti. Ancak, Bolşevikler anlaşma imzalandıktan sonra dahi bunları reddetmişti. Mirbach'ın Devrimci Rusya'daki varlığını devrime karşı işlenen bir tecavüz olarak görmüşlerdi. Emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadelede hayatlarını feda eden kahraman Rus halkına yapılan ne acınası bir haksızlık! Spiridonova'nın partisi Mirbach'ın Rusya'da kalamayacağını fark etmişti: Mirbach gitmeliydi. Ne var ki geç kalınmış ve Mirbach'ın -idamını Bolşeviklerin Alman Kayserine hizmetini tutuklamalar ve kıyamlar izlemişti. Cezaevleri yine Rus devrimcilerle dolmuştu.

Konuşmamızın bir yerinde, Bolşevikleri *razverstkaya* mecbur bırakan şeyin olasılık köylülerin kentleri beslemek istememeleri olduğunu belirttim.

> "*Devrimin başlarında*" dedi Spiridonova, "*yani köylü Sovyetleri var olduğu sürece, köylüler ellerinde ne varsa kentli yoldaşlarıyla paylaştılar. Ancak ne zaman ki Bolşevik Hükümeti bu Sovyetleri dağıtmaya başlayıp 500 köylü delegeyi tutukladı, işte o zaman köylülerin tavrı da değişti. Dahası, köylüler her gün Komünist rejimin verimsizliğine tanık oluyorlardı. Ürünleri ya kenar istasyonlara yığılıp kalıyor ve beklemekten bozuluyordu ya da pazarlardaki vurguncuların ellerinde görülüyordu. Doğal olarak, bu şartlar altında buna daha fazla devam edemezlerdi. Köylülerin Kızıl Ordu'ya yiyecek vermeyi hiçbir zaman reddetmediği gerçeği, Bolşeviklerin kimi başka yöntemlere başvurduğunu kanıtlamaktaydı. Razverstka, köy ile kent arasındaki uçurumu genişletmekten başka bir işe yaramadı. Bolşevikler kır-*

salda terör estirdiler. Gittikleri her yeri yakıp yıktılar. Köylüler de en sonunda çaresizce komünist rejime karşı isyan ettiler. Rusya'nın çeşitli bölgelerinde, güneyde, Ural'da ve Sibirya'da köylü isyanları yaşandı ve bunların hepsi de demir yumrukla bastırıldı."

Spiridonova, Bolşeviklerle yaşadığı fikir ayrılığından bu yana kendi başından geçenlere hiç değinmemişti. Ancak, arkadaşlarından öğrendiğime göre iki kere tutuklanmış ve uzun süre de cezaevinde yatmıştı. Hatta serbestken dahi sürekli gözetim altında tutulmuştu; tıpkı Çarlık döneminde olduğu gibi. Pek çok kez gece yarısı evinden alınmış ve işkence görmüştü; arkadaşlarından kurşuna dizileceği bilgisini dahi -Çeka'nın en bildik yöntemi- almıştı. Konuyu açtığımda, sadece bunları yalanlamamakla yetindi; kendisinden söz etmeyi sevmiyordu. Tüm yaşamını devrimin kaderine ve sevgili köylü yoldaşlarına adamıştı. Kendisini düşündüğü yoktu; tek derdi tüm dünyanın ve enternasyonal proletaryanın Bolşevik Rusya'daki gerçekleri görmesini sağlayabilmekti.

Bütün Bolşevik karşıtları içinde, Maria Spiridonova beni en çok etkileyen, en samimi, bilinçli ve ikna edici kişilerden biri olmuştu. Geçmişteki kahramanlıklarının yanı sıra Çarlık döneminde savunduğu devrimci ideallerinden Bolşevizm baskısı altındayken de asla taviz vermemiş olması onun devrimci iradesinin en somut kanıtıydı.

XVII.

PETER KROPOTKİN'E BİR ZİYARET DAHA

Ukrayna ile başlayacak olan yolculuğumuza bir iki gün kala, Peter Kropotkin'i bir kez daha ziyaret etme şansımız oldu. Bu biricik yaşlı adamı öncesine nazaran daha sağlıklı görmüş olmak beni çok mutlu etmişti. Kaldı ki bu kez yanımızda gazeteciler de yoktu.

Karlı bir mart günü gerçekleştirdiğim ilk ziyarette, Kropotkin'in evine vardığımda neredeyse gece olmuştu ve etrafta kimsecikler yoktu. Oysa şimdi yaz gelmişti. Kasaba canlanmıştı, her taraftan mis kokular yayılıyordu; evin arka bahçesi yeşermişti, altınsı güneş ışınları etrafa ısı ve ışık saçıyordu. Peter'ı öğlen uykusunda yakalamıştık ve bizi karşılayan, eşi, Sofya Grigoriyevna olmuştu. Biz anarşist arkadaşlarımızın Şaşa Kropotkin için gönderdiği yiyecek dolu sepetleri açmakla meşgulken, Peter Alekseyeviç karşımızda belirdi. Sanki bambaşka biri olmuştu: Yaz onun sağlığını da mucizevi bir şekilde etkilemişti. Son görüşmemize oranla çok daha güçlü, sağlıklı ve yaşam doluydu. Bizi hemen sebzelerin ekili olduğu alana götürdü. Tamamen Sofya'nın eseri olan bu bahçe, ailenin temel geçim kaynağıydı. Peter, bahçesiyle gurur duyuyordu. "*Şunlara bakın*" diyordu, "*hepsi Sofya'nın eseri. Hele şu marullara ne demeli!*" Bir çocuk kadar neşeliydi. Gözlem gücü, mizah anlayışı ve tüm o cömertliği bizi çabucak etkisi altına almıştı; kısa süreliğine de olsa, dostumuzun bu neşesi bizi Rusya'nın içine düştüğü sefaletten, tüm çelişki ve kuşkularımızdan ve hayatın acımasız gerçekliğinden çekip çıkarmıştı.

Yemeğin ardından, Peter'ın basit bir masa ve sandalye, küçük

bir lavabo ve ciltler dolusu kitaptan ibaret olan çalışma odasına geçtik. Kropotkin'in bu basit ve kasvetli çalışma odasıyla Radek'in ya da Zinovyev'in karargahı arasında dağlar kadar fark vardı. Peter, son görüşmemizden bu yana neler yaşadığımı bilmeye can atıyordu. Ona kafamın ne kadar karışık olduğundan ve inandığım her şeyin ayaklarımın altında âdeta ufalandığından söz ettim. Yanına her şeyi, hatta devrimin kendisini dahi tartışmaya gelmiştim. Rusya'da yaşananlar ile benim devrimden anladığım şey arasında hiçbir bağ kuramıyordum. Bütün bunlar gerçekten kaçınılmaz mıydı? Tüm bu terör, zulüm ve insan onurunu hiçe sayan nasır tutmuş yürekler kaçınılmaz mıydı? Elbette, kan dökmeden devrim yapılamazdı. Şiddet ve yıkım, devrimin bir parçasıydı ve bu çok zorlu ve korkunç bir süreçti. Ancak, Rusya'da gördüklerim tamamen başka bir dünyaya aitti.

Beni büyük bir sabırla dinledikten sonra, Kropotkin, şunları söyledi:

> *"İnancını yitirmeni gerektirecek en ufak bir neden yok. Ben Rus Devrimi'ni Fransız Devrimi'nden çok daha büyük bir devrim olarak görüyorum; Rus Devrimi, Rusya'nın ruhunun, Rus halkının kalbinin ve aklının en derinlerine kadar işlemiştir. Zaman tüm boşlukları dolduracaktır. Bugün gördüğün her şey geçicidir; bütün bunlar, oluşturulan idare sınıfının yapay bir sonucudur. Tüm o yanlış teorileri, budalaca hareketleri ve verimsizliğiyle, küçük bir politik parti bize sadece devrimin nasıl yapılamayacağını göstermiştir."* *"Yazık ki"* diye devam etti Kropotkin, *"Rusya'daki pek çok anarşist ve Rusya dışındaki kitleler de ultra devrimci Bolşeviklerin hipnozuna yakalanmışlardır."*

O büyük ayaklanma sırasında, merkezi devlet düşüncesine sahip komünistlerin devrimi yanlış yöne sevkedeceği unutulmuştu. Bolşevikler, Sosyalist Kilisenin Cizvitleriydiler. Onlar için, amaca giden her yol mübahtı. Nihai hedefleri olan politik gücü ele geçirmek için her şeyi yaparlardı. İşte kitlelerin gücünü felce uğratan, halkı

canından bezdiren de bu amaçlarına ulaşmak için başvurdukları yöntemlerdi. Ne var ki insanlar olmadan, ülkenin yeniden inşası sürecinde kitlelerin doğrudan katılımı olmadan, hiçbir şey başarılamazdı. Bolşevikleri başa getiren şey, devrimin yüksek gerilimi olmuştu. İşte Bolşevikler gücü ele geçirir geçirmez bu gerilimi durdurmaya girişmişlerdi. Ülkenin tüm kültürel güçlerini bastırıyor, yok ediyorlardı. Hiçbir düşünce ya da eyleme taviz vermiyorlardı. Rusya için hayati öneme sahip olan kooperatifleri yok etmiş, kırsal ile kent arasında büyük bir uçurum yaratmışlardı. Eski rejimden bile daha beter bir bürokrasi ve memur sınıfı oluşturmuşlardı. Bu küçük köyde, Dmitrov'da bile Romanovlar döneminde olmadığı kadar çok Bolşevik memur vardı. Tüm bunlar, insanların sırtından besleniyordu. Bunlar, toplum içindeki parazitlerdi ve Dmitrov, tüm Rusya'da hüküm süren bu ölü canların sadece küçük bir örneğiydi. Bu, yekten bireylerin hatası olarak değerlendirilemezdi; sorun, bu insanların tüm devrimci idealleri hiçe sayan, inisiyatifi yok eden devleti yaratmış olmalarıydı. Unutulmamalıydı ki blokajlar ve karşı-devrimci saldırılar da komünist rejimin güçlenmesini sağlamıştı. Tüm bu blokajlar ve müdahâleler Rusya'nın kanını emiyor, insanların Bolşevik rejimin gerçek doğasını görmesini engelliyordu.

Devrimde anarşistlerin rolü ve eylemleri konusuna geldiğimizde ise Kropotkin oldukça netti:

> *"Biz anarşistler, devrimler üzerine çok fazla kafa yormuş olmakla beraber, neredeyse hiçbirimiz bu süreçte nasıl hareket edileceği konusunda hazırlıklı değiliz. 'Ekmeğin Fethi'nde bu konuya değindim. 'Nasıl Sosyal Devrim Yapılır' adlı çalışmalarında, Pouget ve Pataud da eylemin altını çiziyorlar."*

Kropotkin, anarşistlerin sosyal devrimin temel bileşenlerine gereken önemi vermediklerini düşünüyordu. Devrim sürecindeki tek gerçek, savaşmak değildi; atılan her yıkıcı adımın tek bir amacı vardı: Yapıcı bir çalışmanın yolunu açmak. Bir devrimin başat öğesi,

ülkenin ekonomik hayatının örgütlenmesiydi. Rus Devrimi, buna hazırlıklı olmamız gerektiğini göstermişti. Gerisi, teferruattan ibaretti. O, sendikalizmin Rusya'nın en çok ihtiyacı olan şeyi sağlayacağını düşünüyordu: Ülkenin endüstriyel ve ekonomik anlamda yeniden inşası bu kanalda gerçekleştirilebilirdi. Anarko-sendikalizmi işaret ediyordu. Diğer ülkeleri Rusya'nın şu an içinde bulunduğu hatalar ve acılar girdabından kurtaracak olan şey, Anarko-sendikalizm ve kooperatiflerdi.

Peter Kropotkin'in varlığıyla ısısına ısı, aydınlığına aydınlık katan Dmitrov'dan ayrılırken, yoldaşımla yaptığım bu sohbet sayesinde biraz daha cesaretlenmiştim. Yolculuk hazırlıklarımızın tamamlanmasına yardım etmek üzere Moskova'ya döndüm. Nihayet, 15 Temmuz 1920'de, vagonumuz Ukrayna'ya gitmekte olan bir trene bağlandı.

XVIII.

YOLDA

Moskova'dan ayrılmamıza saatler kalmıştı. Ancak, burada bizi son bir sürpriz daha bekliyordu. Kısa süre önce başkente gelen Uzak Doğu Cumhuriyeti Başkanı, Krasnosçokov, burada olduğumuzu öğrenir öğrenmez bizi bulmaya çalışmış ve son anda da olsa, Alexander Berkman'la karşılaşıp müze için tahsis edilmiş vagonumuza gelmeyi başarmıştı.

Tobinson olarak tanındığı Şikago'daki günlerinden bu yana çok değişmişti. O dönem, İşçi Enstitüsü toplantılarına başkanlık ediyordu. Batı yakasındaki çok sayıda Rus göçmenden biri olan Tobinson, bölgedeki Sosyalist hareketin aktif örgütçülerinden, öğreticilerinden biriydi. Görünümü tamamen değişmişti; sert bir havası vardı, otorite onda da etkisini göstermişti. Çok daha heybetli görünüyordu. Öte yandan, Şikago'daki doğallığından ve cana yakınlığından hiçbir şey kaybetmemişti.

Zamanımız kısıtlıydı; dolayısıyla, konuğumuzdan Uzak Doğu'daki koşullara ve bölgedeki yerel hükümete ilişkin sadece genel bilgiler alabilmiştik. Bölgede her türden politik görüşe sahip kişiye yer vardı; *"Anarşistler de bizimle birlikte"* diyordu Krasnosçokov, *"örneğin, Demiryolları Komiseri, Shatov. Bizler doğuda buradan tamamen bağımsız hareket ediyoruz. İfade özgürlüğü de var. Benimle birlikte gelin ve kendi gözlerinizle görün; her türlü çalışmanızı rahatlıkla yürütebileceğiniz bir yer."* Müze gezilerimiz tamamlanır tamamlanmaz yanına gideceğimize söz vermiştik. Krasnosçokov, karşımıza çok farklı bir tablo koymuştu ve şu an bu tabloda yerimizi

alamayacak oluşumuzdan dolayı gerçekten üzgündük.

Petrograd'dan Moskova'ya doğru yol alırken, heyetimiz, vagonumuzun ihtiyaçlarını gidermekle meşgul olmuştu. Daha önce de belirttiğim gibi, vagon, altı kompartımandan oluşuyordu ve bunlardan ikisi mutfak ve yemek odası olarak kullanılıyordu. Oldukça küçük olmalarına karşın, buralardan nezih bir yemek odası ve pek çok ev sahibesini kıskandıracak şirinlikte bir mutfak yaratmayı başarmıştık. Büyük bir Rus semaverinin yanı sıra gerekli tüm diğer mutfak eşyalarına da sahiptik. Vagon pencerelerine taktığımız göz alıcı perdelerle özellikle gurur duyuyorduk. Diğer kompartımanları ise büro ve yatak odaları olarak kullanıyorduk. Ben kendi kompartımanımı sekreterimiz Bayan A. T. Şakol ile paylaşıyordum.

Müze tarafından heyetin başkanı ve genel idare sorumlusu olarak Alexander Berkman seçilmişti. Ben, gözlem ve vagonun iç işleyişinden sorumluydum ve sekreterimiz Şakol dışında Heyetimizin üç üyesi daha vardı; bunlardan biri, Petrograd Üniversitesi öğrencisi, genç bir komünistti. Yolda iş bölümü yapmıştık. Her üye, farklı bir alandan sorumluydu. Bana Eğitim ve Sağlık Komiserlikleri, İşçi ve Köylü Denetleme Kurulu ve sosyal yardım kurumları düşmüştü. Gün sonunda üyeler vagonda buluşacak ve gün boyu toplanan belgeleri sınıflara ayıracaktı.

İlk durağımız, Kursk'tu. Burada *Schlüsselburg*'daki bir devrimcinin takmış olduğu bir çift *kandali* [kelepçe] dışında önemli bir şey bulamamıştık. Bunu da vagonumuza *"Devrim Müzesinin Olağanüstü Heyeti"* yazısını yazan ve içeriyi gezmek için bize para vermeyi öneren -şans eseri karşılaştığımız- biri bağışlamıştı. Aydın kişiliğini ve iyi bir Tolstoycu olduğunu kanıtlayan bu kişi, bir çocuk kolonisinin idaresinden sorumluydu. Sovyet Hükümeti'ne gözle görülür katkılar sağlıyor ve üç günde bir Kursk Sovyet okullarında dersler veriyordu. Zamanının geri kalanını ise küçük kolonisine ya da onun demesiyle, *"Çocuk Komünü"*ne ayırıyordu. Çocukların ve

kimi yetişkinlerin yardımıyla, koloni, tüm sebze ihtiyacını kendisi karşılıyordu. Evlerin onarımını dahi kendi başlarına hallediyorlardı. Hükümetin, işlerine doğrudan bir müdahâlede bulunmadığını; ancak, bir pasifist ve Tolstoycu olduğu için sık sık ayrımcılığa maruz kaldığını belirtmişti. Bu nedenle, bölgesinde yürüttüğü çalışmaları devam ettiremeyeceğinden korkuyordu. O dönem, Kursk'ta ticaretten eser yoktu; birey, tüm ihtiyaçlarında yerel otoritelere bağlıydı. Ne var ki her türlü bağımsız inisiyatife ve girişime yönelik ayrımcılık ve düşmanlık, kendini her yerde gösteriyordu. Bir Tolstoycu olmasına karşın, kolonisinin hayatta kalmasını sağlamak için mücadele etmeye karar vermişti. Moskova'ya gidip komününün ihtiyaçlarını tedarik etmeyi ümit ediyordu.

Bu adamın kişiliği ve yardım etmedeki coşkusu ile komünistlerin *entelijensiya* hakkında bana aktardıkları bilgilerin birbiriyle uzaktan yakından alakası yoktu; bana *entelijensiya*nın devrimci Rusya'ya destek olmak istemediği söylenmişti. Konuğumuza bunu sorduğumda, sadece kendi yaşadığı bölge olan Kursk'taki profesyonel kadın ve erkeklerden söz etmiş olmakla beraber, bunların hemen hepsinin, özellikle de öğretmenlerin iş birliğine hatta kendilerini buna adamaya hazır olduğunu belirtmişti. Ancak, bu insanların büyük çoğunluğu görmezden geliniyordu. Tüm bu insanlar, yarı aç bir yaşam sürüyorlardı. Halka ise bu insanlara karşı genel bir kin aşılanıyordu; hatta çocukların aklı, *entelijensiya* karşıtı ajitasyonlarla zehirleniyordu.

Kursk, büyük bir endüstri merkeziydi; dolayısıyla, buradaki işçilerin kaderiyle doğrudan ilgileniyordum. Konuğumuz bize işçiler ile Sovyet otoriteler arasında sürekli yaşanan kavgalardan söz etmişti. Biz gelmeden kısa süre önce, bölgede büyük bir grev yaşanmış, hemen ardından da grevi bastırmak üzere bölgeye sayısız asker gönderilmişti. Bunu, bildik tutuklamalar izlemişti. Çok sayıda işçi hâlen Çeka'nın elindeydi. Tolstoycu düşünürün bu ifadeleri,

genel Komünist verimsizlik dışında bir şeye bağlanamazdı. İnsanların önemli mevkilere gelebilmelerinin tek yolu, partiye üye olmalarıydı; işe uygun olup olmadıklarının hiçbir önemi yoktu. Politik çıkar, başat etkendi ve bu da, doğal olarak, hüsranları beraberinde getiriyordu. Bunun yanı sıra amaca giden her yolu mübah gören komünist dogma da korkunç zararlar veriyordu. Bu düşünce, kapılarını en vahşi insan arzularına dahi açarken, tüm devrimci idealleri yok ediyordu. Tolstoycunun büyük bir heves ve coşkuyla başladığı konuşması kederle sonlanmıştı.

Ertesi sabah, konuğumuz, yıllarca cezaevinde kullanılan *kandaliyi* koleksiyonumuza bağışladı. Dönüşte yolumuzun yine Kursk'tan geçmesini ümit ediyordu. Böylelikle, çevredeki kimi Tolstoycu komünleri gezme şansımız da olabilirdi. *Yasnaya Polyana*[1] yakınlarında, Tolstoy'un arkadaşı bir köylünün yaşadığını belirtmişti. O, müze için çok daha değerli belgelere sahip olabilirdi. Konuğumuz, hareket anımız gelene değin yanımızdan ayrılmamıştı; entelektüel bir açlık içindeydi ve gidişimiz onu oldukça üzmüştü.

1. Yasnaya Polyana: Tolstoy'un doğduğu yer. Ç.N.

XIX.

HARKOV'DA

Harkov'a varır varmaz Moskova'da ziyaretime gelen arkadaşlarımdan adresini aldığım Anarşist kitabevinin yolunu tuttum. Bu kitabevi, Amerika'dan tanıdığım pek çok arkadaşımın uğrak yeriydi: Detroit'ten Joseph ve Leah Goodman; Şikago'dan Fanny Baron ve 1917'de Rusya'ya gelene değin *Mother Earth*'ün[1] New York'taki bürosunda çalışmış olan Sam Fleshin. Devrimin gerçekleştiği haberiyle birlikte, diğer binlerce mülteci gibi bu insanlar da hemen ülkelerine dönmüş ve mücadelenin tam ortasında yerlerini almışlardı. Bana anlatacakları çok şey olmalıydı; tüm o kafamı karıştıran sorunları çözmemde bu insanlar bana yardım edebilirlerdi.

Kent merkezi, tren istasyonun birkaç kilometre uzağındaydı; dolayısıyla, burada kaldığımız süre boyunca, yaşamımızı vagonumuzda sürdürmemiz pek çok açıdan sorun yaratacaktı. Müze kimlik kartlarımız sayesinde kentte kolaylıkla kalacak yer bulabilirdik; ancak, heyet üyelerinin büyük çoğunluğu Amerikalı arkadaşlarımızın yanında kalmayı tercih etmişti. Bir apartmanının idaresinden sorumlu yoldaşım aracılığıyla ben de kendime bir oda tutmuştum.

Moskova çok sıcaktı, Harkov ise New York'un temmuz aylarını aratmıyor, alev alev yanıyordu. Kimsenin sağlık koşullarıyla ilgilendiği yoktu; su tesisatları çökmüştü, dolayısıyla, suyumu birkaç blok öteden alıp üçüncü kattaki odama kadar taşımak zorunda kalıyordum. Yine de özel bir odaya sahip olmak büyük lükstü.

Kent, hayat doluydu. Sokaklar insan kaynıyordu. Petrograd ve

1 *Mother Earth:* E. Goldman'ın bir grup arkadaşıyla birlikte Amerika'da uzun yıllar çıkardığı anarşist dergi. Ç.N.

Moskova halkına oranla, burada insanlar çok daha rahat bir yaşam sürüyorlardı. Kadınları, Kuzey Rusya kadınlarından daha güzel, erkekleri de kuzeydeki kardeşlerine oranla daha iyi görünümlüydü. Böylesi güzel kadınların gündüz vakti gecelik giyiyor olması tuhaftı; üstelik büyük çoğunluğu yalın ayak dolaşıyor, kimileri ise tahta sandallar giyiyorlardı. Taktıkları renkli boyun atkıları sokakları şenlik alanına çeviriyor, Petrograd'ın gri tonlarının aksine burayı daha neşeli bir görünüme bürüyordu.

İlk resmi ziyaretimi Eğitim Komiserliği'ne gerçekleştirdim. Girişte uzun bir kuyruk vardı, ancak, müze kimlik kartım tüm kapıları açıyordu. Başkan beni büyük bir içtenlikle karşıladı. Müzenin amacına ilişkin yaptığım açıklamaları dikkatle dinledikten sonra, biriminden işimize yarayacak ne varsa alabileceğimi belirtti. Buna, yeni hazırlanmış çalışma çizelgeleri de dahildi. Başkanın masasında bu çizelgelerin bir örneği duruyordu. Fütürist bir resmi andıran bu çizelgenin her yeri kırmızı, mavi ve mor renkli kalemlerle işaretlenmişti. Kafamın karıştığını fark eden başkan açıkladı: Kırmızı, eğitim sisteminin çeşitli alanlarını gösteriyordu; diğer renkler ise edebiyat, drama, müzik ve plastik sanatları imliyordu. Her birim, tüm eğitsel ve kültürel çalışmaları kapsayan Sosyalist Cumhuriyet bürolarının alt bölümlerini oluşturuyordu.

Başkan, eğitim sisteminin işleyişini açıklamaya devam etti. 3–8 yaş arası çocuklar, anaokullarına ya da çocuk evlerine gidiyordu. Güneyden gelen, savaşın yetim bıraktığı çocuklar, Kızıl Ordu askerlerinin çocukları ve proleter ailelerin çocukları öncelikle tercih ediliyordu. Sonrasında, eğer boş yer kalırsa, burjuva ailelerin çocukları da kabul ediliyordu. 8–13 yaş arası çocuklar ise ilkokullara kaydediliyordu. Burada, çocuklar, S.S.C.B.'nin genel politik ve ekonomik yapısını da içeren bir ilköğretim görüyorlardı. Teknik aparatlar yardımıyla tüm modern eğitim yöntemleri uygulanabiliyordu. Çocuklara yalnız doğa bilimleri değil, üretim süreci de öğretiliyordu. 12–18 yaş arası çocuklar, meslek okullarında eğitimlerini sürdürüyorlardı. Ayrıca, gençlerin özel yetenek ve eğilimleri

doğrultusunda hizmet veren daha üst eğitim kurumları da mevcuttu. Bunların yanı sıra açık öğretim tarzı bir eğitimin verildiği yaz okulları ve koloniler de kurulmuştu. Bu çocukların tüm yemek ve giyimi Sovyetler Cumhuriyeti tarafından karşılanıyordu. Çocuklar, hükümetin kendileri için tahsis ettiği yerlerde kalıyorlardı. Eğitim sistemi, işçi kolejlerini ve tüm kadın ve erkeklere açık akşam okullarını da kapsıyordu. Buralarda da öğrencilerin tüm ihtiyaçları ücretsiz karşılanıyor, hatta bunlara özel pay dahi veriliyordu. Daha ayrıntılı bilgiler edinebilmem amacıyla başkan beni edebiyat bölümüne yönlendirirken, yürürlükteki uygulamalara odaklanmamı tavsiye etmeyi de ihmal etmedi. Eğitsel çalışmalar, blokajlar ve karşı-devrimci müdahâleler tarafından en çok engellenen alanlardan biriydi. Bütün bunlar olmasa, Rusya tüm dünyaya Sovyetler Cumhuriyeti'nin kitlesel aydınlanma anlamında ne müthiş işler başarabileceğini gösterirdi. Kalem, kağıt ve kitap gibi en temel materyallerden dahi yoksundular. Yakıt kıtlığından dolayı kışın okulların çoğu kapatılıyordu. Blokajların tüm vahşet ve rezaletini hasta ve çocuklardan daha şiddetli yaşayan kimse yoktu. *"Bu, çağımızın en büyük suçu"* diyerek bitirmişti başkan. Koleksiyonumuza katacağımız belgeleri almak üzere bir hafta içinde tekrar geleceğim konusunda anlaşarak yanından ayrıldım. Sosyal Yardımlaşma Komiserliği'nin başında da yine işinin ehli biri vardı. Kendisi, Müze çalışmalarımızla çok yakından ilgilenmiş ve ihtiyacımız olan her şeyi alabileceğim sözünü vermiş olmakla birlikte, üzülerek, kurumun çalışmalarına çok kısa süre önce başladığını, dolayısıyla, çok fazla katkıda bulunamayacağını belirtmişti. Kurumun görevi, çalışamayacak durumda olan engelli ve hasta proleterlere bakmaktı. Bu insanların yemek ve giyim sorunu, kurum tarafından karşılanıyordu. Çalışabilecekleri kimi işler çıktığında da emeklerinin karşılığını fazlasıyla alıyorlardı. Ayrıca, kurum, sorumluluğundaki insanlara kalacak yer de tahsis ediyordu.

Koridorda, kurum memurlarının refakat ettiği çok sayıda kadınlı erkekli sıska ve sakat insan yardım alabilmek için kuyrukta

bekliyordu. Savaştan çıkmış gazileri andıran bu insanlar, bir lokma ekmeğe muhtaçtılar. Bu insanlar bana Amerika'da *Salvation Army*[2] daireleri önünde uzun kuyruklar oluşturan eli ayağı tutmaz işsizleri anımsatmışlardı. Bir kadın özellikle dikkatimi çekmişti. Çok telaşlı ve öfkeliydi; yüksek sesli yakınmaları bitmek bilmiyordu. Kocası iki gün önce ölmüştü ve buraya bir tabut istemek için gelmişti. Geldiğimden beri kuyrukta bekliyordu. Öte yandan, sürekli sırayı bozuyor, feryat figan bağırıyordu: *"Ne yapmam gerekiyor? Onu sırtıma atıp taşıyacak ve tabutsuz gömecek değilim ya. Daha ne kadar odamda tutabilirim ki onu?"* Kadının yakarışları cevapsız kalmıştı. Herkes kendi derdine yanıyordu. Hasta ve sakat işçiler, dünyanın her yerinde bir çöp gibi sokağa atılırlardı. Ancak, Rusya'da bu acımasızlığı önlemek için ne gerekiyorsa yapılacağını düşünüyordum. Harkov'da şahit olduklarım ise durumun hiç de böyle olmadığını gösteriyordu. O uzun kuyruk, tüyler ürpertici bir tabloydu. Yarama tuz basılmıştı âdeta.

Daha sonra, bir kimsesizler yurdunu ziyaret ettim. Oldukça iyi hâlde bulduğum bu yerde de soğuk bir kurumsallaşma havası seziliyordu. Şüphesiz ki bu, Amerika gibi kapitalist ülkelerdeki hastalar ve yoksullar gibi sokaklarda yatmaktan, geceleri kapı diplerinde geçirmekten daha iyiydi. Yine de toplumun refahı için sağlıklarını ve kendilerini feda eden bu insanlara Sovyet Rusya'da daha iyi bakılabilirdi. Ancak, belli ki Rusya'nın içinde bulunduğu mevcut koşullarda Sosyal Yardımlaşma Komiserliği bu kadarını başarabilmişti.

Akşam, Amerikalı arkadaşlarımız bizi ziyaret ettiler. Her biri ayrı bir mücadele, acı ve kıyam deneyimine sahipti. Çoğunun uzun süre Bolşevik cezaevlerinde tutuklu bulunduğunu öğrenmek beni bir hayli şaşırtmıştı. İdealleri uğruna onca acı çekmişler ve tüm Ukrayna hükümetleri tarafından izlenmişlerdi. Son iki yıl içinde, güneyin farklı bölgelerinde *(Bolşevik rejim dahil Ç.N.)* tam on dört kez politik değişiklik olmuştu. Komünistlerin de diğerlerinden aşağı kalır yanı yoktu: Onlar da anarşistleri ve diğer sol sosyalist

2 Salvation Army: A.B.D.'de fakirler için para toplayan bir Protestan grubu. Ç.N.

devrimcileri katletmişlerdi. Bütün bunlara rağmen, Anarşist çalışmalar hâlen yürütülmekteydi. Çektikleri onca sıkıntı karşısında, bu insanların devrime duydukları inanç tamamen içgüdüseldi. Arkadaşlarımız, Ekim Devrimi'nden sonraki ilk birkaç ay boyunca, kitlelerin çok büyük imkânlara sahip oldukları konusunda hemfikirdi. Ancak, daha sonra devrimci gelişmelere yönelik tüm düşünceler, Komünist Devlet'in öldürücü etkileriyle önce sekteye uğratılmış, ardından da tamamen felç edilmişti.

Ukrayna'da, diyordu arkadaşlar, *durum Rusya'dakinden farklı.* Çünkü burada köylüler çok daha iyi imkânlara sahiptiler. Ayrıca, bağımsızlıklarına ve özgürlüklerine çok daha düşkündüler. İşte bu nedenlerden ötürü, Bolşevikler güneyi hiçbir zaman tam anlamıyla bastıramamıştı.

Konuklarımız, Mahno'nun cesur kişiliğinden ve köylülerin ona yükledikleri efsanevi sıfatlardan söz ettiler. Ne var ki Mahnovist hareketin taşıdığı önem konusunda bu anarşist arkadaşlar arasında farklı düşünceler hakimdi. Bunların bir kısmı, bu hareketi tam anlamıyla anarşist bir hareket olarak görüyor ve tüm enerjileriyle onlara katılmaları gerektiğini savunuyordu. Diğerleri ise *povstantsinin* güneyli köylülerin yerel isyancı ruhunu yansıtmakla beraber, anarşizm olmadığını düşünüyorlardı. Kendilerini bu hareketle sınırlandırmamalılardı; bunu daha çok şeyi içeren, evrensel bir kimliğe sokmaları gerekiyordu. Bazı diğer arkadaşlarımız ise konuya tamamen farklı bir yerden yaklaşıyor, Mahnovist hareketin anarşizm ile hiçbir bağı olmadığını düşünüyorlardı.

Mahno'dan en coşkulu tonda söz eden, hareketin anarşizm ile ne kadar yakın ilişkisi olduğunu belirten ise *"Göçmen"* lakaplı Joseph -militer bir örgütlenmeye sıcak bakması beklenecek en son insan- olmuştu. Joseph, küçük bir kız çocuğu kadar ince ve nazikti. Amerika'daki anarşist ve işçi hareketlerinde daima sessiz ve ılımlı tavırlar sergilemişti; dolayısıyla, çok azımız onun gerçek değerini görebilmiştik. Rusya'ya geldiği ilk günden beri mücadelenin içinde yer almıştı. Mahno ile birlikte çok zaman geçirmiş ve bu sayede de

onun devrimci cesaretini ve kendini adamışlığını görmüş, ona hayran kalmıştı. Joseph, bu köylü liderini ilk ziyaretinde yaşadığı bir olayı bizimle paylaştı. Bölgeye vardığında, *povstantsi,* her nedense, onun görüşme bahanesiyle buraya gelip liderlerine zarar vermeyi planlayan biri olduğunu düşünmüştü. Mahno'nun yakın arkadaşlarından biri, bir Yahudi olan Joseph'ın Bolşevikler tarafından Mahno'yu öldürmek üzere bölgeye gönderilen bir ajan olduğunu iddia etmişti. Mahno'ya suikast girişiminde bulunduğunu düşündüğü "Yahudi"yi öldürmeye karar vermişti. Şükür ki önce liderini durumdan haberdar etmeyi akıl etmişti. Bunun üzerine Mahno, adamlarını toplamış ve durumu açıklamıştı: *"Joseph, bir Yahudi ve aynı zamanda da bir idealist. O, bir anarşist. Ben kendisini yoldaşım ve arkadaşım olarak görüyorum ve herkesi onun güvenliğinden sorumlu olmaya çağırıyorum."* Ordusunun âdeta taptığı Mahno'nun bir sözü yetmişti: Joseph, *povstantsinin* güvenilir bir arkadaşı olmuştu. Ona inanmışlardı; çünkü *Batko*ları [Baba] inanıyordu. Bunun karşılığında Joseph da kendini tamamen onlara adamıştı. Artık isyan kampına geri dönme zamanının geldiğini düşünüyordu: Onlar kahraman insanlardı; sıradan ve cesurdular; kendilerini tamamen özgürlüklerine adamışlardı. Yeniden Mahno'ya katılmayı planlıyordu. Öte yandan, ben, eğer Joseph kampa geri dönerse, onu bir daha asla canlı göremeyeceğim düşüncesinden kendimi alamıyordum. Zola'nın "Germinal"indeki yaşayan her şeyi derinden seven, ancak, madencilerin grevi uğruna dinamit kullanmaya dahi başvurabilen karakterlerden biri gibiydi.

Arkadaşlarıma Mahnovist hareketin büyük bir önceme sahip olabileceğini, ancak en nihayetinde tamamen militer bir doğası olduğunu ve bu nedenle de anarşizm ruhunu taşıyamayacağını düşündüğümü belirttim. Joseph'ın Mahno'nun kampına döndüğünü görmek beni üzmüştü; çünkü Rusya'daki anarşist hareket için yürüteceği çalışmalar çok daha büyük bir öneme sahipti. Ne var ki o, kararını vermişti. Diğer pek çok yoldaşı gibi, Joseph'ı da komünistleri terk edip Mahno'nun safında yer almaya iten şeyin, Bolşevikler-

den beklediği büyük devrimci eğilimlerde yaşadığı hayal kırıklığı olduğunu düşünüyordum.

Harkov'da ziyaret ettiğim bir diğer kurum da emeğin askerileştirilmesinden sonra kurulan Çalışma Tertip Komiserliği'ydi. Bolşevikler, açlıkla pençeleştikleri şehirleri terk edip köylerine gelen işçilerin geri dönmek zorunda olduklarını düşünüyordu. Bu insanlar, iş kollarına göre ayrılmalıydı ve onlara nerede ihtiyaç duyuluyorsa orada çalışmaları sağlanmalıydı. Bu plan doğrultusunda, çoğu insan her gün sokaklarda ve pazar yerlerinde dört dönüp duruyordu. Vurgunculukla ya da Çarlık parası bulundurmakla suçlanan pek çok insanla birlikte bu kaçaklar da Çalışma Tertip Komiserliği'nin listesine kaydedilmişti. Bunların bazıları Don havzasına gönderilirken, daha güçsüz olanlar da toplama kamplarına alınıyorlardı. Komünistler, bu sistemi meşru görüyordu. Başvurulan yöntemler ise devrim sürecinde endüstriyi ayakta tutabilmek için gerekliydi. *Rusya'daki herkes çalışmak zorunda,* diyorlardı, *aksi hâlde, biz onları çalıştırmasını biliriz.* Bolşevikler, zorunlu çalışma yasası çıktıktan sonra, endüstriyel verimde hızlı bir büyüme yaşandığını iddia ediyordu.

Pek çok komünistle bu meseleyi tartışma fırsatı bulmuştum ve yeni politikanın verimliliği konusunda oldukça kuşkuluydum.

Bir gece odama bir kadın geldi ve kendisini apartmanın eski sahibi olarak tanıttı. Tüm evler kamulaştırıldıktan sonra, kadının üç oda almasına izin verilmişti; apartmanın geri kalanı ise Evler Bürosu'nun denetimine geçmişti. Anne babası, evli bir kızı ve onun kocası ve çocukları ile birlikte toplam sekiz kişilik bir ailesi vardı. Tüm bu kalabalığı üç odaya sığdırmak neredeyse imkânsızdı; hele ki Harkov'un yakıcı sıcağında. Ancak, mecburen bir şekilde idare ediyorlardı. Derken, bizden iki hafta kadar önce Zinovyev kenti ziyaret etmişti. Bir halk mitinginde, Zinovyev, kentin burjuva sınıfını çok iyi bir hâlde bulduğunu belirtmişti. *Bu,* demişti, *yoldaşlarımızın, özellikle de Çeka'nın görevlerini layıkıyla yerine getirmediklerini kanıtlıyor.* Eleştiri, etkisini göstermiş, Zinovyev'in kentten ayrılışı-

nı gece baskınları ve toplu tutuklamalar izlemişti. Hemen her yer haczedilmişti. Bu apartmana da gelinmiş ve kadının yetkisinin büyük bölümü elinden alınmıştı. En kötüsü ise Çeka odalardan birini derhâl boşaltmaları emrini vermişti ve o günden beri koca aile iki küçük odaya tıkışıp kalmıştı. Boşaltılan oda bir Çekacıya ya da Kızıl Ordu askerine verilirse diye ödleri kopmuştu. *"Odaya bir Amerikalının yerleşeceği haberini aldığımızda"* dedi, *"ne kadar rahatladık, anlatamam. Umarım, uzun süre burada kalırsınız."*

O güne değin, malları kamulaştırılan ve devrim sonrası gerçekten acı çeken burjuva sınıfından kimseyle kişisel ilişkim olmamıştı. Orta sınıftan da çok az kişiyle tanışmış olmakla beraber, bunlardan oldukça şaşırtıcı bilgiler edinmiştim. Petrograd'da Shatov'un evinde tanıştığım ve lüks yaşantısı gözümden kaçmayan kimyager de bunlardan biriydi. Sovyet otoriteler, fabrikasının başında kalmasına izin vermişler ve o da hükümetin kimyasal ilaç ihtiyacını üretiminin çok altında bir ücrete karşılamaya başlamıştı. İşçilerine yüksek ücret ödüyor, ayrıca, paylarını da veriyordu. Bir gün, kimyagerin ailesi tarafından akşam yemeğine davet edildim. Pek çok değerli eşya ve sanat eseriyle dolu lüks bir apartman dairesinde yaşıyorlardı. Evin hanımı, göz alıcı gece elbisesini boynuna taktığı pahâli bir gerdanlıkla tamamlamıştı. Bir tek kuş sütünün eksik olduğu akşam yemeğimiz ipek kumaş örtüler üzerine konmuştu. Korkunç bir müsriflik örneğiydi. Nereden baksan, ikiyüz üçyüzbin ruble harcanmış olmalıydı. Bu para, 1920 Rusyasında küçük bir servet demekti. Beni en çok şaşırtan ise Petrograd'daki hemen herkesin kimyagerin bu lüks yaşantısından haberdar oluşuydu. Sovyet Hükümeti'nin bu adama ihtiyacı vardı. Bu yüzden de adamın paşa gönlünün istediği gibi yaşamasına izin veriliyordu. Birinde kendisine, Bolşeviklerin onun servetine el koymamış oluşundan duyduğum şaşkınlığı belirttim. Konumunu koruyan tek burjuvanın kendisi olmadığını söyledi. *"Burjuvazinin öldüğü falan yok"* dedi. *"Sadece sancılı bir operasyon geçirdi ve bu nedenle de kloroformla uyutuldu. Anestezinin etkisinden yeni yeni çıkıyor. Kısa süre sonra tamamen sağlığına kavuşacak. Sadece biraz daha zamana ihtiyacı*

var; hepsi bu." Harkov'daki odamda beni ziyaret eden kadın ise onun kadar şanslı değildi. O, Rusya'yı kasıp kavuran devrim fırtınasının ardında bıraktığı enkazlardan biriydi.

Ukrayna'nın başkentinde kaldığım süre boyunca, pek çok farklı meslekten insanla tanıştım. Don havzasından henüz dönmüş bir mühendis ve Sovyet Büro'da çalışan bir kadın da bunların arasındaydı. Her ikisi de oldukça kültürlü insanlardı ve Rusya'nın kaderiyle yakından ilgileniyorlardı. Kendileriyle Zinovyev'in kenti ziyareti üzerine konuştuğumda, bana daha önce anlatılanları doğrulamışlardı. Zinovyev, burjuvaziye karşı esnek davranan ve ticarete bir türlü engel olamayan yoldaşlarını oldukça sert bir dille azarlamıştı. Zinovyev'in gidişini Çeka'nın rastgele düzenlediği baskınlar izlemişti; bunun neticesinde de, burjuvazi elinden kalan son şeyleri de kaybetmişti. Mühendise göre, işin en trajik yanı, bu baskınların işçilere hiçbir yarar sağlamamış olmasıydı. Hiç kimse kamulaştırılmış tüm bu şeylerin hangi akıbete uğradığını bilmiyordu; sadece artık yoklardı. Mühendis de Sovyet kadın işçi de daha çok düşüncelerde yaşanan genel bölünmeler üzerinde duruyordu. *Ruslar,* diyordu kadın arkadaşım, *ağılların da sarayların da ortadan kaldırılması gerektiğine inandılar bir kere. Artık onlara devrimin amacının zenginleri ağıllara, yoksulları saraylara yerleştirmek olduğuna inandıramazsınız.* Kaldı ki yoksulların saraylara yerleştirildiği falan da yoktu. Onlar sadece devrimin amacının bu olduğuna inandırılmak isteniyorlardı. Gerçekte ise halk eskiden neredeyse, yine aynı yerdeydi. Ancak, bu kez yalnız değildi: Yıktığı sınıf da yanındaydı.

İnşaat mühendisi arkadaşım, Sovyet Hükümeti tarafından bölgedeki işçilerin evlerinin inşası için Don havzasına gönderilmişti; dolayısıyla oradaki koşullara ilişkin kendisinden bilgi alabilirdim. Komünist basın, havzadaki madenlerde yürütülen hummalı çalışmaların büyük bir verimlilikle sürdürüldüğünü yazıyor, resmi merciler, ülkenin yaklaşan kış için gerekli kömüre sahip olabileceğini iddia ediyordu. Gerçekte ise Don'daki maden ocakları acınası bir hâldeydi. Mühendis, madencilerin sığır güder gibi güdüldüklerini aktardı. Madencilere yok denecek kadar az pay veriliyordu. Çoğu

yalın ayaktı ve dizlerine kadar suya batmış bir hâlde çalışmaya zorlanıyorlardı. Böylesi kötü çalışma koşulları altında da, doğaldır ki, çok az miktarda kömür elde edilmişti.

> *"Ben, koşulları incelemek ve bir rapor sunmakla görevlendirilmiş komite üyelerinden biriydim"* dedi mühendis. *"Raporumuzda tüm bu olumsuz koşullardan söz ediyorduk. Bunun çok tehlikeli olduğunun farkındaydık: Raporumuz, Çeka'nın eline geçebilirdi. Ancak, Moskova'nın gerçeklerle yüzleşmesi gerektiğini düşünüyorduk. Politik Komiserlik sistemi, genel Bolşevik verimsizlik ve Devlet aygıtının felç edici etkileri havzadaki tüm yapıcı çalışmalarımıza engel olmuştu. Sonuç tam bir fiyaskoydu."*

Devrim sürecinden geçen ve henüz çok küçük bir endüstriye sahip olan Rusya için böylesi kötü koşullar kaçınılmaz değil miydi? Devrim iç ve dış burjuvazinin saldırılarına maruz kalıyordu; bütün bunlarla boğuşurken, yapıcı çalışmalara ne kadar çaba sarf edilebilirdi? Olaylara bakış açım mühendisi hüzünle gülümsetti. Rus burjuvazisinin çok güçsüz olduğunu, hatta pratikte hiçbir dayanağı olmadığını iddia ediyordu. Sayıları çok azdı ve hasta bir bilinçle kıvranıp duruyorlardı. Bolşevik terörizmine ne ihtiyaç vardı ne de onu aklamanın bir yolu. Tüm yapıcı çabaları felce uğratmaktan başka bir şeye yaramıyordu. Orta sınıf aydın kesim, Rusya'daki özgürlükçü ve devrimci hareketlerde yıllarca aktif roller üstlenmiş; bu da burjuvaziyi kitlelere yakınlaştırmıştı. O büyük gün geldiğinde, hazırlıksız yakalanan burjuvazi, savaşmaktansa, pes etmeyi seçmişti. Devrim, Rusya'daki tüm diğer sınıflardan çok, onları sersemletmişti. Tamamen hazırlıksız yakalanmışlardı ve bugün bile hiçbir dayanakları yoktu. Bolşeviklerin iddia ettiği gibi, Rus burjuvazisinin devrime tehdit oluşturacak bir gücü falan da yoktu.

İşçi ve Köylü Denetleme Kurulu'nun başında bulunan ve eski bir Çekacı olup acımasızlığı, hatta barbarlığı ile nam salmış olan kadın müfettişi görmem tavsiye edilmişti. O, bana çok değerli belgeler sağlayabilirdi; öte yandan, cezaevlerine ve toplama kamplarına giriş iznimizi de ondan alacaktık. İşçi ve Köylü Denetleme Kurulu'na

vardığımda, hiç de güler yüzle karşılanmadım. Hanımefendi, kimlik kartımı umursamadı bile; belli ki Zinovyev'in imzası dahi onu etkilememişti. Kısa süre sonra, içerideki ofislerin birinden bir adam çıkageldi. Kendisini Aleksandra Kollontay'ın eşi Dibenko olarak tanıtan bu adam, yüksek rütbeli bir Kızıl Ordu çalışanıydı. Aleksandra, kendisine benden söz etmişti. Dibenko, istediğim tüm belgeleri almam konusunda bana seve seve yardım edeceğini belirterek gün içinde tekrar uğramamı rica etti. Geri döndüğümde, kadın çok daha ilgiliydi. Birimde yürütülen çalışmalar hakkında beni bilgilendirmeye başlamıştı. Birimin temel işlevi, sabotaj ve rüşvetle savaştı. Aslında bu, Çeka'nın görevleri arasındaydı. Şüphesiz ki sonradan bu çürümüşlüğü denetlemek ve önlemek üzere yeni bir birim oluşturmayı gerekli görmüşlerdi. *"Burası, sorunların üzerine gittiğimiz bir tür mahkeme"* diyordu kadın, *"örneğin, şu sıralar yanlışlık sonucu tutuklandıklarını ya da aşırı cezalara çarptırıldıklarını iddia eden mahkumların şikâyetlerini araştırıyoruz."* Cezaevlerini gezmemiz için gerekli izin belgelerinin hazırlanacağı sözünü alarak yanından ayrıldım. Birkaç gün sonra da heyetimizin bazı üyelerine bu fırsat tanındı.

İlk olarak, Harkov'un ana toplama kampını ziyaret ettik. Kampa vardığımızda, bahçeye yeni bir lağım kuyusu kazan mahkumlarla karşılaştık. Bu kesinlikle gerekliydi; her yer iğrenç kokuyordu. Cezaevi binası, çok sayıda odaya ayrılmış olmakla beraber, tüm bu odalar aşırı kalabalıktı. Koğuşlardan birine *"vurguncular binası"* adı verilmişti; öte yandan, koğuştaki hemen herkes böyle adlandırılmayı hak etmediklerini düşünüyordu. Resmi gözlemci kimliğimizin üzerlerinde yarattığı yadsınamaz etkiyle, açlıktan ölmek üzere olan bu insanların hepsi bize kendi acıklı hikâyesini anlatmaya can atıyordu. Koridorlardan birinde sabotajla suçlanan birkaç komünist mahkumla karşılaşmıştık. Bu, Sovyet Hükümeti'nin kendi adamlarını kollamadığının kanıtıydı.

Bunların yanı sıra kampta beyaz memurlar, Polonya sınırından kaçmak üzereyken yakalanan mahkumlar ve çeşitli suçlardan hüküm giymiş kadınlı erkekli çok sayıda köylü de vardı. Acınası hâldelerdi;

onca bahtsız insan, kendilerini ağına alan olaylar dizisinin yarattığı büyük şaşkınlık ve çaresizlik içinde gün boyu oracıkta, yerde boş boş oturuyordu.

Eli ayağı tutan bini aşkın insan toplama kampında tutuluyordu; bu insanların toplum yararına bir işle meşgul edilmedikleri yetmiyormuş gibi, sayısız memur da onların başlarında bekliyordu. Öte yandan, Rusya'nın şiddetle iş gücüne ihtiyacı vardı. Bana göre bu, mantıksız bir güç israfından başka bir şey değildi.

Sırada, cezaevi vardı. Daha kapıda bağırıp çağıran öfkeli bir kalabalıkla karşılaştık. Sonradan öğrendiğime göre, mahkumlara haftada bir akrabalarının getirdikleri paketleri alma izni veriliyormuş; ancak, o sabah, cezaevi yetkilileri bunu reddetmişti. Bu insanların büyük çoğunluğu kilometrelerce uzaktan buraya gelmiş ve ellerindeki son rubleyi de cezaevindeki kardeşleri ya da eşleri için aldıkları yiyeceklere harcamışlardı. Dolayısıyla, bu durum onları çıldırtmıştı. Bize refakat eden Büro yetkilisi kadın, meseleyi araştıracağı sözünü verdikten sonra içeri girdik. Cezaevine büyük bir sefalet ve ümitsizlik havası hakimdi. Hücrelere konan insanlar, âdeta ölüme terkedilmişlerdi. Acınası hâlleri günlerce gözümün önünden gitmeyecekti; her an ölümle yüz yüze gelebilecek olmaktan duydukları korkuyu gözlerinden okumak mümkündü. Harkov'daki arkadaşlarımız, cezaevindeki genç bir kadını özellikle bulmamızı istemişlerdi. Dikkat çekmemeye özen göstererek, nihayet tarife uyan birini bulana değin göz ucuyla birimin her yerinde onu aramıştık. Bir Anarşist olan bu genç kadın, politik tutuklulardandı. Bize cezaevi koşullarının çok kötü olduğundan söz etmişti. Yetkililerin politik tutuklulara karşı daha insanca davranmalarını ve korkulu gözlerle ölümün geleceği o anı bekleyen insanların hücreden kurtulmalarını sağlamak için cezaevi dışından duyulabilecek güçte bir açlık grevi şarttı. Ancak böyle biraz olsun keyifleri yerine gelebilirdi. Anarşist tutuklu, çok sayıda insanın haksız yere buraya getirildiğini, hatta yaşlı bir köylü kadının Mahno'nun ajanı olmakla suçlanarak hücreye kapatıldığını anlattı. Oysa bunun tamamen yanlış anlaşılmadan kaynaklanan bir durum olduğu ortadaydı.

Cezaevi kuralları, tek kelimeyle, gülünçtü. Her şeyin ötesinde, mahkumların pencerelere tırmanıp dışarıyı seyretmesi yasaktı. Bize anlatıldığına göre, kurala uymayan bir mahkum anında vurulmuştu. Adam aşağıdan, sokaktan yükselen sesleri duyup merakla hücresinin pencere eşiğine tırmanmıştı sadece. Bahçe nöbetçisi asker, uyarmaya gerek dahi duymadan tetiği çekmiş ve zavallı adamı feci şekilde yaralamıştı. Pek çok mahkumdan benzer trajikomik öykü dinlemiştik. Dönüş yolunda cezaevindeki kötü koşullardan duyduğum şaşkınlığı ifade ettim. Rehberimize dönüp, şayet batı dünyası mahkumların hangi koşullarda yaşadığını ve Sosyalist Rusya'nın onlara nasıl muamele ettiğini öğrenirse, bunun çok ciddi bir skandala yol açacağını belirttim. Hiçbir şeyin bu barbarlığı haklı kılamayacağını düşünüyordum. Ne var ki İşçi ve Köylü Denetleme Kurulu Başkanı, insanın kanını donduran büyük bir soğukkanlılıkla yanıtladı: *"Şu anda devrim sürecinden geçiyoruz; bunların hiçbiri düşünülemez."* Yine de kendisine ilettiğimiz kimi adaletsizlikleri soruşturacağına söz vermişti. Tüm bu kötülüklerin sorumlusunun devrim olduğuna inanamazdım. Madem devrim böylesi ağır cezaları ve barbarlığı desteklemek zorunda kalacaktı, o hâlde niye yapılmıştı?

Harkov'daki ilk haftamızın sonunda, daha önceden sözünü aldığım belgeler için Eğitim Komiserliği'ne gittim. Şans bu ya; henüz hiçbir şey hazır değildi. Başkanın gelmediği iletildi. Ancak, söz verildiği gibi, hareket etmezden önce, istediğimiz tüm veriler toplanacak ve bize teslim edilecekti. Bu gelişmenin ardından, deneysel çalışmaların yürütüldüğünü öğrendiğim bir okulu ziyaret ettim. Başkan bana burada ilgi çekici eğitim teknikleri geliştirildiğinden söz etmişti. Ne var ki akılsız bir okul müdürü ile karşı karşıyaydım. Yeni tekniklere ilişkin tek kelime etmekten aciz olan zavallı adam, bana tüm bunlar hakkında bilgi verecek bir öğretmeni çağırmak üzere birini gönderdi. Ancak, kısa süre sonra ulak, öğretmenin derste olduğu, dolayısıyla, gelemeyeceği bilgisi ile gelince, müdür bir anda gürledi. *"Gelmek zorunda"* diye bağırdı; *"Burjuvazi de tüm diğer lanet olası entelijensiya gibi işleri sabote etmekten başka bir şey yapmıyor. Hepsini kurşuna dizmek gerek. Onlar olmadan, işleri daha iyi yürütürüz."* Bu adam, dar

görüşlü, fanatik ve cani komünistlerin tipik bir örneğiydi; bu insanlar devrime karşı-devrimcilerden daha çok zarar veriyorlardı.

Harkov'da kimi fabrikaları gezme imkânımız da oldu. Saban üreten bir fabrikada, yüklü miktarda üretimi tamamlanmış saban paketlenmiş hâlde bekletiliyordu. Bunların çiftliklerde kullanıma geçmesi gerekirken, fabrikada bekletiliyor olması oldukça şaşırtıcıydı.

> *"Moskova'dan gelecek emri bekliyoruz"* diyordu müdür, *"acil bir emir geldi ve altı hafta içinde üretimi tamamlayamazsak sabotajcılar olarak tutuklanabileceğimizi bilen bizler de gece gündüz çalıştık. Aradan altı ay geçti ve sizin de gördüğünüz gibi, sabanlar hâlâ burada. Köylülerin sabana, bizimse onlardan gelecek ekmeğe ihtiyacımız var. Gel gör ki bunları takas edemiyoruz. Moskova'dan gelecek emri beklemek zorundayız."*

Benzer bir durum, Petrograd'da da yaşanmıştı. İlk görüşmemizde, Zinovyev, Petrograd'ın çektiği yakıt sıkıntısından söz etmişti. Halbuki kentin yüz *verst*[3] uzağında neredeyse ülkenin yarısının bu sıkıntısını gidermeye yetecek büyük ormanlar vardı. Petrograd işçilerinden pekâlâ yardım istenebilirdi. Zinovyev bu fikri çok safça bulmuştu.

> *"Biz Petrograd'da böyle bir şeye kalkışırsak"* demişti, *"aynı şeyi diğer kentler de talep edecek. Neticede de bir tür burjuvazi kurumu olan komünal rekabet oluşacak ve bu da bizim ulusal merkezi denetim planlarımıza engel teşkil edecek."*

Bu hakim düşünce yüzünden, Harkovlu işçilerin ekmeklerine kavuşmak için Moskova'dan gelecek sabanları köylülere gönderme emrini beklemeleri gerekiyordu. Devletin üstünlüğü, Marksizm'in mihenk taşıydı.

Harkov'dan ayrılmadan birkaç gün önce, Eğitim Komiserliği'ne son bir kez daha uğradım ve yine başkanla görüşmeyi başaramadım. Dahası, Ukrayna'nın kendi müzesinin oluşturulmasına karar veril-

3 Verst: 1,07 kilometrelik Rus uzunluk ölçüsü. Ç.N.

mişti ve bu nedenle de hiçbir şey almamız mümkün değildi. Zaten başkan da bu işi organize etmek üzere Kiev'e gitmişti. Yüksek mevkideki bir komünist tarafından rezilce kandırılmış olmaktan büyük bir şaşkınlık ve öfke duyuyordum. Elbette Ukrayna'nın kendi müzesini oluşturmaya hakkı vardı; ancak, neden bunu bize dürüst bir şekilde söylememişlerdi? Müze heyetimizin onca değerli zamanı boşa gitmişti.

Bu olaydan kısa süre sonra bir şok daha yaşadık; sekreterimiz, apar topar yanımıza gelerek bir an önce Harkov'dan ayrılmamız gerektiğini söylemişti. Topladığımız her şeye bölgedeki Parti Yürütme Komitesi tarafından el konulmuştu. Elimizdekileri de kaybetmek istemiyorsak, acele etmek zorundaydık. Bunları Harkov'da bırakırsak, kaybolacaklarından adımız gibi emindik. Bağımsız bir Ukrayna Müzesinin kurulması yıllar alırdı.

Ayrılmadan, arkadaşlarımızla son bir kez daha görüştük. Onları bir daha asla göremeyeceğimizi düşünüyorduk. Kaldığımız süre boyunca "Nabat" Federasyonu'nun çalışmaları hakkında detaylı bilgi sahibi olmuştuk. Güneydeki bu anarşist federasyon, Rus anarşistlerin engin deneyimlerinden yola çıkılarak, daha etkili çalışmalar yürütebilmek için böyle bir birliğin şart olduğuna karar verilmesi sonucunda kurulmuştu. Bu insanlar, devrim için yalnız ölmek değil, yaşamak da istiyorlardı. Rusya'daki anarşistlerin çok farklı gruplara bölündüğü ortadaydı. Bu küçük grupların Rusya'da yaşananlar üzerinde pratikte önemli bir etkileri de yoktu. İşçi sınıfının ortak hareket etmesini sağlayacak bir şeyler yapılmalıydı. Bu nedenle, Ukrayna'daki tüm anarşistleri tek bir federasyonda toplama ve bu sayede yalnızca istilacı ya da karşı-devrimci güçlere karşı değil, komünist kıyıma karşı mücadele için de bir cephe açmaya karar verilmişti.

Ortak hareket etme anlamında Nabat, güneyin büyük bölümünü kapsamayı, buralardaki işçiler ve köylülerle yakın ilişkiler kurmayı başarmıştı. Ukrayna'da yönetimin sık sık el değiştirmesi ve hepsinin de anarşistleri yok etmek istemesi, anarşistleri gizlenmek zorunda bırakmıştı. Bolşeviklerin acımasız kıyamları aktif anarşist işçilerin

çoğunu katletmişti. Yine de federasyon insanlar arasında kök salmayı başarmıştı. Son dönemde büyük tehlike altında olmasına karşın, küçük bir çete hâlen tüm eğitsel çalışmalarını ve propagandalarını sürdürebilmekteydi.

Harkov'lu Anarşistler, şüphesiz ki, bizden çok şey bekliyorlardı. Alexander Berkman ile benim de onlara katılacağımızı ümit ediyorlardı. Yedi aydır Rusya'da olmamıza karşın, henüz hiçbir anarşist harekette aktif yer almamıştık. Yoldaşlarımın hayal kırıklıklarını ve sabırsızlıklarını çok iyi anlıyordum. Avrupa ve Amerika'daki anarşistleri Rusya'da yaşananlar, özellikle de Sol devrimcilere karşı girişilen kıyımlar hakkında bir an önce bilgilendirmemiz gerektiğini düşünüyorlardı. Ukraynalı arkadaşlarıma hak vermiyor değildim. Geldiklerinden beri, korkunç acılar çekmişlerdi: Bolşevik Devleti'nin devrime bağlanan büyük umutları nasıl da yok ettiğini ve Rusya'yı felakete sürüklediğini kendi gözleriyle görmüşlerdi. Öte yandan, ben hâlâ Bolşeviklere ve onların gerçek, dürüst devrimciler olduklarına inanıyordum. Ayrıca, müdahâleci saldırılar devam ettiği müddetçe, onları eleştiremeyeceğimi düşünüyordum. Karşı-devrimci yangına ben de benzin dökemezdim. Bu nedenle, sessiz kalıyor, Bolşevikleri devrimin örgütlü savunucuları olarak görüyordum. Rus dostlarım bakış açımı küçümsüyorlardı. Benim Komünist Parti ile devrimi birbirine karıştırdığımı iddia ediyorlardı. Oysa bunlar, aynı şey değildi. Bilakis, birbirine taban tabana zıttılar. Nabat'a göre, Komünist Parti, devrimin baş düşmanıydı.

Trenimizin hareket etmesine birkaç saat kala, Mahno'nun Alexander Berkman ile beni görmek istediği bilgisini aldık. İçinde bulunduğu durumu bize ve bizim aracılığımızla tüm dünyadaki Anarşistlere anlatmak istiyordu. Bolşeviklerin iddia ettiği gibi çapulcu, Yahudi kasabı ve karşı-devrimci olmadığını bilmemiz gerekiyordu. O, kendini devrime ve insanlığa adamıştı.

Bu modern Stenka Rasin ile tanışmayı biz de çok istiyorduk ancak, verilmiş bir sözümüz vardı; Müze heyetinin diğer üyelerini yüz üstü bırakamazdık.

XX.

POLTAVA

Rusya'daki yaşamın tüm kargaşasını, ekonomik buhranın bütün yıkıcı etkilerini tren istasyonlarında görmek mümkündü. Hemen her toplantının gündeminde yer alan bu konu, Sovyet gazetelerin sayfalarında da sıklıkla tartışılıyordu. Öte yandan, tüm ana istasyonların tıklım tıklım olmasına, insanların yolculuk etmek için günlerce beklemek zorunda kalmasına karşın, Petrograd-Moskova arası tren seferlerinde en ufak bir aksama yaşanmıyordu. Gerekli izne ve bilete sahip şanslı birisi hiçbir sıkıntı yaşamadan yolculuk edebiliyordu. Güneyde ise bu düzensizlik olanca şiddetiyle görülüyordu. Kırık dökük vagonlar sık sık yolda kalıyordu. Yine de Ukrayna'nın neredeyse tüm istasyonları bekleşen insanlarla doluydu. İstasyona her tren girişinde büyük bir hengame yaşanıyordu. İnsanların büyük çoğunluğu haftalarca istasyonlarda beklemek zorunda kalıyordu. İnsanlar vagonların basamaklarına tünüyor, hatta tepesine çıkıyorlardı. Her istasyonda büyük bir yer kapma savaşı yaşanıyordu. Askerler, basamaklardaki, vagonların üstündeki insanları silah zoruyla indirebiliyorlardı. Ancak, insanlar o kadar çaresiz durumdaydılar ki küçük bir yiyecek bulma ümidiyle kararlı bir şekilde trenlerde yer kapmak için hücum ediyorlardı; bu şekilde yolculuk etmek ile tutuklanmak arasında hiçbir fark görmüyorlardı. Bütün bunların sonucunda da istasyonlarda pek çok kaza yaşanıyor, sayısız yolcu pisi pisine ölümle yüz yüze geliyordu. Benzer sahneler o kadar sık görülür olmuştu ki artık kimse umursamıyordu. Güneydeki yolculuğumuz süresince tüm bunları kendi gözlerimizle görmüştük. Gerçekten de bu *meşotçiniklerin* [bavullu yolcu] büyük çoğunluğu yiyecek bulma ümidiyle

vagonlara doluşuyordu. En azından dönüşte kavruk un ve patatese sahip olacaklarını umuyorlardı.

Günler, geceler boyunca her istasyonda benzer sahnelere tanık olduk. Tam teçhizatlı bir vagonda yolculuk eden bizler için bu bir tür işkenceye dönüşmüştü. Koca vagonda sadece altı kişiydik ve bir sürü boş yerimiz vardı. Öte yandan, vagonumuzu kimseyle paylaşmamıza izin verilmiyordu. Bunun tek nedeni, hastalık bulaşma tehlikesi değildi üstelik. Vagonumuza yabancıları alırsak, müze için topladığımız belgelerin kaybolması, zarar görmesi neredeyse kaçınılmazdı. Ama en azından birkaç kadın, çocuk ve sakat insanı sahanlıklara alabilirdik. Bu da yasak olmasına karşın, diğer arkadaşlarımızı ikna etmeyi başarmıştık.

Bizi rahatsız eden bir diğer şey de vagonumuza yazılan *"Devrim Müzesinin Olağanüstü Heyeti"* yazısıydı. Heyetteki kimi arkadaşlarım, bu "başlığın" istasyonlarda dikkat çektiğini ve vagonumuzu yolculuk için bir trene bağlamamıza yardım ettiğini düşünüyordu. Ancak, daha ilk birkaç gün göstermişti ki bu bize karşı büyük bir öfke doğuruyordu. *"Olağanüstü Heyet"* tabiri insanlara Çeka'yı andırıyordu. Diğer sözcüklerle ilgilendikleri yoktu; bu ikisi onları dehşete düşürmeye yetiyordu. Yolculuğumuzun henüz başlarında, insanların bizimle konuşmaktan çekindiklerini sezmiştik. Bunun nedenini bilmemize karşın, bu yanlış anlaşılmayı düzeltmek için epey çaba sarf etmek gerekiyordu. Öte yandan, onlara ufak bir jest yapmaya görün, tüm bu sıradan Ruslar hemen size kalplerini açıyorlardı. Güzel bir söz, merakla yöneltilen bir soru ya da bir sigara tüm davranışlarını değiştirmelerini sağlıyordu. Hele ki komünist olmadığımızı, Amerika'dan geldiğimizi öğrendiklerinde insanlar iyice yumuşuyor, her şeyi hatta bazen en gizli meseleleri bile anlatıyorlardı. Cahil ve ilkeldiler; hatta çoğu kabaydı. Öte yandan, bu cahil halk, neye ihtiyacı olduğunu gayet iyi biliyordu. Başlarda gördükleri adalet ve eşitliğe büyük bir inanç besliyorlardı. Hareket eden trenin basamaklarına sıkıca tutunmuş Rus köylü kadın ve er-

keklerinin gözyaşlarına, ağız dolusu küfürlerine yolculuk boyunca sık sık tanık olmuştuk. Ancak, hayatlarının her an tehlikede oluşuna karşın, en ufak rahatlama anında tüm sıkıntıları unutuyor, neşeyle gülümsüyorlardı. Birbirlerine yaşam hikâyelerini anlatmaya ya da güneyin hüzünlü şarkılarını söylemeye başlıyorlardı. İstasyonlarda tren lokomotif beklerken, köylüler grup hâlinde bir çember oluşturuyor, akordeon çalıp neşeli şarkılar söylüyorlardı. Tüm bu aç ve yorgun insanların sırtlarındaki ağır yüklerle her şeyi bir yana bırakıp halk türkülerine coşkuyla eşlik etmesi beni çok şaşırtıyordu. Bu Ruslar, hem azizdiler hem de şeytan. Sadece anı yaşıyorlardı. Acaba tüm bu sıkıntılar, ülkedeki düzensizliği, devrimin içine düştüğü trajik hâli bir nebze olsun açıklayabilir mi diye çok düşünmüşümdür.

Poltava'ya vardığımızda sabah olmuştu. Kent, gün ışığıyla aydınlanıyordu. Sokaklar, sıralı ağaçlar ve onların aralarındaki küçük bahçeler ile bezeliydi. Bu bahçelerde çeşit çeşit sebze yetiştiriliyordu. Bahçeler çitle dahi çevrilmemişti. Böyle bir şey, Petrograd'da ya da Moskova'da imkânsızdı. Belli ki kuzeyin aksine bu kentte kıtlıktan eser yoktu.

Müze sekreteriyle birlikte hükümet binasını ziyaret ettim. Poltava, *Ispolkom* [Sovyet İdare Heyeti] tarafından değil, *Revkom* adıyla bilinen yerel bir devrimci heyet tarafından yönetiliyordu. Bu, Bolşeviklerin kentte henüz bir Sovyet oluşturamadığını gösteriyordu. Revkom'un başkanı bizi büyük bir sıcakkanlılıkla karşılamıştı. Heyetimizin çalışmalarıyla yakından ilgilendi ve bizimle ortak hareket edeceğine ve pek çok birimden bizim için belge toplayacağına söz verdi. Tüm bu sıcakkanlılığı hayra yorduk.

Anne ve Bebek Bakım Bürosu'nda iki ilgi çekici insanla tanıştım. Bunlardan ilki, büyük Rus yazar Korolenko'nun kızıydı, diğeriyse Çocukları Koruma Derneği'nin eski başkanıydı. Poltava'ya geliş amacımı öğrenir öğrenmez her ikisi de bana yardım etmek istediklerini belirterek beni okullarını ve bu arada Korolenko'nun

evini de ziyaret etmek üzere davet ettiler.

Okul, son derece güzel bir bahçe içine âdeta gömülmüştü; dışarıdan görünmesi oldukça güçtü. Konuk ağırlama odasında zengin bir oyuncak bebek koleksiyonu vardı. Alımlı Ukraynalı küçük hanımlardan rengarenk elbiseler içindeki, minik şapkalar takan Kafkas kız kardeşlerine, Don'un kibirli Kazaklarından Volga'nın yakışıklı erkeklerine kadar Rusya'nın hemen her bölgesini temsil eden çeşitli oyuncak bebekler mevcuttu. Bunların kimileri, köylülerin el emeğiydi; kimileriyse *kustarni* imalathanesinin güzel çalışmalarıydı. Köylü elbiseleri içindeki bu oyuncak bebekler, Rusya ve Sibirya çocuklarını temsil ediyorlardı.

Genç kadınlar beni Çocukları Koruma Derneği hakkında bilgilendirmişlerdi. Şubat Devrimi'nden birkaç yıl önce sınırlı imkânlarla kurulan dernek hâlâ aktifti. Daha sonraları, yeni devrimci öğeler de derneğe katılmıştı. Böylelikle dernek çalışma alanını genişletmiş, çocukların bakımının yanı sıra eğitimleriyle de ilgilenmeye başlamıştı. Gereksiz oyuncaklar, düzenlenen bir sergiyle satılmış ve bu sayede çocukların ihtiyaçları karşılanmıştı. Ekim Devrimi gerçekleşip Bolşevikler Poltava'yı sahiplendikten sonra, derneğe sürekli baskınlar düzenlenmeye başlamış ve pek çok öğretmen, derneği karşı-devrimci yuvaya dönüştürdükleri şüphesiyle tutuklanmıştı. Geride kalan küçük eller, çocuklar yararına yürüttükleri çalışmaya devam etmişlerdi. Lunaçarski'ye bir delege göndermişler ve bu sayede çalışmalarını yürütme iznini almayı başarmışlardı. Lunaçarski, gerekli belgelerin yanı sıra yerel otoritelere derneğin çalışmalarının önemini gösteren bir mektup kaleme alarak tüm iyi niyetini sergilemişti.

Ne var ki dernek rahatsız edilmeye ve sayısız ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmişti. Sabotajla suçlanmaktan korkan kadınlar, çalışmalarına Poltava Eğitim Komiserliği bünyesinde devam etmeyi önermişti. Böylelikle sabah dokuzdan gece üçe kadar tüm

zamanlarını okulun çalışmalarına adamaya başlamışlardı. Ancak, bunlar da komünist otoritelerin düşmanlığını bastırmaya yetmemişti: Dernek, gözden düşmüştü.

Kadınlar, Sovyet Hükümeti'nin serbest hareket etmelerine izin verirmiş gibi göründüğünü, öte yandan, her bağımsız çabanın engellendiğini, inisiyatiflerinin yok edildiğini belirttiler. Ukraynalı komünistlerin bile kendi inisiyatifleri yoktu. Birim şeflerinin büyük çoğunluğu Moskova'dan atanmıştı ve Ukrayna pratikte her türden bağımsız hareketten yoksun bırakılmıştı. Ukrayna Komünist Partisi ile tek amacı her şeyi denetimi altına almak olan Moskova'daki Merkez otoriteler arasında büyük bir çekişme yaşanıyordu.

Kadınlar kendilerini çocuklara adamışlardı; bu uğurda her türlü yanlış anlaşılmaya hatta katliama seve seve göğüs gererlerdi. Her ikisi de devrimi gayet iyi anlıyor ve ona sempati duyuyorlardı. Ancak, Bolşeviklerin terörist yöntemlerine bir türlü anlam veremiyorlardı. Zeki ve kültürlü kişilerdi; evlerini komünist düşünce ve eylem çölünde bir vahaya benzetmiştim. Yanlarından ayrılırken, bana çocukların çalışmalarından oluşan bir koleksiyonun yanı sıra Bayan Korolenko'nun enfes yağlı boya tablolarını da verdiler. Bütün bunları, çalışmalarının örnekleri olarak Amerika'ya göndermem için âdeta yalvarmışlardı. Amerikan halkın, dernek ve çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmasını çok istiyorlardı.

Daha sonra, Korolenko ile tanıştım. Hastalığı onu yiyip bitiriyordu. Asil, saygıdeğer ve iyi niyetli biriydi; melodik ses tonu ve güleç yüzü ile konuştuğu kişinin içini ısıtıyordu. Amerika'dan ve oradaki arkadaşlarından büyük bir sevgiyle söz etti. Öte yandan, konu Rusya'nın büyük trajedisine, insanların çektiği acılara geldiğinde, yüzüne gölge düşmüş, neşeli ses tonunun yerini hüzünlü bir dil almıştı.

"*Mevcut koşullar hakkında ne düşündüğümü, Bolşeviklere yaklaşımımı bilmek istiyorsundur*" dedi. "*Ne yazık ki bu çok uzun sürer. Şu*

sıralar Lunaçarski'nin benden talep ettiği ve yayımlama sözü verdiği bir mektuplar dizisi yazıyorum. Mektuplarda tam da bunlara değiniyorum. Dürüst olmak gerekirse, bunların yayımlanacağına inanmıyorum; yine de bitirir bitirmez sana müze için bir nüsha gönderirim. Toplam altı tane; istersen bunlardan iki tanesini hemen şimdi sana verebilirim. Bu mektuplardan birinde, mevcut koşullara ilişkin düşüncelerimin kısa bir özetini yapıyorum. Şöyle diyorum: Çar jandarmalarının insanları yalnız tutuklama değil öldürme yetkileri de vardı. Şimdi de durum bundan farklı değil. Bolşevikler, tüm bu yöntemlerin devrimin kaçınılmaz bir parçası olduğunu iddia ediyorlar. Ancak, ben bu kıyamların, kurşuna dizmelerin insanlığa ya da devrime hizmet ettiğini düşünmüyorum. Ben devrimden insanlık ve adaleti anlarım. Bugün Rusya'da bunlar yok, ne yazık ki. Ülkenin yeniden inşası için tüm entelektüel ve içsel güçlerin en yoğun ifadelerini bulmasının, bunların birbiriyle eşgüdümlü ilerletilmesinin gerektiği bir dönemde, tüm insanlar susturuluyor. Sözde proletarya diktatörlüğündeki mantığı ve verimliliği sorgulama cüretini göstermek komünist liderlerin gözünde büyük bir suçtur. Sosyal bir devrimin en basit gerekliliklerini dahi yerine getiremezken, kendimizi bir dünya devriminin merkezi olarak görüyoruz. Zavallı Rusya bu deneyimin bedelini ağır şekilde ödüyor. Dahası, belki de diğer ülkelerdeki kimi temel değişiklikleri de uzun zaman sonraya erteliyor. Burjuvazi, Rusya'da yaşananları işaret ederek bunun karşıt tepkimeleriyle kendini savunacaktır."

Entelektüel Rusya'nın bilinçli ve gür sesli son edebi kişiliklerinden biri olan ünlü yazarın yanından kederle ayrıldım. İnsanlara büyük bir sempatiyle yaklaşan, tüm yaşam ve çalışmalarında ülkelerine besledikleri sevgiden, insanların refahı düşüncesinden ilham alan Rus entelijensiyasının çığlıklarını bir kez daha duymuştum.

Aynı günün akşamında, Korolenko'nun akrabası ve aynı zamanda Poltava Politik Kızıl Haç Başkanı olan yaşlı bir kadını ziyaret ettim. Bana Korolenko hakkında onun kendisini övmekten çekindiği için bahsetmediği pek çok olaydan söz etti. Bu yaşlı ve takatsiz adam zamanının çoğunu Çeka'yla görüşmeler yapmaya

harcıyor, katli vacip görülen onca masum insanın hayatını kurtarmaya çabalıyordu. Sık sık Lenin'e, Lunaçarski'ye mektuplar gönderiyor, bu kıyama bir dur demeleri için âdeta yalvarıyordu. Poltava Çekasının mevcut başkanı acımasız bir caniydi. Tek bildiği yöntem, insanları kurşuna dizmekti. Adamın heyetimiz üyelerine çok cana yakın davrandığını belirttiğimde, yaşlı kadın hüzünle gülümsedi. *"Bu sadece gösteri amaçlı bir hareket"* dedi, *"biz onu iyi tanırız. Tüm cana yakınlığıyla her gün balkonda belirirken görürüz onu; aşağıda kurbanlar kurşuna dizilmek üzere götürülüyorken."*

Poltava, köylü el işi ürünleriyle ünlüdür. Birbirinden güzel kumaşlar, işlemeler, danteller ve sepetler kentin endüstrisinin büyük bir bölümünü oluşturur. Sosyal Ekonomi Bürosu *sovnarkhozu* ziyaret ettiğimde ise, bütün bu endüstrinin pratikte bastırıldığını öğrendim. Birimin elinde sadece küçük bir koleksiyon kalmıştı. *"Biz önceden tüm dünyaya, Amerika'ya bile kustarni çalışmalarımızı pazarlıyorduk"* dedi birimin mevcut başkanı. Kendisi eskiden bu köylü çabalarını destekleyen *Zemstvo*'nun başıymış. "B*izim el işi ürünlerimiz, tüm ülkenin en nadide eserleri olarak tanınırdı. Oysa şimdi hepsi yok edildi. Köylüler zanaattaki heveslerini yitirdiler; hepsi barbarlaştı, bozuldu."* Köylülerin zanaatlarını yitirmelerinden çocuğunu yitiren bir annenin hüznüyle söz ediyordu.

Poltava'da kaldığımız süre boyunca, toplum içindeki çok farklı gruplarla ve onların temsilcileriyle iletişim kurduk. Zionistlerin Bolşevik rejim karşıtı tepkileri özellikle ilginçti. Başta bizimle konuşmayı reddettiler, açık ki eski deneyimlerinden dolayı oldukça tedbirli hareket ediyorlardı. *Gentile*[1] sekreterimizin varlığı da onları güvensizliğe itiyordu. Bu nedenle, kimi Zionistler ile yalnız görüşmeye karar verdim. Gerçekten de böyle kendilerini daha güvende hissediyorlardı. Moskova'dayken Bolşeviklerin oradaki Zionistleri karşı-devrimci ilan ettiğini ve onlarla ilişkisi olan her-

1 Gentile: Musevi olmayan kimse. Ç.N.

kesi tutukladığını öğrenmiştim. Öte yandan, Poltava Zionistleri, kimsenin suikastçı ya da aktif bir düşman olarak göremeyeceği, sırsdsn ortodoks Yahudilerdi. Bolşevik rejime şiddetle karşı çıkıyor olmakla birlikte, bu insanlar oldukça pasif davranıyorlardı. *Bolşevikler, Yahudi katliamına girişmediklerini iddia ediyorlar,* diyorlardı; *ancak, bu tek bir anlamda doğru. İki tür katliam vardır: Gürültülü ve şiddetli yapılan ve sessizce yapılan.* Zionistler ilkini tercih ediyordu. Şiddetli katliam, bir gün ya da bir hafta içinde son bulurdu; Yahudilere saldırılır, bunlar soyulur, hatta kimi zaman öldürülür ve bu iş biterdi. Sessiz katliamlar ise, sonsuza dek sürerdi. Ayrımcılık, kıyam ve Yahudi avı sürekliydi. Bolşevikler, Yahudi hastanelerini kapatmıştı ve şimdi hasta Yahudiler, *Gentile* hastanelerde *treife* yemeye zorlanıyorlardı. Aynı şey Yahudi çocuklara da uygulanmıştı; onlar da Bolşevik aşevlerinde yemek yemek zorundaydılar. Eğer bir Yahudi ile bir *Gentile* aynı suçtan tutuklanırsa, *Gentile* serbest bırakılırken Yahudi'nin cezaevine konması hatta kurşuna dizilmesi muhtemeldi. Sürekli aşağılanmalara ve hakaretlere maruz kalan bu insanlar, tüm ticari aktiviteleri bastırıldığı için bir yandan da açlıkla pençeleşiyorlardı. Ukrayna'daki Yahudilere karşı sessiz ve sürekli bir katliam uygulanıyordu.

Zionistlerin Bolşevik rejim karşıtı eleştirilerinin bağnaz bir dinci ve milliyetçi tavır olduğunu düşünüyordum. Bu insanlar, Ortodoks Yahudilerdi, çoğu tüccardı ve Devrim onların aktivite alanını etkiliyordu. Ne var ki sözünü ettikleri sorunlar gerçekti -Yahudilerin Anti-Semitizm eylemlerine maruz kaldıkları ortadaydı. Poltava'daki komünist ve Bolşevik memurların hepsi *Gentileydi* ve Yahudileri sevmedikleri çok açıktı. Devrim öncesine oranla, Ukrayna'da çok daha zalim bir Anti-Semitizm düşüncesi mevcuttu.

Güneydeki yolculuğumuzun Poltava'dan sonraki durağı, büyük oranda makine sıkıntısı çeken Fastov'du. Geçmişte refah

içinde yaşayan bu kasaba şimdileri yoksulluk içindeydi ve eskiye oranla nüfusunun üçte ikiden fazlasını kaybetmişti. Hemen tüm aktivitelerde gözle görülür bir durağanlık mevcuttu. Kasaba merkezindeki pazaryeri –önemli bir gösterge- küçük ölçekte bir alışverişi ancak karşılayacak un, şeker ve yağdan ibaretti. Bu yerlerde erkekten çok kadın görmek mümkündü ve hepsinin gözlerinde tuhaf bir ifade vardı. Yüzünüze doğrudan bakmıyor, sadece aptal ve avlanmış bir hayvan gibi ürkek bakışlar atıyorlardı. Bu kadınlara Fastov'da pek çok katliamın gerçekleştiği haberini aldığımızı ve Amerika'daki insanları Ukrayna'daki Yahudilerin yaşam koşulları konusunda aydınlatabilmek için veri toplamak istediğimizi belirttik. Bölgedeki varlığımızdan haberdar olan pek çok kadın ve çocuk çevremizi sarmıştı; hepsi de Fastov'daki dehşet hikâyelerini anlatmak için büyük bir heyecanla sırasını bekliyordu. Anlattıklarına göre, bölgede sayısız katliam yaşanmıştı. Bunların en korkuncu Denikin tarafından Eylül, 1919'da gerçekleştirilmişti. Sekiz gün süren bu vahşette 4000'i aşkın insan öldürülmüş ve binlercesi de ağır yaralanmıştı –ki onların sonu da ölüm olmuştu. Denikin vahşetinden Kiev'e kaçmak isteyen binlerce insan da yolda açlıktan kırılmıştı. Kasabanın neredeyse tamamı yakılmış, yok edilmişti. Yaşlı Yahudilerin büyük çoğunluğu sinagogda kıstırılmış ve oracıkta öldürülmüştü. Diğer insanlar ise kasaba meydanına toplanmış ve orada topluca katledilmişti. Genç yaşlı, kadın erkek demeksizin herkes öldürülmüştü. Genç kızlar Denikin askerleri tarafından defalarca tecavüze uğramıştı. Tüm bu yaşananları kadınların dehşet dolu gözlerinde görmek hiç de zor değildi.

Bu kadınlar ve erkekler, yaşadıkları sefaletten Amerika'daki akrabalarını haberdar etmemizi istiyorlardı. Hemen herkesin bu ülkede bir akrabası var gibi görünüyordu. Tüm bu insanlar geceleri vagonumuza doluşuyor ve Amerika'daki akrabalarına vermemiz için sayısız mektup getiriyordu. Bunların bazılarında adres falan yoktu; basit bir mantıkla sadece alıcının adını yazmışlar-

dı. Diğer kimi insanlarsa uzun savaş ve devrim yıllarından beri Amerika'daki akrabalarından haber alamamış olmalarına karşın, hâlâ okyanusun karşı kıyısında bir yerlerde olduklarını umuyorlardı. Amerika'daki akrabalarının onları kurtarabileceğini düşünüyorlardı. Yüreğim ezilmişti.

Vagonumuz her gece Fastov'un bu talihsiz insanlarıyla doluyordu. Bunların arasında çok ilgi çekici bir konuğumuz da vardı. Eski bir avukat olan bu konuğumuzun katliamı gerçekleştirenlere karşı giriştiği mücadelelerden ve pek çok Yahudi'nin hayatını kurtarmış olduğundan sıkça söz ediliyordu. Konuğumuz bir tür katliam günlüğü dahi tutmuştu bunu bize gösterdiğinde tüm gecemizi buradan pasajlar okuyarak geçirdik. Olayların ve tarihlerinin basit bir şekilde kayıt altına alındığı bu günlüğün tüm korkunçluğu nesnelliğinden geliyordu. Bu, işkence ve kıyam dolu günler karşısında atılan bir çığlıktı. Bu dehşetli tabloda tek bir parlak nokta vardı: *Bolşevik rejim altında hiçbir katliam yaşanmadı. Fastov'lu Yahudiler onlara büyük bir şükran duyuyordu. Kurtarıcıları olarak gördükleri Bolşeviklere büyük bir sadakatle bağlanmışlardı. Bolşevik rejimin nihayet Rusya'daki tüm bu Yahudi karşıtı katliamlara son vereceği düşünülüyordu.*

XXI.

KİEV

Pek çok sıkıntı ve ertelemenin ardından, Fastov'dan Kiev'e doğru altı gün sürecek kabus dolu yolculuğumuza başladık. Tren istasyonlarının durumu içler acısıydı; yollar sayısız yük vagonu ile kapalıydı. Dahası, bu vagonlar kıtlık çeken kentlere erzak değil, çoğunluğunu hastaların oluşturduğu insanları taşıyordu. Tüm yol boyunca hemen her istasyonda bekleme salonları ve platformlar kir, pas içinde bekleşen insanlarla tıklım tıklım doluydu. Geceleri dahi bu korkunç manzara değişmiyordu. Her yerde bağırıp çağıran, trenlerde ayakta da olsa bir yer kapabilmek için büyük bir mücadele veren binlerce çaresiz insan vardı. Dante'nin *"Cehennem"*inde küçük bir yer kapabilmek için çılgınca savaşan, yüzleri soluk ışıkta kül gibi görünen ucubeleri anımsatıyorlardı. Hemen her tren kalkışında aynı dehşet sahneye tanık oluyorduk: Acı bir çığlık geceyi yırtıyor ve tren duruyordu. Bu, yine birisinin trenin altında kalıp korkunç bir şekilde can verdiği anlamına geliyordu.

Kiev'e varmak bizi biraz olsun rahatlattı. Kenti harabeye dönmüş hâlde bulacağımızı düşünüyorduk ki yanıldığımızı görmek bizi oldukça memnun etmişti. Petro-Sovyet basınında günlerce aynı konuya yer verilmişti: Polonyalılar, kent boşaltılana değin Kiev'de sayısız katliam gerçekleştirmişti. *Kentteki tarihi katedrali neredeyse bir harabeye çevirdiler*, diye yazmıştı basın. *"Tüm su tesisatlarını ve elektrik şebekelerini yıktılar; kentin pek çok bölgesini kundakladılar."* Çiçerin ve Lunaçarski, tüm dünyadaki aydınları bu barbarlığı protestoya davet etmişti. Polonyalıların sanata karşı işlediği bu büyük suç, Almanların *Rheims'daki* ünlü katedrali Prusya toplarına hedef seçmesiyle eşleştiriliyordu. Öte yandan, Kiev'e vardığımızda, kenti

Petrograd'dan daha iyi hâlde bulmuştuk. Aslında, sayısız hükümet değişikliğini ve askeri müdahâleyi düşünürsek, kent çok az zarar görmüştü. Kent civarındaki pek çok köprü ve tren yolunun havaya uçurulduğu doğruydu; ancak, kent merkezine neredeyse hiç dokunulmamıştı. Katedralin durumunu araştırmak istediğimizde, insanların yüzlerindeki şaşkınlık görülmeye değerdi: Bu insanların Moskova ve Petrograd basınında yer alan yazılardan haberleri yoktu.

Harkov ve Poltava'nın aksine, Kiev tam bir hayal kırıklığıydı. *Ispolkom* sekreteri bizi hiç de hoş karşılamadı; kimliklerimizdeki Zinovyev imzası dahi onu etkilememişti. Sekreterimiz, Yürütme Komitesi Başkanı'nı görmeyi başarmış olmakla beraber, bu görüşmeden hayal kırıklığı dışında bir şey elde edememişti: Bu yüksek makamın onun derdini dinlemeye ayıracak vakti yoktu. *Meşgulüm,* demişti, *rahatsız edilmek istemiyorum.* Bir Amerikalı olarak bir de ben şansımı denemek istedim ve neticede başkanı gerekli belgelere erişimimizi sağlamaya ikna edebildik. Yaşamın çelişkilerinin korkunç bir yansımasıydı bu. Amerika dünya emperyalizmiyle bir olmuş, Rusya'yı kıtlığa ve yıkıma sürüklüyorken, bir insanın Amerikalı olduğunu söylemesi ona Rusya'daki tüm kapıları ardına kadar açıyordu. Bu anahtarı kullanmak zorunda olmak ise, utanç verici bir şeydi.

Kiev'de komünizm karşıtlığı oldukça yoğundu; yerel Bolşevikler dahi Moskova'yı şiddetle eleştiriyordu. "*Merkezden*" gelenlerin çalışmalarını korumak, devletin silahlı güçleri olmaksızın neredeyse imkânsızdı. Sovyet birimlerindeki hükümet çalışanlarının da bu insanların paylarını korumakla ilgilendiği yoktu. Ukrayna'daki bürokratik ayrımcılık ve yetersizlikler Moskova'dakinden de beterdi ve bölgede "*Ruslara*" karşı beslenen milliyetçi öfke gittikçe büyüyordu. Bu durum, Harkov ve Poltava için de geçerli olmakla beraber, buralarda çok daha düşük seviyedeydi. Kiev'de ise Moskova'ya ilişkin her şeye karşı büyük bir güvensizlik ve nefret atmosferi mevcuttu. Harkov Eğitim Komiserliği başkanının bize karşı takındığı tavır, hemen tüm Ukrayna resmi dairelerinde hissedilen Moskova karşı-

tı öfkenin basit bir örneğiydi. Öte yandan, Ukrayna doğumlu olan başkan, Zinovyev ve Lunaçarski'nin imzalarının bulunduğu kimlik kartlarımızı doğrudan görmezden gelemezdi. Çalışmalarımıza yardım edeceği konusunda söz vermiş olmakla beraber, Ukrayna'ya ait tarihi belgelerin Petrograd'a götürülme fikrinden hiç hoşlanmamıştı. Kiev'deki Moskova karşıtlığının maskesini düşürmeye gerek yoktu. Bu zaten her yerde aleni bir şekilde görülüyordu. Öte yandan, o büyülü sözcüğü, *"Amerika"*yı sarf etmeye görün; insanlar derhâl sizin komünist olmadığınızı anlıyor, size karşı daha ilgili ve meraklı olmaya başlıyordu. Hatta size güveniyorlardı. Ukraynalı komünistler açısından da durum farklı değildi.

Kiev'de topladığımız bilgi ve belgeler de diğer kentlerde topladıklarımıza benzer şeylerdi: Eğitim sistemi, hastaların bakımı, işçilerin tertibi ve tüm diğer genel Bolşevik uygulamaları. *"Bizler, Moskova'nın planına uygun hareket ediyoruz"* diyordu Ukraynalı bir öğretmen, *"tek fark, okullarımızda Rusçanın yanı sıra Ukraynacanın da öğretiliyor olması."* İnsanlar, özellikle de çocuklar Rusya'dakilerden çok daha iyi besleniyor ve giyiniyorlardı: Rusya'ya oranla, burada yiyecekler daha bol ve ucuzdu. Öte yandan, burada da Petrograd ve Moskova'dakilere benzer küçük okullar vardı; ancak, hiç kimse çocuklar ve hatta öğretmenler arasında yapılan ayrımcılığın yol açtığı sorunları fark etmiş görünmüyordu. Çocuklar, seçkin okullara giden öğrencilere gıptayla bakıyor, buraların sadece komünist çocuklara açık olduğunu düşünüyorlardı -ki mesele bununla da bitmiyordu. Sıradan okullara ne kadar az önem verildiğini bilen öğretmenler de işlerini savsaklıyorlardı. Hemen hepsi çeşitli özel payların verildiği gösteri okullarına kapağı atmanın yolunu arıyordu.

Uyanık ve bilgili biri olan Sağlık Komiserliği başkanı, Kiev'de heyetimize ve yürüttüğü çalışmalara gereken önemi veren birkaç memurdan biriydi. Bize uzun uzun kurumun işleyişini anlatmış, dahası, müzeye belge toplamak için nereleri ziyaret etmemiz gerektiği konusunda da yardımcı olmuştu. Başkan, engelli çocuklara hizmet veren bir Yahudi hastanesini özellikle görmemiz gerektiğini belirt-

mişti.

Hastanenin idaresinden oldukça bilgili ve etkileyici bir insan olan Doktor N... sorumluydu. Yirmi beş yıldır hastanenin başındaydı ve bize kurumu gezdirirken, bir yandan da büyük bir gururla buranın geçmişini anlatıyordu.

Bölgedeki Yahudiler tarafından yapılan ve bu insanların medarı iftiharı olan hastane, eskiden Rusya'nın en ünlü hastanesiymiş. Ancak, birkaç yıl içinde gerçekleşen hükümet değişiklikleri, kurumun sağladığı yararları bir çırpıda gölgelemeyi başarmıştı. Bölgede pek çok katliam yaşanmıştı. Yahudi hastalar, ağır yaralı olmalarına karşın, sık sık yataklarını ve odalarını şu ya da bu rejime bırakmak zorunda kalmışlardı. Denikin ordusunun memurları en vahşi olanlardı. Bunlar, Yahudi hastaları küfür ve aşağılamalarla sokağa atmış, kendilerini hastalıktan korumaya çalışan hastane personelinin sağlığı için geri dönenlerin hepsini öldürmüşlerdi. Tek bir gerçek vardı ki hastaneyi ve içindeki hastaları kurtaran personelin çoğunluğu da yine *Gentileydi.* Ne var ki bu, sayısız ölüme ve geride kalan pek çok hastanın da aklını yitirmesine engel olamamıştı.

Doktor bana Fastov'daki katliamların kurbanlarıyla ilgili kimi olaylar da aktardı. Bu kurbanların aralarında altı ile sekiz yaş arasında çocuklar da vardı; sıska ve hasta bedenleri bu zavallıların yaşadıkları tüm vahşeti ele veriyordu. Pek çoğunun tüm akrabaları ve hatta bazılarının aileleri gözlerinin önünde öldürülmüştü. *Bu çocuklar, geceleri sık sık korku içinde, sıçrayarak uyanıyorlar,* diyordu doktor. Onlar için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı; ancak, bu talihsiz çocukların hiçbiri Fastov'da yaşadığı korkunç deneyimleri aklından atamamıştı. Doktor, on dört ile on sekiz yaş arasındaki bir grup genç kızı gösterdi. Bunlar, Denikin'in giriştiği katliamın en talihsiz kurbanlarıydılar. Hepsi de defalarca tecavüze uğramıştı ve hastaneye geldiklerinde pek çoğu oldukça kötü hâldeydi. Onları eski sağlıklarına kavuşturmak yıllar alırdı. Doktor, Bolşevik rejim altında hiçbir katliamın yaşanmadığını üstüne basa basa vurguluyordu. Hastalarının uzunca bir süre tehlike altında olmadığını bilmek, has-

tane çalışanlarını oldukça rahatlatmıştı. Öte yandan, hastanenin başka sorunları da vardı. Politik Komiserler sık sık kuruma müdahâle ediyorlardı; dolayısıyla, hastanenin ihtiyaçlarının karşılanması için büyük çaba harcamak gerekiyordu. *"Hastalara ayırmam gereken zamanın"* diyordu doktor, *"çoğunu bir bürodan diğerine koşmakla harcıyorum. İlgisiz memurlar, medikal uzmanların işlerini güçleştiriyor, doktorların iyi niyetli çabalarını baltalıyorlar."* Doktorun kendisi sayısız iş uzatmalara ve emirlere uymadığı için defalarca sabotajcı olmakla suçlanmış, tutuklanmıştı. Bu, politik çıkarın profesyonel yeterlilikten üstün tutulduğu sistemlerin kaçınılmaz sonuydu. Büyük üne ve deneyime sahip bir doktorun yerini komünist bir doktora bırakıp çok uzak bir bölgeye atanması sık görülen bir olaydı. Bu koşullar altında, en iyi niyetler dahi felce uğruyordu. Dahası, entelijensiya üzerinde genel bir şüphe vardı ve bu da son derece moral bozucu bir etkendi. Evet, bu sınıfa mensup kimi insanların sabotajcı olduğu doğruydu. Ancak, aralarında gerçekten kahramanca işler çıkaran, kendini tamamen buna adayan insanlar da vardı. Entelijensiyaya karşı genel bir düşmanlık besleyen Bolşevikler, ülkenin toplumsal yaşamını zehirlemiş, topluma önyargı ve nifak tohumları ekmişlerdi. Rus entelijensiyası, devrimi kanı pahasına savunmuştu; ancak, bu çabalarının gazap üzümleri kendisine verilmemişti. *"Ne trajik bir kader"* diyordu doktor, *"insan bütün bu yaşananları unutup kendini işine vermezse, bir saniye bile yaşayamaz."*

Geniş bir parkın ortasına inşa edilmiş, engelli çocuklara hizmet veren bu modern hastane, örnek teşkil eden bir kurumdu. Hastane tamamen büyük savaş, hastalık ve kıtlık kurbanlarının, kolları, bacakları zarar görmüş, bedenleri deforme olmuş çocukların hizmetine adanmıştı. Çocuklar, yaşlanmış, sararıp solmuş görünüyorlardı; *Father Time*[1] gibi onlar da doğuştan yaşlıydılar. Tertemiz beyaz çarşaflarla örtülü yataklarında öylece yatıyor, Ukrayna yazının sıcak güneşiyle ısınıyorlardı. Bize tüm ziyaretimiz süresince refakat eden başhekimi çok sevdikleri her hâllerinden belliydi. Doktor, hangi yar-

1 Father Time: zamanın somut sembolü. Ç.N.

dıma muhtaç çocuğa yaklaşıp onunla ilgilense, sıhhatini sorsa, çocuğun mutluluğu yüzünden okunuyordu. Hastane yıllardır hizmet vermekteydi ve alanında Rusya'da bir ilkti. Engelli çocukların bakımında kullanılan tüm tıbbi teçhizat oldukça moderndi.

> "*Savaş ve devrimden sonra, zamanın biraz gerisinde kaldık*" diyordu doktor, "*uzun yıllardır uygar dünyadan kopuk hâlde yaşıyoruz. Yine de onca hükümet değişikliğine karşın, standartlarımızı korumaya ve hastalık ve savaşların bu talihsiz kurbanlarına elimizden geldiğince yardım etmeye çabalıyoruz.*"

Kurumun ihtiyaçları hükümet tarafından karşılanıyordu; politik tarafsızlığı yüzünden doktorun her an Bolşevikler tarafından karşı-devrimci olmakla suçlanabileceğini bilmeme karşın, hastanenin çok fazla müdahâleye maruz kalmadığını düşünüyordum.

Hastanede çok sayıda çocuk vardı; bunların bazıları müzik ve dans dersleri alıyorlardı. Çocuklar ve öğretmenleri tarafından onurumuza düzenlenen gayri resmi konserde bu çocuklar, son derece estetik *balalayka* figürleri sergilemişlerdi. Bu engelli çocukların tüm sıkıntılarından kaçışı kendilerini Ukrayna halk müziklerinin ritmine bırakmakta bulmalarını görmek bizi son derece mutlu etmişti.

Kiev'deki ilk günlerimizde, müze için gerekli belgeleri Sovyet kurumlarında bulamayacağımız bilgisini almıştık. Bunlar daha çok diğer politik grupların ve özel kişilerin elindeydi. Örneğin, katliamlara ilişkin en doğru istatistiki belgeler Ukrayna'daki *Rada*[2] rejiminin eski bakanlarından birinin elindeydi. Adamı bulup yanına gittim. Kimliğimi açıkladığımda ise gerçekten büyük bir sürprizle, Amerika'da yayımladığımız *Mother Earth*'ün bazı eski nüshâlârıyla karşılaştım. Bu eski bakan, heyet üyelerimizi Yahudi *Kulturliga*'daki kimi yazar ve şairlerle tanışmak üzere düzenleyeceği mini bir toplantıya davet etti. Yerel Yahudi entelijensiyasının en ağır topları oradaydı. Devrim, Bolşevik yöntemler ve Yahudi mese-

2 Rada: Ukrayna Ulusal Meclisi. Ç.N.

lesi üzerine uzun uzadıya konuştuk. Bu insanların büyük çoğunluğu komünist teorilere karşı olmakla beraber, Sovyet Hükümeti'ni destekliyordu. Yaptıkları tüm hatalara rağmen, Bolşeviklerin Rusya ve devrim yararına mücadele ettiğini düşünüyorlardı. Her şeyden öte, komünist rejimle birlikte Yahudiler Ukrayna'da hüküm sürmüş tüm diğer rejimlerde uğradıkları katliamlardan kurtulmuşlardı. Bu Yahudi entelektüeller, Bolşeviklerin Yahudilere en azından yaşama hakkı verdiğini savunuyorlardı. Bu nedenle, Bolşevikler, Yahudiler tarafından tüm diğer hükümetlere yeğ tutuluyor, destekleniyordu. Bu insanlar Bolşeviklerin düşmesi ve Rusya'daki Anti-Semitizmin hortlaması olasılığına karşı büyük bir korku duyuyorlardı. Böyle bir durumda toplu Yahudi katliamlarına kaldığı yerden devam edileceğinden şüpheleri yoktu.

Bazı gençler ise farklı bir bakış açısına sahiptiler. *Bolşevik rejim, büyük bir Yahudi karşıtı nefrete yol açtı,* diyorlardı, *çünkü halk komünistlerin büyük çoğunluğunun Yahudi olduğunu düşünüyor.* Komünizm, zorunlu vergiler, ağır cezalar ve Çeka anlamına geliyordu. Dolayısıyla, genel komünist rejim karşıtlığı, tüm Yahudi ırkına karşı bir nefrete dönüşmüştü. Bolşevik tiranlığı da Ukrayna'da önüne geçtikleri Anti-Semitizmden besleniyordu. Dahası, Yahudileri kayırmadıklarını kanıtlamak gayesiyle, Bolşeviklerin diğer uca geçtiklerini ve *Gentilelerin* en ufak bir cezaya çarptırılmadan rahatlıkla giriştiği işleri yapan Yahudileri sık sık tutukladıklarını ve ağır cezalara çarptırdıklarını belirtmişlerdi. Ayrıca, Bolşevikler bir yandan güneydeki Ukraynaca yürütülen tüm kültürel çalışmaları desteklerken, İbranice girişilen her çabaya engel oluyorlardı. *Kulturliga*'nın varlığını sürdürdüğü doğruydu; ancak, çalışmaları her adımda baltalanıyordu. Kısacası, Bolşevikler Yahudilerin sadece fiziksel anlamda yaşamalarına izin vermişti. Kültürel anlamda, cezaları yine ölümdü. *Yevkom* [Yahudi Komünist Seksiyonu] elbette hükümetten destek alıyordu; ancak, onların görevi, proletarya diktatörlüğünün kitabı mukaddesini Ukrayna'daki Yahudilere ezberletmekti. Yevkom'un Ukraynalılardan daha Anti-Semitik olduğuna

özellikle dikkat edilmeliydi. İmkânları olsa, bunlar komünist olmayan tüm Yahudileri kendi elleriyle katleder, Yahudi eğitim çalışmalarını toptan yok ederlerdi. Bu gençler, ne Bolşevik Hükümeti'nin düşmesini istiyorlardı, ne de onları destekliyorlardı.

İki Yahudi grubunun da Rusya'daki duruma saf milliyetçi bir gözle baktığını düşünüyordum. Öte yandan, onların kişisel tepkilerini gayet iyi anlıyordum; Yahudi ırkı çok büyük acılar ve katliamlar yaşamıştı. Oysa benim için asıl mesele, devrim ve onun bütün Rusya üzerinde yarattığı etkilerdi. Bolşeviklerin Yahudilerce desteklenmesi ya da desteklenmemesi onların Yahudilere ve Yahudi sorununa bakış açılarını değiştiremezdi, üstelik. Bu, elbette çok büyük bir sorundu; özellikle de Ukrayna'da. Ne var ki temel sorun daha derinlerde yatıyordu. Bu sorun ancak Yahudiler de dahil olmak üzere, Rusya'daki tüm insanların sosyal ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları ile aşılabilirdi. Eğer Bolşevik yöntem ve uygulamalar insanlara zorla kabul ettirilmişse, eğer Bolşevikler insanlara kendi teori ve prensiplerine uymalarını emrettilerse ve eğer tek dertleri ellerindeki gücü korumaksa, onları destekleyemezdim. Bolşeviklerin Yahudi katliamlarında bir suçları olmayabilirdi; ancak, eğer onlar tüm Rusya'yı katlediyorsalardı, işte o zaman devrimci bir parti olarak görevlerini başarıyla yerine getirememişler demekti. Tüm sorunların kaynağına indiğimi söyleyemezdim; ancak, şu ana değin yaşadığım deneyimlerim beni Bolşeviklerin devrimi yanlış anladığını ve bunun da tüm Rusya'yı felakete sürüklediğini düşünmeye sevk ediyordu. Yahudilerin trajedisi bunun sadece küçük bir bölümüydü.

Ev sahibim ve arkadaşlarım benimle aynı görüşte değillerdi: Meseleye karşıt kutuplardan bakıyorduk. Yine de toplantı oldukça ilgi çekici geçmişti; kentten ayrılmazdan önce bir kez daha toplanma kararı aldık ve yanlarından ayrıldım.

Bir gün vagonumuza dönerken, istasyonda bekleyen bir müfreze Kızıl Ordu askeriyle karşılaştım. Olayı araştırdığımda, Moskova'dan gelmekte olan yabancı delegelerin beklendiğini ve as-

kerlerin de konukların onuruna düzenlenecek karşılama törenine katılma emri aldıklarını öğrendim. Üniformalı erkeklerden oluşan küçüklü büyüklü gruplarda gelecek olan heyet hakkında konuşuluyordu. Uzun süredir öylece bekliyor olmaktan duydukları memnuniyetsizlik yüzlerinden okunuyordu.

> *"Bütün bu insanlar Rusya'ya bizi yoklamak için geliyor"* diyordu bir Kızıl Ordu askeri, *"peki, bizim hakkımızda en ufak bir bilgileri var mı ya da nasıl yaşadığımız onları ilgilendiriyor mu? Hiç sanmam. Bu, onlar için bir tür tatil. Hükümetin kesesinden yiyip içiyorlar; yanımıza gelip tek kelime ediyorlar mı? Onların tek gördüğü, önlerinden nasıl geçtiğimiz. Biz burada sarı sıcağın altında saatlerdir yollarını gözlerken, onlar kim bilir hangi istasyonda tıkınıyorlardır! Al sana yoldaşlık ve eşitlik!"*

Benzer yakınmaları daha önceden de duymuş olmakla beraber, bunları askerlerden duymak beni oldukça şaşırtmıştı. İtalyan Heyeti'ne eşlik eden ve şu an yolda olan Angelica Balabanov'u düşünüyordum; bu insanların neler hissettiğini bilseydi, o ne düşünürdü acaba? Büyük olasılıkla, askeri üniformalar içindeki *"vurdumduymaz Rus köylülerin"* resmi bir törene nasıl baktığına hiç tanık olmamıştı.

Bir gün sonra, Balabanov'un davetini aldık. İtalyan delegeler onuruna resmi bir ziyafet veriliyordu. Yabancı konuklarla tanışmaya can atan kimi heyet üyelerimiz daveti memnuniyetle kabul etti.

Ziyafete ev sahipliği eden eski Ticaret Odası binası özenle hazırlanmıştı. Taze çiçeklerle süslenmiş uzun masaların üzerleri güneyin çeşit çeşit meyveleri ve şaraplarıyla doluydu. Eski burjuva ziyafetlerini andıran bir tabloydu ve Angelica'nın da bütün bu kaba gösterişten ne kadar rahatsızlık duyduğunu görebiliyordum. Konuklar, Lenin, Troçki, Kızıl Ordu ve Üçüncü Enternasyonal şerefine içkileri peşi sıra kafalarına dikiyor, her kadehten sonra hep bir ağızdan devrim marşları söylüyorlardı. Katı ordu disiplini altında konukların karşısında dimdik bekleyen asker ve memurlarla tablo

tamamlanıyordu.

Delegeler arasında iki Fransız Anarko-sendikalist de yer alıyordu. Kiev'de olduğumuzu duymuş ve gün boyu bizimle irtibat kurmaya çalışmışlardı. Nihayet kendileriyle görüşmüştük. Ancak, ziyafetin hemen ardından Petrograd'a dönecek olmaları bize çok az sohbet etme imkânı tanıdı. İstasyona doğru yürürken, bu iki delege, devrime ilişkin kimi önemli belgeler bulduklarını ve bunları Fransa'ya götürme niyetinde olduklarını belirttiler. Bolşevik rejimde her şeyin güllük gülistanlık olmadığına ikna olmuş görünüyorlardı: Proletarya diktatörlüğünün büyük oranda Komünist Parti'nin tekelinde olduğunu ve işçilerin eskiden olduğu gibi, yine köle gibi çalıştırıldıklarını düşünüyorlardı. Niyetlerinin ülkelerindeki yoldaşlarına her şeyi açıkça anlatmak ve ellerindeki belgeleri onlarla paylaşmak olduğunu söylüyorlardı. *La Petit'ye* –bu delegelerden biri- dönüp, *bu belgeleri dışarı çıkarabileceğinize inanıyor musunuz,* diye sordum. *Umarım, tuttuğum notlara el konulacağından söz etmiyorsunuzdur,* dedi. *Bolşevikler bu kadarına cesaret edemezler; en azından yabancı delegelere bunu yapamazlar.* Kendinden çok emin görünüyordu, konuyu kapattım. Delegeler o gece Kiev'den ayrıldılar. Kısa süre sonra da Rusya'yı terk ettiler. Ve bir daha kendilerinden haber alınamadı. Son derece gizemli bir şekilde ortadan kaybolmuş olmalarına en ufak bir yorum getirmeksizin, yalnızca bu olaydan birkaç ay sonra Moskova'ya döndüğümde duyduğum haberi aktarmakla yetiniyorum: Bu iki Anarko-sendikalistin ve onlarla beraber yolculuk eden diğer birkaç kişinin Finlandiya sularında büyük bir fırtınaya yakalandığı ve hepsinin boğularak öldüğü söyleniyordu. Elbette bunun asılsız bir söylenti olduğunu düşünüyor, öte yandan, bir komploya kurban gittiklerine en uıak bir ihtimal vermiyordum. Özellikle de Anarko-sendikalistlerle beraber hayatını kaybedenler arasında Moskova'daki yüksek rütbeli bir komünistin de yer alıyor olması böyle bir şeyi imkânsız kılıyordu. Öte yandan, bu insanların ellerindeki tüm belgelerle birlikte öylece kaybolmuş olmalarına hiçbir zaman tatmin edici bir açıkla-

ma getirilmemişti.

Ziyafetin ardından, heyetimizin üyeleri Ne var Kiev'in ana caddesi *Kreşçatik'teki* pasajlardan birinde yer alan bir evin odaları tahsis edildi. Buralar eskiden kentin kalburüstü tabakasının ikamet ettiği son derece güzel evlerle doluydu ve daha sonraları önemlerini yitirmekle beraber, hepsi de hâlâ oldukça etkileyici görünüyordu. Pasajda ayrıca bir zamanlar bölgenin en iyi ellerinden çıkan ürünlerin satıldığı eski görkemden arta kalan çok sayıda dükkan vardı. Bu dükkanlarda hâlâ sebze, meyve, süt ve yağ bulunabiliyordu. Pek çoğunun sahibi, başka bir işten anlamayan ve *"işlerine çomak sokan"* devrimi ve Bolşevikleri bir tür *bête noire*[3] olarak gören yaşlı Ortodoks Yahudilerdi. Bu küçük dükkanların sahipleri hayatta kalmalarını sağlayacak düzeyde bile kazanç elde edemiyorlardı; dahası, dükkanlar sürekli Çeka tarafından yağmalanma tehdidi ile karşı karşıyaydı. Buna kimi durumlarda yiyeceklere el konulması da dahildi. Öte yandan, bu dükkanlar o kadar içler acısı bir hâldelerdi ki Hükümetin buraları yağmalamaya değer görüyor olması inanılır şey değildi. Bu dükkan sahiplerinden birine *Çekanın Kreşçatik'teki büyük şarküteri ve manavların mallarını haczetmesi daha mantıklı olmaz mıydı?* diye sordum. *"Pek sayılmaz"* dedi, *"onların dokunulmazlığı var, çünkü çok yüksek vergi ödüyorlar."*

Ertesi sabah, her zaman alışveriş yaptığım küçük manava gittiğimde dükkanı kapalı buldum. Oysa hemen yanındaki büyük dükkanların hepsi açıktı. İki gün sonra olayın nedenini öğrendim: Bu küçük dükkanlar yabancı delegelere verilen ziyafet için yağmalanmıştı. Bir daha asla Bolşevik ziyafetlerine katılmayacaktım.

Kulturliga üyeleri arasında, uzun yıllar Amerika'da yaşadıktan sonra birkaç yıl önce Kiev'e yerleşen bir adamla tanışmıştım. Güneyde kaldığım süre boyunca gördüğüm en konuksever insanlardan biri olan bu adamın toplumun çeşitli sınıflarından konuklarının olması da Ukrayna'nın yakın tarihi hakkında somut bilgiler toplamamı sağladı. Ev sahibim komünist değildi; öte yandan, Bolşevikleri

3 Bête Noire: Fr. nefret edilen ya da korku veren kimse, şey ya da iş. Ç.N.

eleştiriyor olmasına karşın, asla onları düşman gözüyle görmüyordu. Bolşeviklerin en büyük hatalarının psikolojik algı yoksunluğu olduğunu düşünüyor, Ukrayna'daki hiçbir hükümetin komünistlerin sahip olduğu imkânlara sahip olmadığını belirtiyordu. İnsanlar her yeni rejimle birlikte, o denli büyük acılar çekmişler, korkunç baskılara maruz kalmışlardı ki Bolşevikler Kiev'e girer girmez onlara kucak açmışlardı. Herkes artık rahat bir nefes alabileceklerini düşünmüştü. Ancak, komünistler tüm bu hayalleri yok etmişti. Birkaç ay gibi kısa bir süre içinde kentin huzurunu sağlamaktan tamamen yoksun olduklarını kanıtlamışlardı; başvurdukları yöntemler insanlarda nefret uyandırıyor, Çeka terörü Komünistlerin yandaşlarıyla dahi bağlarını koparıyordu. Hiç kimse endüstrinin ulusallaşmasına karşı değildi ve şüphesiz, Bolşeviklerin her şeyi kamulaştırma yoluna gideceği düşünülüyordu. Ancak, ne zaman ki Burjuvazi elindeki her şeyi kaybetti, işte o zaman bunun sadece yağmacılara yaradığı görüldü. Ne genel anlamda halkın ne de özelde proletaryanın kamulaştırmadan bir kazancı olmuştu. Nadide mücevherler, gümüşler, kürkler ve Kiev'in tüm diğer zenginlikleri bir anda ortadan kaybolmuştu ve hiç kimse bunların akıbetini bilmiyordu. Derken, Çeka'nın adamları burjuvazinin mirasına konmuş eşlerini kollarına takıp sokakta caka satarak yürürken görülmeye başlanmıştı. Özel iş yerleri kapatılmış, kapıları mühürlenmiş ve başlarına muhafız dikilmiş ve birkaç hafta geçmeden de bu dükkanların hepsinin içi boşaltılmıştı. Bu türden bir *"yönetim"* şeklinin yanı sıra sayısız mantık dışı kural ve uygulamalar –ki bunlar genellikle birbiriyle örtüşmeyen ve sadece Çeka'nın insanlara zulmetmesini, dolandırmasını kolaylaştıran adımlardı- halkta genel bir Bolşevik karşıtı nefret uyandırmış, insanlar yüzlerini Petlura'ya, Denikin'e ve Polonyalılara dönmüştü. Halkın ümitlerini yıkan, kucak açtıkları Bolşevikler olmuştu.

"Artık bu duruma alıştık" diyordu ev sahibim, *"direnebildiğimiz kadar direniyoruz."* Sadece, Bolşeviklerin ellerine geçen bu büyük şansı değerlendiremeyişine yanıyordu. Artık insanların güvenini

yitirmişlerdi; oysa bu güveni yaratıcı kanallara yönlendirme şansları olmuştu. Bolşevikler yalnızca büyük endüstri kollarını kötü yönetmekle kalmamış, küçük çaptaki *kustarnaya* çalışmalarını da yok etmişlerdi. Kiev'de eskiden çok sayıda zanaatkar vardı, örneğin; üstelik bunların büyük çoğunluğu kendi başına çalışıyor, kimseye zarar vermiyordu. Bu insanlar, toplumun belli ihtiyaçlarını karşılayan bağımsız üreticilerdi. Gel gör ki Bolşeviklerin pervasızca giriştiği ulusallaşma planı tüm bu çabaları sıfırlamıştı. Bolşeviklerin ne işçilere ne de köylülere yararı olmuştu. Açlıkla yüz yüze gelen kent proletaryası ya kentte hayatta kalmanın bir yolunu bulacaktı ya da kırsala yönelecekti. Elbette, hemen hepsi ikincisini seçmişlerdi. Böyle bir şansı olmayanlar ise ticarete atılmış, örneğin mücevher alım satımına başlamışlardı. Pratikte Rusya'daki herkes tüccara dönüşmüştü; Bolşevik Hükümeti'nin de vurgunculardan bir farkı yoktu. Ev sahibim, Sovyet kurumlarında çalışan memurların yaptıkları yolsuzlukları hayal dahi edemeyeceğimi söylüyordu; üstelik buna ordu da dahildi. *"Bir Kızıl Ordu memuru ve bir komünist olan kuzenim Polonya sınırından henüz döndü. Sana ordudaki yolsuzluklar hakkında istemediğin kadar olay anlatabilir."*

Bu genç memurla konuşmaya can atıyordum. Yolculuklarımız boyunca pek çok askerle tanışmış, bunların hemen hepsinin eski köle psikolojisini koruduğunu, katı ordu disiplinine bağlı olduğunu gözlemlemiştim. Öte yandan, aralarında bu hipnozdan kurtulmayı başarabilenler de vardı; bunlar, başlarına gelenleri tüm açıklığıyla kavrayabiliyorlardı. Devrimle birlikte Kızıl Ordu'da belli değişiklikler yaşanmıştı. Bu, Rusya'yı dünyanın geri kalanından ayıran, Bolşevik tiranlığına ve baskılarına rağmen onun yeni bir yaşama ve oluşumlara gebe olduğunu gösteren somut bir kanıttı. Bu nedenle, Devrimin onların gözünde anlamı büyüktü. Onda, dar komünist bakış açısıyla bastırılamayacak bir şeylerin varlığını seziyorlardı. Genel yargıları, Bolşeviklerin insanlara güvenmediği yönündeydi. Bolşevikler, Komünist Devleti yaratmak için devrimi feda ediyordu. Hatta kimileri çok daha ileri gidiyor ve Bolşeviklerin devrimin

baş düşmanı olduğunu öne sürüyorlardı. Öte yandan, şu anda kimsenin elinden bir şey gelmezdi. Öncelikle dışarıdaki düşmanlar ortadan kaldırılmalıydı. *"Daha sonra"* diyorlardı, *"sıra içimizdeki hainlere gelecek."*

Kızıl Ordu memurunun cana yakınlığı, dürüstlüğü yüzünden okunuyordu. Başta konuşmak istemedi, ancak akşam sohbet ederken biraz daha rahatlamış görünüyordu; duygularını özgürce ifade etmeye başladı. Cephede büyük bir yozlaşmaya tanık olduğunu söylüyordu. Ancak, zaman zaman görevlendirildiği erzak ve malzeme depolarında durum çok daha kötüydü. Cephedekilerin hemen hiçbirinin doğru düzgün elbisesi, ayakkabısı yoktu. Yiyecek sıkıntısı çekiliyor, dahası Ordu tifo ve koleradan kırılıyordu. Ancak, insanların inancı tamdı. Büyük bir yüreklilik ve coşkuyla savaşıyorlardı; çünkü özgür Rusya'ya inanıyorlardı. Cephedekiler savaş ve hastalıklarla boğuşuyorken, yüksek rütbeli memurlar, sözde *tavarişçler* koltuklarına gömülmüş, bir yandan içiyor, bir yandan kumar oynuyor; vurgunculuk sayesinde servetlerine servet katıyorlardı. Cephedekilerin büyük bir çaresizlik içinde beklediği erzaklar ise oldukça yüksek ücretlerle vurgunculara satılıyordu.

Bütün bu gördükleri genç memurun o denli cesaretini kırmıştı ki adamcağız intihar etmeyi dahi düşünmüştü. Ne var ki şimdi yeniden cepheye dönmeye karar vermişti. *"Geri dönüp gördüklerimi yoldaşlarıma anlatacağım"* diyordu; *"asıl işimiz istilacı güçleri def ettikten sonra başlayacak. İşte o zaman devrim üstünden ticaret yapanlara hadlerini bildireceğiz."*

Rusya böyle bir ruha sahip olduğu müddetçe, ümitsizliğe kapılmanın imkânsız olduğunu düşünüyordum.

Odama döndüğümde, sekreterimiz bulduğu değerli belgeleri rapor etmek üzere beni bekliyordu. Denikin dönemine ait bu zengin arşiv kent kütüphanesinin bir köşesine depolanmış ve sonra da herkes tarafından unutulmuştu. Bir Ukrayna milliyetçisi olan kütüphane görevlisi, Kiev'de durmalarının hiçbir işe yaramayacağı, kütüphanenin tozlu raflarında yok olacağı aşikar olan bu bel-

geleri bir "Rus" Müzesine vermeyi reddetmişti. Bunun üzerine biz de Eğitim Komiserliği'ne gidip *"Amerikan tılsımına"* başvurmaya karar verdik. Güç durumlarla karşılaşıldığında *"tılsım"* sözcüğünü kullanmak heyet üyeleri arasında bir şakaya dönüşmüştü. Bunu önermek ise genellikle *"Amerikalılar"* olarak Alexander Berkman ve bana düşüyordu.

Başkanı ikna etmek oldukça güç oldu. Kendisine dönüp *"Amerika'dakiler tarafından tarihi değere sahip bu belgeleri Ukrayna'nın da önemli bir yerinin olduğu Rus Devrimi üzerine yürütülen çalışmaların merkezi konumunda olan Petrograd Müzesi'ne vermektense Kiev'de çürümeye terk eden biri olarak mı tanınmak istersin"* diye sorana dek belgeleri bize vermeyi reddetmişti. Nihayet başkan gerekli izni çıkardı ve heyetimiz istediği belgeleri aldı. Sekreterimizin sevinci yüzünden okunuyordu. Müze, hayatındaki en önemli şeydi.

Bir öğle üzeri anarşist bir kadın, kendisini büyük bir özgüvenle Mahno'nun eşi olarak tanıtan köylü bir kadınla birlikte ziyaretime geldi. Kalbim bir an için durur gibi olmuştu: Bu kadının Kiev'de bulunması, Bolşevikler tarafından öğrenilir öğrenilmez ölmesi anlamına geliyordu. Bu, aynı zamanda Komünist Rusya'da Mahno'nun *povstantsisinden* birinin evine girdiği -kendisinin hiçbir şeyden haberi olmasa da- ev sahibim ve ailesi için de son derece tehlikeli bir durumdu. Genç kadına düşmanın burnunun dibine kadar girmesinden duyduğum şaşkınlığı belirttim. Ne var ki Mahno ne yapıp edip bize ulaşmak istemişti. Dolayısıyla, kendisinden daha güvenilir bir ulak olamayacağını bilen eşi de bu görevi kendi rızasıyla kabul etmişti. Karşı karşıya olduğu tehlikenin genç kadını hiç de korkutmadığı ortadaydı. *"Yıllardır tehlike altında yaşıyoruz"* diyerek kestirip atmıştı.

Tebdili kıyafetinden soyunduğunda genç konuğumun tüm güzelliği ortaya çıkmıştı. Yirmi beş yaşında, simsiyah saçlı, etkileyici bir kadındı. *"Nestor, Alexander Berkman ve sizin kendisini ziyaret edeceğinizi umuyordu; ancak, bu beklentisi boşa çıktı"* diyerek

söze girdi. "*Şimdi de giriştiği mücadele hakkında sizi bilgilendirmek üzere beni buraya gönderdi; onun gerçekte neyi amaçladığını tüm dünyaya anlatacağınızı ümit ediyor.*" Petrograd'da ziyaretime gelen iki Ukraynalı yoldaşımdan dinlediğim Mahno'nun hikâyesini en ince ayrıntısına kadar bir kez daha dinledim. Genç konuğum, Mahno'yu yok etmek isteyen Bolşeviklerin başvurdukları akıl almaz yöntemlerden kendisiyle sık sık imzalanan anlaşmalara, istilacı güçleri bozguna uğratır uğratmaz komünistlerin bu anlaşmaları nasıl da bozduklarına kadar tek bir şeyi dahi atlamaksızın her şeyi anlattı. Mahno'nun ordusuna yönelik katliamlardan, Bolşeviklerin Mahno'yu öldürme amacıyla kurduğu sayısız tuzaklardan söz etti. Dahası, Bolşevikler, Mahno'nun kardeşinin yanı sıra bu kadıncağızın babasını ve kardeşini de öldürmüşlerdi. Öte yandan, tüm bu güçlükler karşısında dahi, *povstantsi* kendini tamamen devrime adamış, büyük bir cesaret ve dayanıklılık örneği göstermişti. Köylüler arasında yayılan Mahno hakkındaki efsaneleri dinlerken çok eğlenmiştik. Örneğin, bir köy efsanesinde Mahno'nun yaralanamaz olduğu anlatılıyordu; çünkü uzun savaş yılları boyunca bir cepheden diğerine geçen ve sürekli savaşmak durumunda kalan Mahno hiç yaralanmamıştı.

Konuğum, etkileyici bir konuşmacıydı; mizahi rötuşlarla trajik hikâyesini nasıl süsleyeceğini iyi biliyordu. Mahno'nun maceralarına ilişkin pek çok anekdot aktarmıştı. Birinde Mahno, düşman güçlerin yerleştiği köyde bir düğün tertiplemişti. Düğüne herkes davetliydi. İnsanlar pazar yerinde eğleniyor, düşman askerleri içkileri ardı sıra yuvarlıyorken, Mahno'nun askerleri köyün çevresini sarmış ve öncü güçler kolaylıkla bölgeye konuşlanmıştı. Bir yeri alır almaz Mahno'nun yaptığı ilk iş, *kulakların* [zengin köylüler] mallarına el koymak ve bütün bunları yoksul köylülere paylaştırmak oluyordu. Mahno, ordusuna da köylülerinkine eşit miktarda pay ayırıyordu. Daha sonra köylüler ile toplantı yapıyor ve onlara *povstantsi* hareketinin amaçlarını açıklıyor, buna ilişkin bildiriler dağıtıyordu.

Konuğum, gece geç saatlere kadar Mahno'nun ve *Mahnovşçina'nın*[4] hikâyesini aktarmayı sürdürdü. İçinde bulunduğumuz tehlikeli durum dolayısıyla iyiden iyiye alçalan sesi büyük bir derinlik ve olgunluk taşıyordu. Gözleri, duygu yüklüydü. *"Nestor sizden Amerika ve Avrupa'daki yoldaşlarına kendisinin de onlardan biri, devrimi tüm düşmanlara karşı savunmak dışında bir amaç taşımayan bir Anarşist olduğunu anlatmanızı istiyor"* diyerek konuşmasını bitirdi. O, Ukraynalı köylülerin sahip olduğu içgüdüsel isyancı ruhu anarşist kanallarda örgütlemeye çabalıyordu ve bu işi Rusya anarşistlerinin yardımı olmadan başaramayacağını düşünüyordu. Kendisi askeri meselelerle yeterince yoğundu; dolayısıyla, ülkedeki tüm yoldaşlarını eğitsel çalışmalar yürütmeye davet ediyordu. Nihai hedefi ise Ukrayna'da küçük bir bölgeye sahip olmak ve burada özgür bir komün kurmaktı. Bu arada, tüm gerici güçlerle mücadele etmeye de kararlıydı.

Mahno, Alexander Berkman ve benimle yüz yüze görüşmeye can atıyordu. Dolayısıyla bize şöyle bir plan önermişti: Mahno ve ordusu, Kiev ile Harkov arasında trenimizin geçeceği herhangi bir köy ya da kasabada konuşlanacak ve bölgeyi şiddete başvurulmaksızın sürpriz bir şekilde ele geçireceklerdi. Daha sonra da askeri bir hileyle bizi esir alacaklardı; Heyetimizin diğer üyelerinin güvenliklerinden de yine onlar sorumlu olacaktı. Kendisiyle görüşmemiz biter bitmez güvenli bir şekilde trenimize geri getirilecektik. Böylelikle Bolşeviklerin bizi herhangi bir şekilde suçlamasının da önüne geçilmiş olacaktı. Tipik Mahno istilaları gibi bu operasyon da tamamen militer bir tarzda yürütülecekti. Planın çok ilginç maceralara gebe olduğu ortadaydı, kaldı ki Mahno ile yüz yüze görüşmeyi biz de çok istiyorduk. Öte yandan, heyetimizin diğer üyelerini riske atamazdık. *Povstantsinin* önderi ile görüşmeyi başka bir bahara erteleyerek öneriyi reddettik.

Mahno'nun eşi bir köy öğretmeniydi; çok bilgiliydi ve hemen

4 Mahnovşçina: Nestor Mahno önderliğindeki Ukrayna Anarşist Hareketi. Ç.N.

tüm kültürel sorunlarla yakından ilgileniyordu. Beni Amerika'daki kadınların özgürlük mücadeleleri ve gerçekten erkeklerle eşit haklara sahip olup olmadıkları hakkında soru bombardımanına tutmuştu. Genç kadın yıllardır Mahno ve ordusunun yanındaydı, ancak kendi halkının kadınlara karşı takındığı ilkel tavırları içine sindirmeyi bir türlü başaramıyordu. "*Ukraynalı kadınlar*" diyordu, "*yalnızca cinsel bir obje ve anne olarak görülüyor. Nestor da meseleye farklı bir gözle bakmıyor.*" Amerika'da durum bundan farklı mıydı? Amerikalı kadınlar, annelik dışında bir role sahip miydiler? Doğum kontrolü hakkında herhangi bir bilgileri var mıydı?

Köylü bir kadından böylesi sorular duymak şaşırtıcıydı. Kadınların özgürlük mücadelelerine bu denli uzakken, temel sorunlar hakkında böyle bilgili olmayı başarabilmek gerçekten de övgüyü hak ediyordu. Kendisine Amerika'nın aydın kadınlarının yürüttükleri çalışmalardan, kazandıkları haklardan ve kadınların özgürleşmesi için önümüzdeki süreçte atılması gereken adımlardan söz ettim. Bu konuya yönelik kimi edebi çalışmalar hakkında da kendisine bilgi verdim. Beni büyük bir ilgiyle dinledikten sonra, "*buradaki köylü kadınlar için ben de bir şeyler yapmalıyım*" dedi; "*bu kadınlar hâlen âdeta yük hayvanları gibi kullanılıyorlar.*"

Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte, konuğumuzu güvenli bir şekilde uğurladık. Aynı gün, anarşist dernek binasını ziyaretim sırasında sıra dışı bir olayla daha karşılaştım. Çeka tarafından kapatılan dernek kısa süre önce yeniden açılmıştı. Bölgedeki anarşistler, çalışma ve araştırma yapmak üzere dernek odalarına doluşuyordu; anarşist edebiyat çalışmaları da bu dernek çatısı altında yürütülüyordu. Arkadaşlarla sohbet ederken sokaktan geçen bir grup tutukluyu fark ettim. Anarşist büronun önünden geçerken kimi tutuklular başlarını kaldırarak dernek odalarını işaret etmişlerdi. Derken aniden hazır ola geçip şapkalarını çıkardılar; bizi selamladılar ve yürümeye devam ettiler. Şaşkın bir hâlde arkadaşlarıma döndüm. "*Bu köy-*

lüler, büyük olasılıkla Mahnovistler" dediler, *"Anarşist bürolar onlar için kutsal propaganda yerleridir."* Rusya ne eşsiz bir ruha sahip diye düşünmüştüm; acaba Amerikalı işçiler ve köylüler de inandıkları herhangi bir düşünceyi *Mahnovistler* kadar basit ve vurucu bir şekilde ifade edebilirler miydi? Rusların inançları gerçekten de tam anlamıyla içten geliyordu.

Kiev'deki konukluğumuz süresince son derece önemli deneyim ve izlenimler edinmiştik. Büyük bir çaba gösterip toplumun farklı katmanlarından insanlarla görüşme imkânı bulmuş, çok değerli bilgi ve belgeler toplamıştık. Bu uzun çalışmalarımızın ardından, Kiev'deki son günümüzü Dinyeper Nehri'nde kısa bir gezintiye ayırdık. Nehir boyunca tarihi manastırlar ve ünlü Sofya ve Vladimir başta olmak üzere pek çok katedral uzanıyordu. Bölge halkının devrim sonrası yaşamla en ufak bir bağı yoktu; insanlar tamamen kendi yaşantılarına gömülmüşlerdi. Bu manastırlardan birinde rahibeler tarafından büyük bir konukseverlikle ağırlandık; ikram edilen hakiki Rus çayı, siyah ekmek ve balın keyfini çıkardık. Bu insanlar, sanki 1914'ten bu yana Rusya'da hiçbir şey değişmemiş gibi yaşıyorlardı; sanki tüm bu yıllar süresince kapılarını dış dünyaya kapamışlardı. Vladimir Katedrali'ndeki rahipler ise, konuklarına katedraldeki kutsal mağaraları, azizlerin tüm yaşamlarının geçtiği ve şimdileri kemikleşmiş bedenlerinin sergilendiği yerleri gezdirmeyi sürdürüyorlardı. Rahipler, konuklarına bir yandan yeraltındaki kemerli kabirleri ve ünlü şehitlerin yaşadığı hücreleri gösteriyor, bir yandan da kutsal aile mensubu önemli şahsiyetlerin yaşam öykülerini anlatıyorlardı. Her delikten ayrı bir hurafe fışkırıyordu. Grubumuzda yer alan Kızıl Ordu askerleri rahiplerin anlattığı bu fantastik öykülere daha bir şüpheyle yaklaşmışlardı. Neticede devrim onların dini duygularını etkilemiş, mucizelere daha eleştirel bir gözle bakmalarını sağlamıştı.

BOLŞEVİKLERİN DEVRİME İHANETİNİN ÖYKÜSÜ

« Büyük Rus Devrimi, 1917 yazında gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında köylüler toprakları, işçiler fabrikaları ele geçirmiş; böylelikle sosyal devrimin gerçek anlamını ortaya koymuşlardır. Ekim değişikliği, altı ay önce başlayan, işi bitiren dokunuş olmuştur. Bolşeviklerin durdurulamaz yükselişi, kitlelerin sesi olarak algılanmıştır. Sosyalist Devrimcilerin tarım politikaları, Anarşistlerin sanayi taktikleri kullanılmıştır. Ancak, bu devrimci coşku, güç olarak ele geçirildiğinde, Bolşevikler yanlış kartları elden çıkartmış, ardı sıra da Bolşevikler ile Rus Devrimi arasındaki tinsel ayrılık başlamıştır. Her başarılı -görünen- adımda oyuk biraz daha genişlemiş ve odaklar daha çelişkili bir hal almaya başlamıştır. Bugün hiç abartısız şu söylenebilir: Bolşevikler, Rus Devrimi'nin baş düşmanlarıdır...

Ne Rus Devrimi gibi büyük bir devrimin çok az kan dökülerek gerçekleştirilmiş olması, ne de Kızıl Terörün devrime bağlı kalan insanların ve kültürel güçlerin izinden gitmesi sık görülen olaylardır. Bu, Ekim Devrimi'nin ilk ayları süresince Rusya'nın bütününde gösterilen birlik ve dayanışmanın eseridir. Ancak, devletin çok küçük bir azınlığın tekeline bırakılması kaçınılmaz bir biçimde baskı ve terörü de beraberinde getirmiştir...

Bu kitaptaki yazılar, yalnız Rus halkını değil, tüm dünya halklarını ilgilendirmektedir. »

Emma Goldman
Temmuz, 1922, Berlin

ISBN: 978-605-5717-04-9